START

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

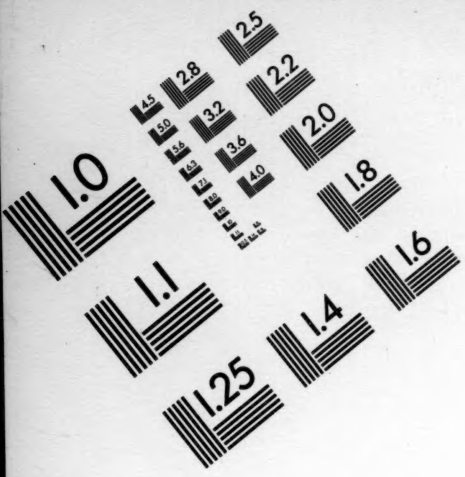

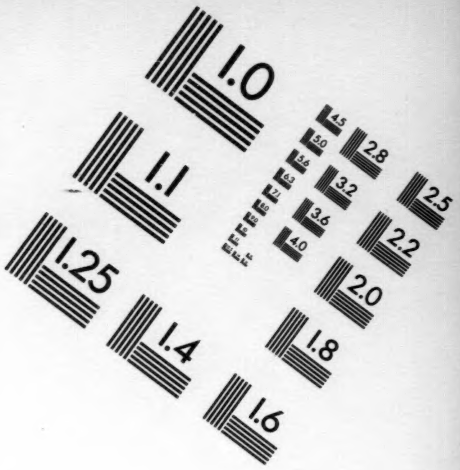

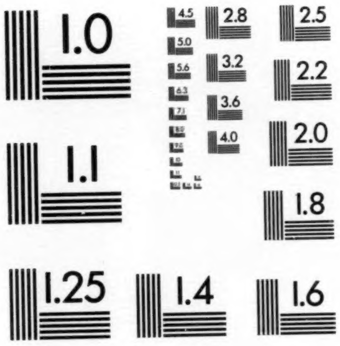

150mm

6"

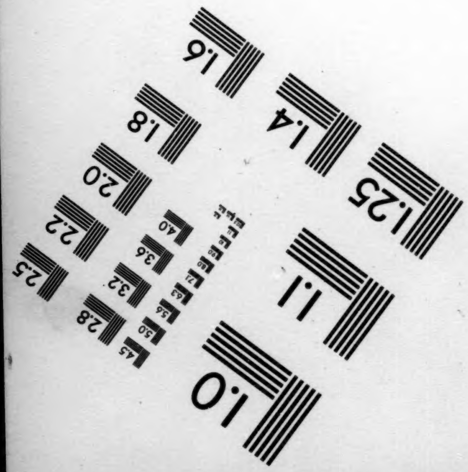

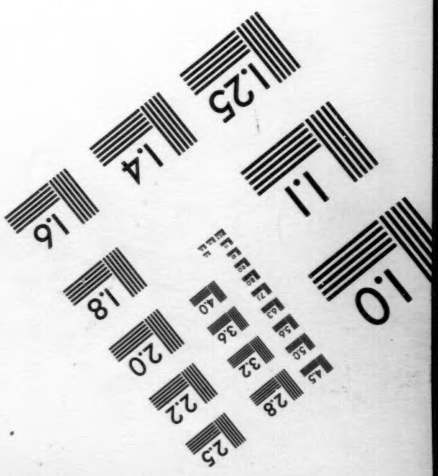

APPLIED IMAGE
1653 E. MAIN STREET
ROCHESTER, NY 14609
TEL (716) 482-0300
FAX (716) 288-5989

MICROFILMED 2002

BY THE

YIVO INSTITUTE

FOR JEWISH RESEARCH

NEW YORK, NY

Reproduction may not be made
without permission.

COPYRIGHT

The copyright law of the United States (Title 17, UNITED STATES CODE) governs the making of photocopies or other reproductions of copyright materials.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copying order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of copyright law.

YIDDISH DRAMA

PRESERVATION

PROJECT

YIVO
LIBRARY
REEL
Y-2002-1828.6

BIBLIOGRAFIC RECORD TARGET

YIVO INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH

YIDDISH DRAMA AT YIVO LIBRARY

Master negative Storage Number Y-2002- /828.6

Asch, Sholem, 1880-1957. Meshieh's tsayten : a tragedye in 3 akten / Sh. Ash. Varying form of title:Moshiakhs Tsaiten t.e. Messianskaia vremena. Vilna : Y. Pirozshnikov, 1906. 55 p. ; 19 cm. /3898 ; /106095a; NXYH01-B2773

MICROFILMED BY

THE YIVO INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH

NEW YORK, NY

Film Size:	35 mm microfilm
Image Placemement	IIA
Reduction Ratio	10X
Date Filming Began:	09/20/02

ASCH, SHOLEM

MESHIEH'S TSAYTEN

VILNA: 1906

55 p.

2/3898

ביבליאטעק
און פרעסע ארכיוו

MICROFORM
Y-2002-1828.6

ביכער־פערלאג „צוקונפט".

ש. אש.

מָשִׁיחַ'ס צַייטֶען.

א טראגעדיע אין 3 אקטען.

ווילנא, דרוק פון י. פּיראָזשניקאָוו.

Мошиахсъ Цайтенъ.

т. е.

Мессіанская времена.

Ш. Аша.

Вильна, Типографія И. I. Пирожникова, Завальная улица № 1147.
1906

אלע רעכטע פארבעהאלטען

דען ביהנען געגעבענער מאנוסקריפט געדרוקט.

אין רוסישען איבעראַרבייטונג איבערגעזעצט דורך: טרעפּאָווסקי.

אין פוילישען אויבערזעצונג איבערגעזעצט דורך: פּ. סאקאלאוו.

אין דייטש אויטאָריש איבערגעזעצט דורך: א. שולץ.

אין רוסלאַנד געשיצטע דורך:

Союзъ драматическихъ и музыкальныхъ писателей. С. ПЕТЕРБУРГЪ.

אין אויסלאַנד:

A. Scholc, Camphausenstr. 25. BERLIN.

אין אַמעריקאַ:

Copirigth by Jacób P. Adler.

דירעקטאָר „גראַנד טעאַטער"

אין פעטערבורג געוואָרען אויסגעפירט צום ערשטען מאָל
דעם 12 פעווראַל.

אין וואַרשוי אין דער פּאָלנישער איבערזעטצונג צום ע. מ. דעם 5 יולי.

פערזאנען:

ר' הנן, (אַ נ'אַלטער בעל־הבית אין אַ קלײַן שטעדטיל).

מלכה'לע, (זײַן ווײַב, אַ בכבוד'טע בעל־בית'טע).

ברוך אדער באַרים, (זײַער עלטערער זוהן, אַוואַר־שעווער סוחר).

העלענע, (זײַן ווײַב, אַ גרויסאַרטיגע מאַדאַם).

יוסף, (זײַער יונגערער זוהן, אַ אָרימער קלײַן־שטעדטיגער סוחר)

חנה'לע, (זײַן ווײַב, אַ פראָסטע אידענע).

אנקעל קאהן, (זײַער אײַדעם, אַ דײַטש יודעל פון לײַפציג).

טאַנטע בערטאַ, (זײַער טאָכטער, אָנקעל קאַהנ'ס פרוי, שוין אַ דײַטשע „פרויי").

אנדרזשעי, (ברוך און העלענעס עלטערער זוהן, אַ סטודענט אין שווייצאַריע).

יוסמינע, (זײַער טאָכטער, אַסטודענטקע אין קראַקוי).

בן־ציון, (יוסף און חנה'לעס עלטערער זוהן, אַ געוועזענער בית־מדרש־בחור).

חיים, (זײַער מיטעלסטער זוהן, אַ בעל־מלאָכה).

משה, (זײַער אינגסטער זוהן).

רחל־לאה, (אַנ'אַלטע דינסט בײַ מלכה'לען).

ערשטער אקט.

סצענע: אַ ברייטע לאנגע בעל-הבתישע שטוב (זאל) רעכט'ס אַ טהיר פון די אינעווייניגסטע צימער אריינצוגעהען, לינקס אַ צווייטע טהיר פון דרויסען אריינצוקומען. די טהיר איז פערמאכט מיט אַ אייזערנעם פרענט און פעסט פערשלאסען. (די טהיר עפענט מען נור אויף, ווען גרויסע געסט קומען צופאָהרען, אדער פורים ביי דער סעודה). אין הינטערגרונד דריי גרויסע פענסטער פערהאנגען מיט רייכע פאָרהאַנגען. צווישען די פענסטער אַ ברייט שויבען-שענקעל, פון וועלכען עס קוקען ארויס זילבערנע כלים, פארצעלייענע טעלער א. ז. וו. צווישען די צווייטע פענס־טער אַ צווייטע שויבען-שענקעל מיט ספרים. די וואַנד בעהאנגען מיט בילדער פון רבנים, אויסגענעהט אויף קאנווע: ר' עקיבא אי־גר'ס בילד, דער ווילנער גאון און נאך פאָטאָגראפיעס. אין מיט'ן צימער א ברייטער לאנגער טיש, בעדעקט מיט א ווייס טישטוך, איבער וועלכען עס הענגט אראָב א גרויסער אלטער הענגלייכ־טער איז דער טיש. ארומגעשטעלט מיט אויסגעבעטע פאטער-שטולען. אויבען אן ביין טיש צוויי טיעפע פאטער-שטולען פאר טאטע-מאמע. ארום די וואנד אַנ'אלטע קאנאפע מיט קישעלעך. קליינע קאָרטען-טישלעך ארומגעשטעלט מיט שטוהלען. איבער־הויפט איז צו דערקענען דאס רייכקייט פון אַנ'אלטען בעל-בית א סוחר, וואס האט געהאט גוטע צייטען. א זומערדיגער פריהמארגען.

מלכה'לע, רחל־לאָה.

מלכה'לע (שבת'דיג אנגעטהון, אין אַ ברייט-זיידען קלייד מיט פאלדען, א רייכע ברייטע הויב, אופ'ן שטערן „א באנד" מיט צירונג, און אויפ'ן הארץ דאס הארץ-ברעטעל מיט א גאלדערנע „קאללץ", נעמט ארויס די זילבערנע לייכטער פון שויבען-שרענקעל און שטעלט זיי אויפ איבער'ן טיש). זײַ זענען געקומען צופאָרען די קינדערלעך פון אַלע פיער עקען וועלטען, צום אַלטען טאַטען, צו דער אלטער מאַמע.

רחל לאה: (אַנ׳אלטע יודענע אין מלכה׳לעס יאהרען, מיט בעוואק-פענע ווארצעלעך אויף דער געזיכט, אנגעטהון אין מלכה׳לעס איבערגעבליבענע זאכען, העלפענדיג די בעל-הבית׳טע). דעם לעצטען מאָל דעם טאַטען זעהען, דער מאַמען אָנקוקען.

מלכה׳לע: יע, פאַר וואָס האָסט דו מיך נישט אויפגעוועקט, רחל לאה?

רחל לאה: ביי נאַכט זענען זיי געקומען. מיט זעהר לייכטע טריט האָבען זיי אין דעם צימער איינגעטרעטען, געווינקען צו מיר, אַז מען זאָל קיין ווארע נישט מאַכען. זיי האָבען זיך געהייסען אין דער אַפּעציגע פיהרען, וואו זיי האָבען פערבראַכט די יונגע יאָהרען. דאָ ווילען זיי איבערנעכטיגען, יעדערער בעזונדער. צו מאָרגענס וועלען זיי זיך בעגריס׳ן.

מלכה׳לע: מיט אַ מאָל זענען זיי געקומען, ווי זעהען זיי אויס?

רחל לאה: יעדער בעזונדער מיט זיין ווייב און קינדער-לעך, יעדער איז אין אַ בעזונדער שטוב אָבגעגאַנגען די רעשט נאַכט פערברענגען אין דער שטיל, אַז ער זאָל נישט דעם צווייטען וועקען.

מלכה׳לע: (מיט טרעהרען אין די אויגען). אַז איך האָב יאָ די זכיה געהאַט צו דערלעבען דעם היינטיגען טאָג, די קינדער אַרום דעם טאַטען צו זעהען מיט זייערע ווייבער און אייניקלעך— קען איך שוין רוהיג די אויגען צו מאַכען (צו רחל לאה׳ן): מיר האָבען אונזער טענצעל אָבגעטאַנצט, יעצט זאָל דאָס יונגוואַרג געהדעינען אין קל.

רחל לאה: דעם גרויסען טיש וועט מען אומרוקען (טהוט דאס), דאָס זילבערן געפעס וועט מען פון שויבען-שענקעל אַרויס-נעהמען, אַזוי ווי צום סדר (טהיילט ארום טיש „גאפעל-מעסער"), יעדען זיין גאָפּעל מיט זיין מעסער פונקט ווי דענסמאָל, ווען דאָס איז נאָך אין דער היים געווען, ברוכ׳ן דעם בכור ביים טאַטען. דאָ אויף דער זייט, ביי די מאַמעשי, ביילעלע׳ן דאָס כלה-מיידעל. און דאָ ביי דער מאַמע צו לינקס דאָס הויבע ביינקעל פאַר׳ן בן-זקונים׳ל, וואָס צופט די באָבע ביי דער געמבע.

מלכה׳לע: און פאַר׳ן בן-זקונים׳לם ווייב מיט די קינדערלעך האָסט דו, רחל לאה, פערגעסען?

רחל לאה: פון זינען מיר גאָר אַרויס. וואָס דען מיינט איהר, בעל-הבית׳טע? דאָס וואָס איז ווייט פון די אויגען, איז ווייט פון האַרץ.

מלכה׳לע: ווי זאַלץ אין וואַסער, אַזוי איז זיך דאָס צו-שוואומען. ווען עס האָט דער ווינד אין ווייטע לענדער געטראָגען, ווען עס האָט די פאַלע איבער׳ן ים געיאָגט. (קוקט אויף די פאטאגרא-פיעס) איז אַנ׳אייניקעל צוגעקומען, האָבען זיי דעם טאַטען מיט דער מאַמע אַ פאָטאָגראַפיע געשיקט. חומש אָנגעהויבען—אַ פאָ-טאָגראַפיע געשיקט, בעל מצוה געוואָרען—אַ פאָטאָגראַפיע, געהאָב נחת פון פאַפירענע קינדער, פון פאַפירענע אייניקלאך, אָט שטעה איך דאָך פאַר דעם (זי געהט צו צו די פאטאגראפיעס) וויין צו דעם, לאַך צו דע—און דאָס שווייגט תמיד. עס איז דאָך פאַ-פיר. פאַפיר איז דאָך שטום!

רחל לאה: (ווישט זיך די אויגען). ווי דער שטיין אין וועג... דריי קינדער זענען פון מיינע גערערים אַרויס. וואו האָב איך זיי? אַמעריקע איז מיר אַ לעבעדיג בית-הקברות געוואָרען. די קינדער מיר צוגענומען. קומט אַ יום-טוב, אַ שבת צום טיש גרייטען. גלויבט מיר, בעל-הבית׳טע, מען פערגעסט זיך אַ מאָל און מען שטעלט אַנ׳איבעריג טעלערעל פאַר אַ קינד׳ס וועגען אויך אַנידער.

ר׳ חנן. די פּאָריגע.

ר׳ חנן: (קומט אריין פון שטוב רעכט׳ס, א הויכער, אלטער יוד פון א יאהר אכטציג, מיט הויכען שטערן און א לאנגע ווייסע בארד). שעמען זאָלט איהך זיך, ווייבער, שטעהען און וויינען, די קינדער זענען דערווייל אָנגעקומען צו געהען (מען הערט אנקומענדע טריט פאר דער טהיר). לאָז מען אויפעפענען די יום-טובדיגע טהיר. (נעמט אראב דעם פרענט פון דער טהיר, פראלט זי אויף און רופט): קומט אַריין, קומט אריין, מיינע פערזייטע קינדער פון אַלע פיער עקען וועלטען

באָרים, העלענע, יוסטינע, אַנדרזשעי, די פּאָריגע.

באָרים (קומט אריין, א דייטשגעקליידעטער יוד מיט זיין ווייב הע-לענע, יוסטינע, אנדרזשעי). פאָטער, ליבער פאָטער!

ר׳ חנן: ברוך, ברוך, מײַן זוהן (קושט זיך מיט איהם).

מלכה׳לע: (מיט טרעהרען). ברוכ׳ל, ברוכ׳ל (קושט זיך מיט תעלעכען).

בארים: אך מוטער, ליבע מוטער (קושט זיך מיט דער מוטער).

רחל לאה: (פון דער ווייטען). אויף די הענד האב איך דאס ארומגעטראגען, אין חדר אַרײַן געפיהרט און פון חדר געבראכט. די באבע האט צוקערליך אויפ׳ן וועג ביי פײַגעלע׳ן געקויפט.

ר׳ חנן: לאז מיך דיינע קינדער זעהען.

בארים: אנדרזשעי, דאס איז דער גרויס-פאטער.

העלענע: (ווי פארשטעלענדיג). אנדרזשעי, מײַן עלטסטער זוהן, סטודענט אין בערן.

אנדרזשעי: [קושט זיך מיט׳ן זיידען] ·זײדע, זײדע.

מלכה׳לע: (פון דער ווייטען, האלבליך צושאקלענדיג מיט׳ן קאפ, מיט טרערען אין די אויגען). מײַן טאטע אַנשעל, דער מורה-הוראה פון שטאדט, פון קבר האט ער געדאַרפט אַרויסצוגעהען און זעהען זײַן אייניקעל.

אנדרזשעי: (צוגעהענדיג צו די באבע און איהר די הענד קושענדיג) וואס הייסט נאך איהם אנדרזשעי.

ר׳ חנן: (צופט דאס ווייב ביים ארבעל). לאז געמאך, לאז געמאך.

מלכה׳לע: [קושט דאס אייניקעל אין קאפ]. עס שניידט ביים האַרץ.

בארים: (ווייזענדיג אויף די טאכטער). און דאס איז די באבע יענטעלע.

העלענע: מײַן טאכטער יוסטינע, סטודענטקע אין די אוניווערזיטעט, אין קראקוי.

יוסטינע: (קיסט דעם זיידען די הענד). זשאַרזשאַ! זשאַרזשאַ!

מלכה׳לע: לאז מיך קושען די מאמע יענטעלע, און ליכטיגע גן-עדן זאל זי זײַן, (קושענדיג דאס אייניקעל) האסט דיך.

טאכטערל, גאַרניִשט געדאַרפט שעמען מיט די באבעס נאמען, א פרומע יודענע געוועזן.

יוסטינע: (צו אנדרזשעי, ווייזענדיג אויפ׳ן זיידען). קוק, איך האב עס באלד געוואוסט אז דער זיידע אונזערער מוז אזוי אויסזעהן, בעטראכט די גײַיכט-ציגע, דעם שטערן, די נאָז, מען דערקענט באלד, אז די פוילישע זוהן וואס גליהט די זאַמדיגע ווייכסעל בערג, האט דאס פנים אבגעברענט. אזוי האבען געמוזט אויסזעהן די יודען אין קאַזמיערזשעס ציימען. (ווייזענדיג אויפ׳ן זיידעס באָרד) די באָרד, אך די באָרד, גלויב מיר, ווען וויספּאַנסקי זעהט די זילבערנע האָר פון דער באָרד, וואָלט ער געמאָלט א בילד, א יוד, א „פאַן" פאַר׳ן נאַראָדאָווע מוזעאום אין קראקע.

ר׳ חנן: (צום זוהן). וועגען וואס דערצעהלט זי דאס אזעלכעס?

בארים: זיי האבען דאָרט זייערע אייגענע געשעפטען.

העלענע: (צו מלכה׳לע). פון די שקאָלעס דאָרט, וואס זיי לערנען, פון די ביכער דאָרט, וואס זיי לייענען. (אין די פענסטער ווייזען זיך פּניִ׳ער פון יודען אין שווארצע היט, יודענעס אין טיכער איינגע-הילט, אריינקוקענדיג אין שטוב. טריט קומען אן).

ר׳ חנן: שווייגט, שווייגט.

יוסף, חנה׳לע, בן-ציון, משה, חיים, די פריגע.

יוסף: (אנגעטהון אין אַ לאַנגע קאַפּאָטע מיט אַ שניט פון הינטען, אין אַ יודישען הוט; חנה׳לע אין אַ שייטעל, בעל-בתיש געקליידעט).

ר׳ חנן: שלום עליכם (צוקושען זיך).

יוסף: עליכם שלום, טאַטע

מלכה׳לע: (צו חנה׳לען). ס׳קאַצעל קום, דעם אויוען צו צו ברעכען.

חנה׳לע: גוטען אָוונד, שוויגער לעבען (צו קושען זיך).

יוסף: (צום טאטען). קענסט דו מײַנע בחורים? דאס זענען זיי: חיים, דער בכור, פון די גרויסע, גרויסע מאַבערם...

חיים: (א הויכער צוואנציג-יאהריגער בחור אין א רוסישע שווארצע רובאשקע מיט לאנגע האר, גארקיין אין די קלאפקע, געהט צו צום זיידען, גיעט׳ן די האנד, דערנאך זי באבען).

יוסף: דאס איז דער צווייטער, בן־ציון, דער ברענגט מאר
גען משיח׳ן, און פיהרט אונז אלע אראב קיין ארץ־ישראל.

בן־ציון: (א הויכער, און לאנגען שניט ראק, שוין אין א אויפ־
געשטעלטען קראגען, און א ציוניסטישער שפילקע אין דער קלאפע, גטהט צו
צום זיידע). שלום! (צו דער באבע) שלום!

ר׳ חנן: עליכם שלום.

משה: און איך היים משה, כ׳בין דיין אייניקעל. שלום
עליכם, זיידע. (גיעט׳ן די האנד) גוט אָווענד, באבעשי (קושט די
באבע די הענד).

ר׳ חנן: דא הערט מען חאטש א יודיש וואָרט, געלויב צו
גאָט דערפאַר.

באַרים: (שטעלט פאר די שוויגערין הנהלען פאר דער
פרוי). הָעם ברודערס פרויה, חנ.... ווי אַזוי, חנה׳לע, דאכט זיך.

העלענע: (טהוט אן די פאנסנע אויף די נאז, פון דער ווייטען).
זעהר מיר אנגענעהם.

חיים: (צו משה׳ן, אין דער זייט). קוק מיר אָן די מומע,
דו זאָלסט מיר לעבען.

משה: מען דאַרף זי פרעגען ווי זי הייסט.

בן־ציון: (שטעקט אוים די חאנד צום פעטער). שלום,
דערנאך צו די מומע שלום, שלום.

העלענע: (שטעקט איהם אוים די האנד פון דער ווייטען, אוועק־
גאיגענדיג דעם קאפ). אַך ווי דאס איז נישט ערצויגען.

יוסף: (צו חיים׳ען אין א זייט) געה בעקען דיך מיט די מומע.

חיים: (הויך). צו וואס דאַרף איך זיי, די אָנגעפרעסענע
בורזשואזען, לאָזען זיי קומען צו מיר.

יוסף: (שטיל). שווייג, זיי הערען דאָך.

חיים: (הויך). לאָזען זיי הערען, וועמען גייט עס אָן.

בן־ציון: (צו יוסטינען). שלום, עלמה.

יוסטינע: איך פערשטעה זיי נישט. רעדען זיי פויליש.

בן־ציון: איך זאָל רעדען פויליש? וואס בין איך. א יוד
צי א פאַליאַק? איך בין א יוד, רעד איך יודיש, ווי אונזערע על־
טערן האָבען גערעדט, ווען זיי זענען געווען אין זייער היילינ לאַנד.

יוסטינע: אָבער היינט וואו זענען זיי? דאָ, אויף פויליי־
שע ערד, דאַרפען זיי רעדען פויליש.

בן־ציון: (צו משה׳ן). וואָס זאָגסט דו צו די אָבגע־
פליקטע הושענה, אודאי א אסימיליאַמאַרקע.

באַרים: (צו יוסף׳ן). ווי גערט עס, ברודער?

יוסף: ווי א יוד א נוחר.

באַרים: און מיט פרנסה וואס הערט מען?

יוסף: ווי גאָט העלפט.

העלענע: (זיכט צו). פאַר וואס האָט דער שוואָגער די
קינדער נישט געלאָזט בילדען:

יוסף. היינט איז אַרויסגעקומען אַנ׳אַנדערע צייט, נישט
מיר בילדען די קינדער, היינט בילדען די קינדער די עלטערן.

אָנקעל קאַהן, טאַנטע בערטהא, די פאָריגע.

אָנקעל קאַהן (קלאפט אין טהיר). מאַן קאָן?

ר׳ חנן. זייט כוחל.

אָנקעל קאַהן (א נידריג יודעל, מיט א דיק בייכעל, א נידריגען
פעטען האלז, וועלכער ציהט זיך ארוים פון א גוט ענגעם קאלנער, קומט אריין
מיט די מאדאם קאהן, זיין פרוי, וועלכע איז אנגעטהון אין א בריינע קארענקאווע
קלייד, האלטען זיך אונטערן ארם. ער כיט א גרויסען טשעמאדאן, שפריכט דייטש)
גוטען אָווענד, מיינע ליעבע לויטע

ר׳ חנן. ברוך בואכם.

אָנקעל קאַהן (קושט די האנד ר׳ חנ׳ן) קוסע די האַנ־
דע מיינען ליעבען שוויגער־פאַטער׳ס (צו מלכה׳לען) ווי פינדעט
זיך די ליעבע שוויגער־מוטער? (ווייזט אויף די פרוי). האַבע איך
איהרע טאָכטער גאָט צו דאַנק לייטליך אויסגעשטאַטעט? גלויבע
אויך, זי האָט זיך נישט איבער מיר צו קלאָגען. נישט וואַר.
מיין אַנגעל?

די טאַנטע בערטא. וואַר, מיין ליעבער, וואַר, מיין
גאַטע. (קושט זיך מיט די מוטער).

אָנקעל קאַהן. האָבען וויר געוואונשען די ליעבע שווי־
גער־עלטערן צו אונז אויף א בריית צו פערבעטען, האָט עס דער
הער גאָט נישט געשטאַטעט. נישט וואַ׳, מיין גאַטע?

ר׳ חנן: (צו די טאכטער) בעקען דעם מאַן מיט די משפחה.

אָנקעל קאַהן: (מיט פאראד). איז עס אונז זעהר אַנגע־נעהם, (נעמט די טאנטע בערטא אין ארעם) דען זאָ לאָזט עס ד׳ר הער מאָזעס, אין דער הייליגער שריפט שרייבען: דערוועגען זאָלטע דער מאַן זיין פאָטער און מוטער פערלאָזען... נישט וואַר מיין אַנגעל? (געהן ארום, געארעמטערהייד צו דער משפחה).

העלענע: (שטעלט פאר די קינדער מיט א געשנירעלט פיקעל): אָנקעל קאַהן און טאַנטע בערטאַ.

אנדרזשעי: (גיעט דעם פעטער מיט די מומע די האנד).

אָנ־על קאַהן: אַנגענעהם, אַנגענעהם, היבשע יונגע, יאָ, יאַ, היבש: יונגע.

העלענע: טאָכטער, דער אָנקעל קאַהן מיט די...

יוסטינע: אוועק דרעהענדיג זיך). כ׳האָב געהערט, גע־הערט, זעהר מיר אַנגענעהם שאקעלט מיט׳ן קאפ).

(דער אָנקעל מיט די טאַנטע געהען ווייטער אַרום געאַרעמט).

יוסף (שטעלט פאר זיין ווייב חנה׳לע, חנה׳לע נייגט זיך און שמייכעלט גוטהערציג צו די זיהן) דאָס איז דער אָנקעל קאַהן מיט די טאַנטע בערטאַ.

בן־ציון: (גיעט דעם אנקעל די האנד) שלום, שלום, צאָהלט דער אָנקעל אַ שקל אין זיין פעראַיין?

דער אָנקעל: אין דעם קולטוס־געמיינדע, דענקען זי? יאָ, זעלבסטפערשטענדליך, דאַן אויך דעם חזן אונד דעם שוחט.

בן־ציון: אָבער אַ שקל, נעמט איהר, פעטער? (יוסף שלעפט דעם אנקעל אוועק, דער לעצטער ווארפט ארונטער דעם קאפ).

אָנקעל קאַהן: יאָ, יאַ, אין בעסטען אָרדנונג, מיין הער.

יוסף: (צו משה׳ן). דער אָנקעל קאַהן און די טאַנטע בערטאַ.

משה: דער פעטער פּיני מיט די מומע רייזע, הייסט עס אויף יודיש.

דער אָנקעל: (קוקט איהם אן, וויל עפּעס זאגען, יוסף שלעפּט איהם ווייטער צו חיים׳ן).

יוסף: (צו חיימ׳ן). בעקען דיך מיט דעם אָנקעל קאַהן און מיט די טאַנטע בערטאַ.

חיים: (גיעט איהם די האנד, וואוילעריש). האָט איהר עפּיס, פעטער, אַ פאַבריקעל? וויפיעל אַרבייטער אַרבייטען ביי אייך?

אָנקעל: יאָ וואָהל, מיין הער, האַבע גאַלאַנטעריי־פאַבריקאַציאָן, זעהר היבש. זינד זי פּאָליטיכט אַבגעהאַרטער? האַבע צופעליגער־ווייזע פראָבען ביי מיר, אַנוועזענד (טאפּט זיך ביי דער קעשענע. יוסף שלעפּט איהם אוועק).

אָנקעל: (אוועקגעהענדיג). וויר ווערדען נאָך איבער דיעזען שפּרעכען.

ר׳ חנן: לאָזען מיר זיך צום טיש זעטצען. כ׳האָב אייך עפּעס צו זאָגען.

יוסף: (צו באריס׳ן) לאָזען מיר צום טיש געהען, דער טאַטע האָט אונז עפּעס צו זאָגען. (צווישען די איבריגע טשעשעטמען) דער זיידע האָט אונז עפּעס צו זאָגען. (מען זעצט זיך ארום טיש, ר׳ חנן אויבען אן. ארום איהם די קינדער, יעדער נאך זיין שטאנד. מלכה׳לע מיט די טאכטער און די שניר פון דער צווייטער זייט טיש. דער עולם שטילט זיך איין).

ר׳ חנן: איך האָב אייך דאָ געלאָזט אַהער בעטען, מיינע קינדער, איך האָב זיך זעהען געוואָלט מיט אייך דאָס לעצטע מאָל פאַר מיין טויט, צו ווייט איז מען געווען איינער פון אַנדער׳ן ביים לעבען. יעדען האָט דאָס מזל געטראָגען אין אַ נ׳אַנדערע מדינה, און איינער האָט דעם צווייטען נישט געקענט. איידער איך וועל די אויגען פערמאַכען, וויל איך אייך אָנקוקען, זעהען וואָס איז פון מיר אַרויסגעקומען, אין דער וועלט געגאַנגען, (צווישען עולם ווערט זעהר שטיל. די ווייבער חליפען).

אָנקעל: (נעהמט ארויס א טיכעל און פערשטעלט זיך די אויגען). מיין זעליגער פאָטער, זעליגער פאָטער

ר׳ חנן: מיינע ביינער זענען צו שוואַך און פערלאַנגען רוהע;

גענוג אָבגעהאָרעוועט אויף דער וועלט, מיַינע ביַינער בענקען אַהין צו דעם הייליגען לאַנד פון אונזערע אָבות:

אָנקעל: (צושאקלענדיג מיט׳ן קאפ): אין דעם לאַנד פון אונזערע העריען פראָפהעטען און קעניגע.

ר׳ חנן: איך האָב זיך מיט אייך זעגענען געוואָלט פאַר אונזער אַראָב-פאָהרען קיין ארץ ישראל, וואו מיר, איך און איי ר מאַמע, וועלען פערבריינגען אונזער רעשט טעג אויף תורה און עבודה, ביז גאָט וועט בעוויליגען און וועט אונזערע אויגען פערשליסען אויף אויביג. (די ווייבער וויינען).

די טאַנטע: (הייך מיט א געוויין) טאַטע, טאַטע, ווי פערלאָזט דו אונז? (פאלט אריין אויף די כוטערם האלז).

העלענע: פאָהרט די שוויגער פון אונז אָב אויף לאַנג, און ווייט?

ר׳ חנן: איך לאָז אייך איבער אין גלות, פערזייט און פערשפרייט, ביז גאָט וועט זיך מרחם זיין איבער אונז, און וועט אונז פון גלות אויסלייזען, און א היים פיהרען.

אַנדרזשעי: (צום זיידען פערוואונדערט): „אַ היים פיהרען״, און אונזער היים וואו איז?

ר׳ חנן: (שאקעלט מיט׳ן קאפ אויף באריס׳ן) אַז מיר וועלען עס זוכה זיין, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע מינוט, וועט גאָט שיקען זיין משיח׳ן און אונז אַ היים, קיין ארץ-ישראל פיהרען.

אָנקעל: יאַ, יאַ, אין דעם הייליגען לאַנדע אונזערע העריען פראָפהעטען, ווי דער פרעדיגער פלעגט עס זאָגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַווענד.

משה: (צו חיים׳ן און בן-ציון׳ן אין דער זייט) ווי געפעהלט אייך דער אָנקעל?

בן-ציון: (פאלט אריין אין די רייד): אונזער היים איז ציון. אָבער נישט דאָס ציון פון די אַלטע לייט, וואָס פאָהרען אַראָב שטאַרבען. זייער ציון איז אַ בית-הקברות, אַ ניאַלט בית המדרש, וואו מען לעגט אַריין אַלטע שמות און וואַרטען אויף משיח׳ן, ביז ער וועט צו תחית המתים וועקען... מיר, יונגע, מיר וואַרטען ניט אויף משיח׳ן, אונזער משיח זענען מיר אַליין. נאָך ציון וועלען

מיר געהען, מיט אונזער בלוט איהרע פעלדער בעפּעטען, מיט אונזער שווייס זי אָנטרינקען.

צווישען עולם ווערט א בעוועגונג, אייגער קוקט אויפ׳ן צווייטען).

חיים: (אין דער זייט): אַז מיר וועלען לעבען, וועלען מיר זעהן.

ר׳ חנן: וואָס רעדען זיי דאָס אַ זעלכעס?

יוסף: זייערע גע שעפּטען דאָרט.

ר׳ חנן: (אויף בן-ציון צו יוסף׳ן): איך פערשטעה שוין גאָרנישט, ניבאָ טאָ איז עס א יוד, ניבאָ טאָ איז עס נישט קיין יוד. וויל נאָך ציון און גלויבט נישט אין משיח׳ן, רעדט לשון-קודש און געהט אָהן אַ הוט. האָט איהר געזעהן אַ ביסעל, אַ יוד?

יוסף: דאָס זענען פון די נייע יודען, נייע יודען.

משה: (צו ר׳ חנן׳ן און יוסף׳ן): אַזוי, זיידע, אַזוי, טאַטע, עס איז שוין אַלט געוואָרען דאָס יודישקייט, מען דאַרף עס איבערבאַקען, איבער-פרישען.

באָריס: (צו חנן, אויף חיים׳ן און בן ציון׳ן): דאָס זענען אָט פון יענע יונגע לייט, וואָס איבער זיי קומט אויף יודען אַלדעם שלעכטס.

העלענע: (צו טאַנטע בערטא): עס איז קיין וואונדער, קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג (קוקט אויף חנה׳לען און שאקעלט טרויעריג מיט׳ן קאפ):

אָ: קעל קאַהן: (הויבט זיך אויף מיט פאראד): מיַינע דאַמען, מיַינע העריען! איך פערשטעה עס גאַנץ גענוי, ווען אַזעלכע אַלטע לויטע, ווי שוויגער-פאָטער, וואָלטען די רייזע נאָך ציון מאַכען. איך בין אויך פרומע יודע, און דער פרעדיגער פלעגט עס זאָגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַבענד. אָבער זאָלכע יונגע לויטע, וואָס זאָלען זי דען אין ציון מאַכען? קיינע פאַבריקאַציאָן, קיינע אינדוסטריע. נישט וואַהר, מיַין אַנגעל?

טאַנטע בערטאַ: וואַר, מיַין ליעבער, וואַר, מיַין גאַטע.

אַנדרזשעי: (ווי צו זיך): ציון! איך האָב עס נאָך קיין מאָל נישט געזעהן, נישט אין חלום, נישט אין דער וואָהר, דער נאָך קיינמאָהל נישט געדענקט,—איך פיהל, עס איז נישט, אַז דאָס איז מיַין, און איך וויל דאָך צו וועמען געהערען, נאָך וואָס בענקען, וואָס דאָס ליעבען...

יוסטינע: אויף פוילישע ערד בין איך געבוירען, אויף

פוילישע לאנקעס האב איך מיך ערצויגען: די זון, וואס בעגיסט די פוילישע פעלדער, האב איך צום ערשטען מאל דערזעהן. מיין היים איז דאס לאנד, וועלכעס האט מיך אין זיין שוים געהאלטען, פון זיין מילך געזויגען. קיין אנדער היים, קיין אנדער לאנד קען איך נישט, האב איך נישט.

העלענע: (צו טאנטע בערטא) שטודירט אין אויסלאנד, געבילדעט ווי א מאנספערזאן. עס האט גענוג געלד אבגעקאסט.

טאנטע בערטא: מען בעמערקט עס באלד אין איהר שפרעכען אזוי פיין, אזוי איידעל.

העלענע: איין צרה נור, זי וויל נישט חתונה האבען. וויפיעל מען רעדט דאס שדוכים אוים.

טאנטע בערטא: עס איז היינט אזא מאדע, עס וועט איבערגעהען, זי וועט עלטער ווערען, וועט זי קליגער ווערען.

העלענע: געבע גאט, געבע גאט.

בן־ציון: (דורך די צייט, ווען טאנטע בערטא מיט העלענען שמועסען בעזאמען, וועגדעט זיך בן-ציון, שאקלענדיג דעם קאפ אויף העלענען): אוי גלות־קינדער, אוי גלות קינדער.

משה: א גלות־מאמע. איז אויך א מאמע.

בן־ציון: מען דארף זי זיך פון הארץ אויסרייסען און אוועק־ווארפען, עס איז א מאמע א קאליקע.

משה: א מאמע א קאליקע איז פארט א מאמע.

חיים: (הייבט זיך אויף, ווארפט די ווערטער אהין צום טיש) היימאט און פאטערלאנד דאס איז א געשעפט פאר אייך, בורשואזיע מיר ,ארבייטער, פראלעטאריאט, האבען נישט קיין היימאט, די גאנצע וועלט בורשואזיע איז אונזערע שונאים; אונזער פאטערלאנד איז דארט, וואו דער פעטער קאפיטאליזמוס טרינקט נישט פון אונזערע ביינער דעם מארך אוים...

יוסף: (צום טאטען) הע, טאטע, ארויסגעקומען א צייט, די קינדער רעדען פאר די עלטערן.

משה: אז די עלטערן האבען נישט אבגערעדט פאר די קינדער, מוזען די קינדער פאר די עלטערן אבערעדען.

ר׳ חנן: (הויבט זיך אויף פון טיש, ציהט מיט זייגע צוויי זיהן באריס׳ן און יוספ׳ן, דרעהט זיך איבער דעם שטוב) עס האט דארט אין

דרויסען געטוזט אנ׳אנדער וועלט ווערען, וואס טהוט זיך דאס אזעלכעס, דארט, ביי אייך, אין גרויסע שטעדט?

יוסף: טאטע, מיך פרעג, ביי אונז אין די הינטערגעסלעך ריהרט עס שוין שטארק אן, ביי זיי (ווייזענדיג אויף באריס׳ן), דארט אין די הויכע פענסטער הויבט עס ערשט אן צו דערגרייכען, איינציגוויין, ביז עס וועט צו זיי קומען, ווי א דונער אונגעריכט.

ר׳ חנן: עפעס שטארבט אב, עפעס ווערט געבוירען. וואס, ווייס איך נאך אליין נישט.

יוסף: אבער, טאטע, וואס וועט דער סוף זיין?

באריס: ע,אז דאס וועט אויס׳חתונה־האבען, וועלען זיי אן אלע נארישקייטען פערגעסען.

יוסטינע: (דורך די צייט, ווען ר׳ חנן רעדט מיט די קינדער, הערט זיך פון טיש אבגעהאקטע ווערטער, ווי זי קריעגט זיך מיט׳ן אנקעל קאהן): די גאסטפריינדליכקייט, פון די פוילישע קעניגען... איהר אלס געסטע פונ׳ם לאנד...

אנקעל קאהן: ענטשולדיגט בעסטענס (בעמערקט, ווי ר׳ חנן רעדט מיט די צוויי זיהן, אונרוהיגט זיך): אבער בא גוטע בירגער... ליעבע מיין פאטערלאנד... ענטשולדיגט בעסטענס. (אין א זייט צו טאנטע בערטא). דער פאטער שפריכט מיט די זענע געוויס איבער די ערבע. (צו יוסטינען). יא, יא, מיר זאלען נאך איבער דיזען שפרעכען. (ער געהט אהין צום שווער מיט די זיהן): זא, זא, פאטער. נון שפרעכען וויר איבער עטוואס אנדערם. וואי פינדעט זיך דער ליעבער פאטער? יא, עטוואס אבגעצערט, זאלטע דער פאטער קומען צו אונז זיך ערהוילען, מיר מאכטען בעזאמען די רייזע אין ווארעמעסבאד, עס זאלטע דעם פאטער גוט דיענען? דען נישט וואר, מיין אנגעל?

טאנטע בערטא: וואר, מיין ליעבער, וואר, מיין גאטע.

מלכה׳לע: (געהט אב פון טיש מיט חנה׳לען): פון איין בעט איז דאס אלץ ארויסגעקראכען, הינטער איין באלקען זיך אויפגע־חאוועט, אין דער וועלט געגאנגען, יעדער בעזונדער מיט זיין שאבען צוריקגעקומען...

אנקעל קאהן: (צו דער שוויגער-מוטער): אך, די ליעבע מוטער פערלאזט אונז שוין. ווי בעטריבט דאס מיין הערץ.

אַנדרזשעי: (וואס איז איבערגעבליבען ביים טיש, קלאפט מיט די פויסט אין טיש אויסרופענדיג הויך): וואָס בין איך? צו וועמען געהער איך! הערט! איהר, וואָס האָט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַר אַ ציעל האָט איהר מיר אין לעבען געגעבען? וועמען זאָל איך ליעב האָבען, וועמען זאָל איך פיינד האָבען? וועמען זאָל איך געהערען?

בן=ציון: דו קעהרסט דעם אידישען פאָלק אָן, דיין לאַנד איז ציון.

אַנדרזשעי: קיינמאָל נאָך האָב איך ציון נישט געזעהען, קיין מאָהל נאָך האָב איך נאָך ציון ניט געבענקט!

בן=ציון: דו וועסט פערבענקען... (געהט אב פון טיש או זינגט פיר זיך):

„עוד לא אָבדה תקותנו.
התקוה הישנה".

יוסטינע: די ערד, וועלכע האָט דיך אויפגעצויגען; די קעהרסט דו אָן.

אַנדרזשעי: די ערד וועלכע האט מיך אויפגעצויגען, איז מיין און קיינמאָל נישט מיין געווען!

יוסטינע: (זי געהט אב אין א זייט, און זינגט פאר זיך):

Jeszcze Polska nie zginera Poli my zyjemy.

חיים: (רופט צו איהם): די מלחמה פון ארימען פראָלעטאַריאַט רופט צו דיר.

אַנדרזשעי: די מלחמה פון אָרימען פראָליטאַריאַט איז אַ אַלגעמיינער שטאַדטס=גאָרטען, איך דאַרף אַ שלאָפּס=שטוב דעם קאָפּ אַניעדערצולעגען.

חיים: (געהט אב, זינגט פאר זיך):

הימעל און ערד וועלען אונז הערען
אַ נ'עדות וועלען זיין די ליכטיגע שטערן.
מיר שווערען, מיר שווערען!"

אַנדרזשעי: (קלאפט אין טיש מיט די פויסטען אין דער האנד): וואָס בין איך? צו וועמען געהער איך? גיעט מיר אַ ציעל אין לעבען! לאָזט מיך איבער עפעס ליידען, עפּיס ליעבען! (געהט צו צום ווידע) ווידע, דו פאָהרסט אַרוים קיין ארץ=ישראל, צו וואָס?

ר' חנן: איך וויל קומען צו קבר=אָבות אין דעם לאַנד פון אונזערע עלטערן!

אַנדרזשעי: און אונז דאָ וואָס לאָזט דו איבער?

ר' חנן: אמונה.

אַנדרזשעי: און וואו האָב איך זי?

ר' חנן: פרעג דעם טאַטען, וואָס האָט דיך אויפגעצויגען

אַנדרזשעי: (צום פאטער): טאַטע, זאָג דו, וואָס דו האָסט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַרא ציעל האָסט דו מיר אים לעבען געגעבען?

באָרים: און דו רעדסט די נאַרישקייטען, שעמען זאָלסט דו דיך, ענדיג אויף דאָקטאָר און נעם אַ כלה מיט אַ סך גרן, וועסט דו האָבען אַ ציעל אין לעבען.

(פארהאנג פאלט פלינק).

צווייטער אקט.

צווייטער אקט.

אין ר' חנן'ס גארטען. רעכטס צווישען געדיכט בעזעצטע בוימער א וועראנדע מיט האלב-אויפגעשטעלטע פלינעל (דאכט זיך א סוכה). אין די וועראנדע איז געגרייט צום טיש — אויף טהעע. אין הינטער-גרונד ווייט א הויכער וואלדיגער בארג, פון צווישען די בוימער זעהט מען ארויס צוויי הויכע שפיטצען טויער פון אנ'אלטער חורבה, וועלכע זעהען אויס, ווי אונגע-הויערע קומענס, וואס שטייגען צווישען די בוימער. ארום בארג זעהט מען, ווי עס ציהט זיך א שמאלע ווייטע וועג-סטענגע, בעזעצט מיט הויכע. אוראלטע טאפאלען. אין מיטען-גארטען א הויכע לינדען-אלעע. גראז-בענק הינטער די בוימער. לינקס א פלויט מיט א פארטקע, נאכהער לאנגע פעלדער, וואס ווערען פערלוירען אין א טהאל, דערנאך ציהען זיי זיך בארג-אויף.

ר' חנן, מלכה'לע, באריס, העלענע, אנקעל קאהן, טאנטע בערטא, יוסף, חנה'לע, רחל-לאה, אנדרזשעי, משה, בן-ציון.

ר' חנן: (מיט מלכה'לען אנגעטהון אין שבת'דיגען האל-טען צוויי גרויסע סדורים געהען איבער די לינדען—אלעע אין גארטען צו דער פארטקע צו. נאך זיי געהט נאך א יונגעל פון א יאהר ניין, א אטלאסען קאפאטיל, מיט געקרייזעלטע פיאות לעך, טראגט נאך נאך זיי צוויי גרויסע סטערין--ליכט. נאך זיי געהט נאך רחל-לאה. ווישט זיך די אויגען מיט'ן פארטוך. שפעטער די משפחה. די אלטע פערלאזען דעם גארטען דורך ד' פארטקע, נאך זיי דער יונגעל מיט די ליכט).

(מלכה'לע און די פאריגע, אויסער אייניגע)

רחל-לאה: (צוריקגעהענדיג) געהען די אלטע אויפ'ן בית-הקברות, געזעגענען זיך מיט די טויטע ביים לעבען. דעם טאטען מיט דער מאמען דא אין קבר איבערגעלאזט, אין א פרעמדע מדינה פאהרען זיי שטארבען, וואו משיח וואוינט···· (אבגעהענדיג) זיי געהען די אלטע אויף בית הקברות צו בעטען ביי די טויטע פאר די לעבעדיגע.

משה: (צו רחל-לאה'ן) וואס רעדט איהר דאס צו זיך, באבע'שי?

רחל-לאה: וואס דאס הארץ טהוט וועה, און קיין אנדערע פיהלט עס נישט. (זעצט זיך מיט משה'ן אין א ווינקעל, אויף א גראז-באנק).

טאנטע בערטא: (פערבעט די געסט אויף די ווערדאנדע) וויר ביטען שען! ערלויבען זי דאך צום טהע!

(אלע, אויסער בן ציון און אנדרזשעי, וועלכע זענען עפעס פערטהון אין א שמועס, געהען צו דער ווערדאנדע).

העלענע: (נעמט אן אנדרזשעין פאר'ן ארבעל) קום דאך מיט. אנדרזשיי. איך דאנקע, מאמא, באלד.

(אלע זעטצען זיך ארום טיש. אנקעל קאהן צווישען העלענען און טאנטע בערטען. טאנטע בערטא גיעסט אן גלעזער טהע, העלענע העלפט איהר צו, שטעלען ארום און בעטען צו טרינקען. די מאנספערשוינען שמועסען צווישען זיך זעהר ווארעם. די פרויען נעהמען אויך אנטהייל. חנה'לע פיהלט זיך פרעמד, האט מורא מיט א אבר צו ריהרען. העלענע קוקט אויף איהר זעהר רחמנות'דיג און בעט זי גוט-מוטיג).

העלענע. (דערלאנגט דעם שוואגער קאהן א טאצע קאפע). ערלויבען זי, שוואגער.

אנקעל קאהן. דאנקע בעסטענס. אז די קינדער איזט עס אימער צו ערקענען די מוטער. (צום שוואגער) עס איז

קיין וואונדער די קינדער אזוי ערציהען לאזען. אזאלכע איינע מוטער. נו, נו (צום ווייב מיט א געלעכטערל) אך העטעס דו די מעגליכקייט געהאט דיין איידעלקייט אויף דיינע קינדער איינצופליסען.

העלענע. (שטופט די שוועגערין, האלב אין סוד) זאג'ן אז עס איז נאך נישט פערפאלען. זאל ער נאר נישט זיין אזא שוויינערוידע (א געלעכטער).

אנקעל קאהן, (מיט'ן פינגער צו העלענען). פערשעמען זי מיך נישט אזוי אין דער געגענווארט מיינער פרוי (האקט אב, ערמאנענדיג זיך) אבער יא, וואס איך וואלטע זאגען איהרער יוסטינע, וואו איז דאס גוטע פריילען יוסטינע? איך האבע איהר דאך א געהיימניס צו פערטרויען.

העלענע: וואס דאס אזאלכעס?

אנקעל קאהן: איהר נור זעלבסט צו פערטרויען (רעדען צווישען זיך).

באריס: (צו חנה'לען) פאר וואס טרינקט די שוועגערין דעם טהעע נישט?

חנה: (שאקעלט מיט'ן קאפ, שמייכלענדיג).

יוסף: לאז זי געמאך, א יודענע, זי זעהט אזעלכע פריצים אין קאפעלושען, האט זי דרך-ארץ.

טאנטע בערטא: (טראגט איהר אונטער א טאץ מיט קאנפעטורען) ערלויבען זי דאך, גוטע פרוי.

(פויזע)

באריס: (צו יוסף'ן:) נו, וואס מאכען דארט דיינע בחורים?

יוסף: זיי לערנען דארט תורה מיט דיין זוהן.

העלענע: (האלב ברוגז'ליך) מיין זוהן דארף נישט זייער תורה, זאלען זיי זיך ליבער לערנען ביי איהם, ווי מענשען צו בעהאנדלען.

יוסף: זיי וועלען זיך ביי איהם לערנען, ווי מענשען צו בעהאנדלען, פאר דעם אבער וועט ער זיך ביי זיי לערנען ווי זיך אליין צו בעהאנדלען (פויזע).

באריס: וואָס, זיי אָבען זיך שוין אַליין פערזאָרגט, און יעצט האָבען זיי שוין גאָר נישט מעהר וואָס צו טהון, נור די וועלט צו פערזאָרגען?

יוסף: אַז זיי וועלען נישט די וועלט פערזאָרגען, ווער דען וועט זי פערזאָרגען? מיר אַודאַי נישט. מיר זענען פערטהון מיט דאגות פרנסה, מיר האָבען קיין צייט צו דעם. אַזוי איז עס תמיד. אַז זיי וועלען עלטער ווערען, וועלען זיי אַרבייטען אויף עולם הזה, און זייערע קינדער אויף עולם הבא. אַזוי איז עס, מיר לעבען היינט אין נישט קיין זיכערע צייט. די צייטען צווישען די עלטערן און די קינדער טוישען זיך, ביסט נישט בטוח, ברודער, אויבע דיין פראַצע, וואָס דו האָרעוועסט אַזוי דערוית טאָג און נאַכט, וועט נישט איבערגעגעבען ווערען אין די הענד פון דיינע שונאים...

באָרים: (אירואניש) אַזוי זאָרגען זיי, הייסט עס, פאַר מיר און פאַר מיין קינד.

יוסף: טאַקי אַזוי, טאַקי אַזוי.

(ביים טיש ווערט שטיל. יעדער טהוט זיך דאס זייניגע, שטיל שווייגענדיג. דער אנקעל קאהן רויכט זיך אין אויער מיט העלענען. עס הערט זיך, ווי אנדרזשיי רעדט מיט בן-ציון׳ן עפעס זינגען א נ׳יגון, אין די לינדערן-אלעע, געגען איבער די הארענדע. העלענע רופט אייניגע מאל אנדרזשיי׳ן קאפע טרינקען. ער איז פערטיעפט אין שמועס און הערט נישט).

בן-ציון: (דורך דער צייט, ווען אויף די ווערענדע ווערט שטיל, הערט מען זיין שטימע, ווי ער שמועסט מיט אנדרזשיי׳ן). עס איז קיין וואונדער נישט. זיי זענען תמיד פרעמד געוועזען פון דעם אַלעם. מען האָט אייך פערשפיעלט מיט א זאָלבעס, וואָס קעהר אָן אייך נישט און איז נישט אייער. אייערע עלטערן, אַנשטאָט צו בעשאַפען עפעס נייעס פון דעם, וואָס איז אייער, האָבען גענומען פאַרטיגעס פון פרעמדע און אייך דערמיט אָנגעמאַכטען. און איהר האָט זיך געפרעהט אויף פרעמדע התונות און מיטגעטרויערט אויף פרעמדע אבלות. עס איז קיין וואונדער נישט, וואָס זיי דאָרט האָבען געקוקט אויף אייך ווי אויף א פרעמדען. איהר האָט אין דעם קאָהן גאָרנישט

אַריינגעשטעלט, ווען איהר וואָלט געוואָלט, האָט איהר זיך געקענט אויפהויבען און אַוועקגעהען, און אַזוי לעבען קען מען מעהר נישט......

אנדרזשעי: איך האָב דאָס פרעמדע לעבען געוואָלט. פאַר מיינם האָב איך עס געוואָלט מאַכען. א מענש מוז דאָך צו וועמען געהערען, מוז דאָך עפעס האָבען. און איך האָב געזוכט, ביי אַלע געטער געזוכט, איך האָב געוואָלט ליעבען, זיין צוגעבונדען צו דעם, ווייל עס איז מיין.

בן-ציון: דאָס פרעמדע איז אויף אייך געפלאַצט, צוריסען זיך אין רוקען און פון אַלע זייטען אָבגעפאַלען. אייער טאַטע, א יוד א סוחר, האָט נישט קיין צייט צו בעקלערען וועלכע איז מיין און וועלכע איז דיין. דאָס ערשטע און בעסטע און עס טויג צום געשעפט, נעמט מען אַריין אין שותפות... ביז אַהער האָט מען געקענט מיטטאַנצען מיט דער חתונה! יעצט, ברודער איז געקומען א צייט, מען מוז וויסען צו וועמען מען געהערט.

אנדרזשעי: און איהר ווייסט שוין צו וואָס איהר געהערט?

בן-ציון: איך געהער צו מיר אַלליין. איך דאַרף קיינעם א בערצייגען, אַז איך קען אויך פיהלען, ליעבען. און נישט בלויז, ווייל איך האָב אין דעם אַנ׳אַנדערן מיין, נאָר ווייל דאָס בין איך. איך ווייס ווער מיין טאַטע איז, און מיט דעם אויסגעשטאַטענעם געדאַנק און טהאַט ווער איך בין, וועל איך דאָס איבערגעבען מיין קינד, אַז ער זאָל ניט זיין א אונרעטזאַמער חלום פאַר אַנדערע, נור א ליכט פאַר זיך אַליין.

אנדרזשעי: (נאך א לאנגען נאכדענקען) איך פערשטעה אייך נישט, יונגער מענש. האָרכט אויס: נעכטען האָב איך אייך נישט געקענט, היינט זעה איך אייך און ווער מיט אייך, מאָרגען וועלען מיר זיך ווייטער צוגעהען אין דער וועלט אַריין, און אַזוי ווי מיר זענען ביז נעכטען געוועזען איינער פאַר דעם אַנדערן געשטאָרבען, אַזוי וועלען מיר עס פון מאָרגען אָן ווייטער זיין. מיר לעבען איין מינוט אונטער איין שטיקעל וואָלקען, וואָס זיינע טראָפען נעצען אונז דורך ביינאַנדער . . .

מיר זענען אייניקלעך פֿון איין זיידע, וואס פֿאַרט אונז מאַר-נען אָב שטאַרבען אין אַ פרעמד לאַנד... צו האָט איהר עפּעס אַזעלכעס, וואָס זאָל אונז, אָט די אייניקלאַך פֿון דעם געש-טאָרבענעם זיידען, צוזאַמען בעהעפטען. וואָס? זאָגט?

משה: (געהט צו צו זיי' און הערט זיך איין, וואס זיי רעדען, אויף די ווערטע וועראנדע שטיל).

העלענע: (פון די וועראַנדע די אנדרזשיי'ן:) ערלויב דאָך צו אונז אַהער. פֿילייכט אַ טאַצע קאַפֿע?

אנדרזשעי: (מאכט מיט די הענד).

העלענע: (דעם קאפ אוועקדרעהענדיג:) עס לוינט זיך טאַקי מיט די יונגען דאָס האַרץ אויסצורייסען.

באָרים: זיי ווילען דאָך איהם דורכאויס ווייזען, וואָס זיי קענען.

יוסף: שווייג, שווייג, לאָז מען ליעבער אויסהערען, וואָס דער בחור איז מתודה. (אויף די וועראנדע ווערט שטיל).

אנדרזשעי: קענט איהר מיר געבען אַ ציעל אין מיין לעבען? האָרכט אויס: צווישען אַנדערע האָב איך גע-לעבט, איך האָב געזעהען, ווי מענשען זענען זיך מוסר נפֿש פֿאַר דעם, וואָס איז זייער. מענשען האָבען אַ שרש אין דער ערד, וועלכע האָט זיי אַרויסגעגעבען. איך האָב דאָס אַלץ מיטגעמאַכט מיט אַנדערע. געוויינט אויס טרויער, גערעש'ט אויס שמחה. און מיינט נישט, דאָס איז געמאַכט געווען. ניין, איך האָב עס געוואָלט ליעבען. נור איך האָב אין דעם קיין אמונה נישט געהאַט. נישט דערפֿאַר, ווייל איך בין שוין צו אַלט אָדער נאָך צו יונג אמונה צו האָבען. ניין, מיין האַרץ איז פֿול מיט ליעבע, איז פֿול מיט לעבען, און זעהענ-דיג, ווי אַנדערע גלויבען, ווי אַנדערע ליעבען דאָס, וואָס איז זייערס, האָב איך מיין קאָפּ צווישען די קניהען איינגענאָ-רעט, און אַליין מיין נשמה אויס קנאָה געגעסען... און אַליין מיר אין פּנים געשפּיגען: אומגליקליכער! וועה איז צו דעם זוהן, וואָס זיין טאַטע האָט איהם קיין ירושה נישט איבער-געלאָזט. האָרכט אויס, מיין האַרץ איז פֿול מיט אמונה. איך

בין אַ כוהן, וואָס זוכט אַ בית-המקדש. גיט מיר מיין גאָט, וועל איך אייך וועלטען מויערען, וועלטען איינליינען.

בן-ציון: און איך וועל אייך געבען. דאָס איז אייער פֿאָלק, אייער לאַנד. די וויסטע מאַמע ציון, וואָס איז צוויי טויזענד יאָהר אַליין געווען, שטרעקט אויס איהרע הענד נאָך אַזעלכע פֿערשטויסענע קינדער.

אנדרזשיי: ווי זעהט דאָרט אויס אייער מאַמע ציון? צו ציהען זיך אַזעלכע גרינע פֿעלדער, ווי דאָ ביי אונז? צו בעגילדעט דאָרט די זון די זאַמדיגע ברעגען פֿון דעם טייך? ווי הייסט ער דאָרט?

בן-ציון: ירדן.

אנדרזשעי: ווי די ווייכסעל? צו ציהט זיך דאָרט אויס ווייט דער האָריזאָנט און פֿערנעבעלט די טאָפּאָלען-בוימער, ווי דאָ ביי אונז? ווי זעהט דאָרט אויס די מאַמע ציון?

משה: (דערנעהערט זיך) שווייגט, שווייגט, מען פֿער-צעהלט דאָס קינד פֿון דער מאַמע, וואָס האָט איהם געהאַט.

חיים: (קומט אן פון דער צווייטער זייט). און וואָס האָט איהם אָנגעוואָרען פֿאַר'ן יאָהר.

משה: און פֿון דער אַנדערע, וואָס האָט איהם געהאָל-פֿען אויסטראָגען.

בן-ציון: איך האָב נאָך ציון נישט געזעהן, דאָך אין מיין האַרץ פֿיהל איך עס..., די פֿעלדער, וואָס האָבען געהערט דוד'ס געזאַנגע...

משה: (איבעררייסענדיג) דער ציוניסטען-קאָנגרעס האָט אָנגענומען דעם אוגאַנדאַ-פּראָיעקט.

בן-ציון: אויף אַ נאַכט-לאַגער נור, (מיט דעם פֿארי-גען טאהן). די פֿעלדער, וואו אונזערע הייליגע אבות...

חיים: (נאכמאכענדיג דעם זעלבען טאהן) די ווילדע אַפֿריקאַנער, וואָס האָבען געגעסען גרינע טאַטערקע פֿון די בוימער אַראָב...

בן-ציון: מענשען, וואָס האָבען גאָר-נישט, קענען פֿון אַלץ לאַבען (צו אנדרזשיי'ן:) מיר ווערלען גלויבען אין ציון און מיר מוזען גלויבען אין ציון. צוזאַמענקניפּען די

שניר פון היינט און די, וועלכע איז געווארען אבגעריסען פאר צוויי טויזענד יאהר צוריק.

אנדרזשעי: און מיט די צוויי טויזענד יאהר וואס וועט זיין?

בן-ציון: די צוויי טויזענד יאהר זענען געווען לע־בען פון גלות. מען מוז זיי זיך אויסרייסען און אוועקוואר־פען, אויסרייסען מיט געוואלד און אנהויבען לעבען א נייעם לעבען.

משה: דאס קענען נור זאגען אזעלכע, וואס לעבען אין דער היסטאריע פון דער פערגאנגענהייט אדער אין דער פאנטאזיע פון דער צוקונפט. מיר, מענשען פון היינט, מוזען מיר קענען יעדעס קייטעל, וואס קייטעלט בייזאמען אונזער נעכטען און מארגען. יעדער דור פערלאנגט דאס זייניגע. קיין יאהר, קיין טאג, קיין שעה ווערט נישט פערפאלען אין לעבען, מיר, יודען פון היינט, זענען נישט די יודען פון פאר צוויי טוזענד יאהר צוריק, מיר פערשטעהען זיי נישט און קענען זיי נישט. מיר זענען אויך נישט די יודען פון טוזענד יאהר שפעטער, מיר זענען מענשען פון היינט, יועלכער איז געוועבט פון נעכטען און מארגען. איך וויים נישט, ברודער, אז מארגען זאל משיח קומען, צו וועט זיך נישט געפינען א שניידער׳ל אין א קליין שטעדטיל, וואס וועט זאגען: אהבתי את אשתי, און וויל נישט פערלאזען דאס בלומעל, וואס שטעהט פאר זיין פענסטער. ווארום זעהסט דו, די טראגעדיע פון גלות איז דאס, וואס דאס גלות ווערט די מאמע פון דעם פערטריבענעם . . .

חיים: די טראגעדיע פון גלות איז דאס, וואס דאס פאלק, וואס האט פערלוירען זיין זעלבסטשטענדיגקייט, הערט אויף צו זיין אינטערנאציאנאל. עס קוקט אויף אלעם פון דעם ענגען שטאנדפונקט פון זיינע פריוואטע נאציאנאלע ליידען. קומט, ברידער, לערנט די מאסע. איהר וועט זעהן, וואס די מאסע דארף. ליכט און ברויט. (קלאפט אנדרזשעין אויפ׳ן פלייצע) מיט מיר רעד, ברודער, אט וואס מיר דארפען. יודען זענען א פראלעטאריאט־פאלק. אונזערע ברידער ווערען אויסגענאנט פון די העכט דארט. (ווייזט מיטן פינגער אויף די וועראנדע)

קוק אן די שררים, דו זאלסט מיר לעבען, זיטצען זיך ביים טיש. מארגען וועט איהר שוין נישט עסען קיין מיטאג, איך זאל שוין אזוי לעבען.

יוסף: (פון דער וועראנדע:) פון וואנען קומסט דו דאס, מיין זוהן?

חיים: פון דער מאסע און דער מאסע.

יוסף: וואס האסט דו דאס אזאלכעס אבגעטהון?

חיים: כ׳האב אנגעגרייט פאר אייך א׳אנבייסען אויף מארגען, וועט איהר פערגעסען אן מיטאג צו שפייזען, ווי דער אנקעל זאגט.

יוסף: וואס דאס אזאלכעס?

חיים: כ׳האב צוזאמענגערופען דעם בעקער־פראלעטאריאט און מען שטרייקט, טאטע־ברודער! (צום פעטער באריס). דער פעטער וועט מארגען צום בעקער־הויז געהען און צום אויוועז זיך שטעלען. און די מומע (צו העלענען:) וועט די מיירע מאבען, כ׳לעבען. (צום אנקעל קאהן:) און דער אנקעל וועט אזוי גוט זיין די שינדעל זיך אנטהון און וואסער ברענגען.

יוסף: וואס זאגט איהר נישט צו איהם!

באריס: (אויפהעבענדיג זיך פון טיש). נעה, קלייב נחת פון דיין בחור. (געהט ארונטער פון דער וועראנדע מיט טאנטע בערטהא, נאך איהם אנקעל קאהן מיט העלענען, נאך זיי דער איבריגער עולם).

חיים: (געהט אויף די וועראנדע און קוקט נאך די אבגעהענדע געסט:). חי־חי־חי, וואס זאלען מיר מאבען? איין צוועק איז פאר דער יודישער מאסע – ליכט און ברויט! (קלאפט זיך אויפ׳ן הארץ). היינט זענען מיר שררים (זעטצט זיך ביים טיש אין א ברייטע פאזע.) וואו זענט איהר, אנגעפרעסענע בייכער? דאס שענע פיינע גלאז טהע, ביטע נישט אזוי לאנגווייליג, איילט אייך א ביסעל צו.

בן-ציון: (צו אנדרזשעי:) ערלויבט נור (געהען אב בעזאמען שמועסענ׳דיג, אין הינטער־גרונד, צווישען די געריכטע בוימער, הינטער דער וועראנדע).

יוסף: (געהט צו צו משה׳ן:) נו, נו, ווי געהט עס מיט יודישקייט?

משה: מען ציעהט עס, טאטע, אויף דער קאפיטעל־ארט שטיקעל לעדער, עס גליטשט זיך נישט אזוי לייכט.. (ריידען שפאציערענדיג).

אנקעל קאהן: (מיט העלענען דרעהען זיך איבער די לינדען־אלעע, שמועסען זעהר פעראינטערעסירט). האבע פערנאמען, זעהר אויפריכטיג, בין אויך די זעלבע מיינונג, גאנץ די זעלבע מיינונג. קינדער דארפען זיין דאס גליק דער עלטערן, עלטערן דאס גליק דער קינדער. יא, יא.

העלענע: (רייסט איבער). שוואגער, זיי ווייסען עס פיעל בעסער פון מיר. זי זינד דאך א וועלט'ס־מענש, וועלכער האט פיעל געזעהן, פיעל געהערט, און וועלכעס, וועלכע (פערענדערט דעם טאן, און הויבט אן צו רידען פראסט יודיש). מילא פארן שוואגער דארף מען זיך דאך נישט פערשטעלען, מיר זענען דאך היימישע מענשען. איידער מען דערלעבט דאס אויפצוציהען? וויפיעל מאל ווערט די מאמע מילך גערונען... (עס ווייזען זיך איהר אין די אויגען טרעהרען). און אז נאט העלפט שוין יא, אז עס קומט די צייט א שטיקעל נחת צו דערלעבען, קען דאס קיין טאטע, קיין מאמע נישט. יעדער האט זיך זיינע מאדעס, פערדרעהט זיך זיין קאפ, גאט ווייסט מיט וואס? מען האט דאס לערנען געלאזט, די היינטיגע וועלט פערלאנגט דאס, צו א שרוך, צווישען מענשען איז דאס גאר.: אך! שוואגער, א מויד פון צוויי און צוואנציג יאהר און קלעהרט נאך גאר נישט פון קיין תכלית.

אנקעל קאהן: עס ווירד יא דורכגעהען, קינדהייט, דאס געהט יא דורך מיט די יוגענד, דעסוועגען האטע איך איהנען ראטהען, דאס פרייליין זאל דאך צו אונז צו גאסט קומען, זי ווירד דארט דעם יונגען מענשען קענען לערנען, פערווייילען זיך, אינם טהעאטער געהען, איזט זעהר ליעבער, ווירדיגער יונגע.

העלענע: היינטיגע צייטען, זאל עס דעם שוואגער נישט פערדריסען, יונגע מענשען, מען מוז גוט פארזיכטיג זיין, איך ווייס, דאס איז דאך מיין איינציג קינד...

אנקעל קאהן: מוזע שוין פערזיכערן־טיכטיגער

יונגער מאן. מיין קאזין זעלבסט אויס שטוטגארט, מיטגעמאכט די ראיאל־שולע · פיין, פארנעמליך און געזעלשאפט, האטע גוטע פאסטען, פאסט־בעאמטער, ביז צוויי טויזענד מארק יעהרליכער גאזשע, בעטעט מיט מיר אין איין טעמפעל. גוטער זוהן זיינער עלטערן...

העלענע: איך פערלאז מיך אין גאנצען אויפ'ן שוואגער, צוערשט גאט, דער נאך ער. וואס קענען מיר זאגען, אז עס איז א זוג פון הימעל, וועט עס ממילא ווערען אויסגעפיהרט. זאל דער שוואגער נישט פערגעסען: יוסטינע איז ביי אונז די איינציגע טאכטער. מילא וויפיעל עס האט אבגעקאסט איהר בילדונג, איהר ביכער לעזען, איהר פארטעפיאן שפיעלען פון דעם רעדט מען שוין נישט. מיר ווילען זי דאך פון אונז נישט ארויסלאזען מיט לעדיגע הענד.

אנקעל קאהן: זעלבסטפערשטענדליך, זעלבסטפערשטענדליך. יעדענפאלס, יא וויפיעל זינד זי אין דער מיינונג איהרער טאכטער מיטגאבע צו געבען? אום דעם יונגעם וועגען איז עס יא איינערלאל, ער ווירד יא נישט הייראטהען דעם מיטגאבעס וועגען, נור זיינע עלטערן... יעדער פאטער זארגט דאך אום דאס גליק זיינעם קינדעס.

העלענע: מילא וואס דער פאטער וועט געבען אודאי נישט ווייניגער, ווי זיעבען, אכט טויזענד רובעל, אין דעם וועל איך שוין זיין. דאס איבריגע צו צעהן וועל איך מיר שוין מוזען א נ'עצה געבען, פאר דעם איז מען דאך א מאמע. אין גוטע צייטען נעמט מען אראב און מען בעהאלט פאר דאס קינד'ס וועגען...

אנקעל קאהן: (מיט א געלעכטערל). די „קניפלעך?"

העלענע: רופט עס, ווי איהר ווילט, אב, עס איז דא. און מיט א נ'אויסשטעהער וועט זי זיך אויך נישט דארפען צו שעמען אפילו אין בערלין. גלויבט מיר.

אנקעל קאהן: רעכט שען, רעכט שען. וויר זינד דאך שוין איינס, יא, מחותנים, וואס, ניין? זאלטע אבער די יוסטינע נישט דערגעגען האבען, דאס דער ברויטיגאם דויטש איז? זי איז דאך יא זאלכע איינע פולין. ביי אונז צו פויזען

מוזט מאן יא נוטער דויטש זיין, ווען מאן אוואנצירען וויל. פאסט=בעאמטער איז יא רעגירונגסאנגעשטעלטער.

העלענע: מילא פאר פרנסה וועגען, איבער דעם דאבט וועט קיין מניעה נישט זיין, מיר זענען דאך אלע יודען. וואס איז דער הילוק?

אנקעל קאהן: יא, מיר זענען דאך אלע יודען.

העלענע: כל זמן, ווען עס שאדט איהר נישט, זאל זי זיך זיין, וואס זי וויל, ביי אונז דא איז עס אזא מאדע צו זיין "פאלקע", מיר און איהרע יאהרען זענען אויך אזעלכע געוועזן. (עס ווייזען זיך בארים מיט טאנטע בערטא, קומען אן שפאצירענדיג פון יענער זייט אלעע). אט ווען די שוועגערין איז אין דער היים געוועזן, איז זי אויך אזוי געוועזן... בארים! בארים! (זיי קומען צוזאמען. רעדען צווישען זיך, שפאצירענדיג אינאיינעם איבער, אלעע).

אנקעל קאהן: מיט גאטעס הילף.

בארים: קומט, לאזען מיר געניך דעריבער שפרעכען.

העלענע: לאזען מיר געהען אין וואלד אריין. דארט טיעפער. (געהען אב און ווערען פערלוירען אין די געדיכטע בוימער הינטער די ווערענדע, וואו עס זענען שוין צווערשט בן-ציון, אנדרושעי, יוסף, הנה'לע און משה אבגעגאנגען. דער גארטען איז לעהר חיים זיצט אויף דער ווערענדע און איז פערטיעפט אין לעזען אין א קליין ביכעל: פון די בעהאלטענע גראז-באנק דערהויבט זיך די אלטע רחל-לאה, וואס איז דורך די גאנצע צייט געוועזן בעהאלטען אין זיך און דרעהט זיך איינע אליין איבער די אלעע, רויסענדיג בלימערלעך).

רחל לאה: (פאר זיך רייסענדיג די בלימערלאך) זיי געהען די אלטע אויפ'ן בית-הקברות געזעגענען זיך מיט די טויטע ביים לעבען, דעם טאטען מיט דער מאמען אין קבר איבער געלאזט, אין א פרעמדער מדינה פאהרען זיי שטארבען, וואו משיח וואהנט... זיי געהען די אלטע אויפ'ן בית-הקברות צו בעטען ביי די טויטע פאר די לעבעדיגע...

יוסטינע: (פאלט אריין אין גארטען דורך די פארטקע, די האר צופלאצ'עט. זי האלט א גרויסען שטעקען אין דער

זי ווי נאהענט איז מיר דאס אלץ געוועזן! איך האב מיינע ארעם ברייט אויסגעצויגען: קומט קומט צו מיין ברוסט... ארום דעם שלאס גיסט זיך די ארימע ווייכסעל-סטענגע, ווי די שענע יודישע שניידערין פון אפאלע האלזט ארום איהר "פאן" מאן, דעם קעניג. איהרע וואסער צאפלען צווישען די ליכטיגע בענאלדעטע ברויט-ביימען, באדענדיג זיך אין די העל גליהענדע זון, צוזבראכען דעם קארג אויף טויזענדער שיפען (פויזע. אימפראוויזירט). אויפ'ן "דזשעדזשינעץ" שטעהט די קעניגין, די "קאבאנקע", די יודין. זי קוקט אויס איהר "פאן" איהר מאן, ער קומט צוריק פון פעלד און איהר נעצעלט אריין, וואס זי האט אנגעגרייט פאר איהם... איהרע שווארצע לאקען האט זי איבער איהר ווייס קלייד צולאזט און דער געשמאק פון די האר בריעכט אין דער לופט אויף... שווארצע אויגען שיינען פייער... אין איהר האנד האט זי בלומען, בלומען, וואס איהר עלטער-באבע לאה האט פאר זיי געקויפט איהר מאן אויפ'ס נאכט ביי איהר שוועסטער רחל... אויפן "דזשעדזשינעץ" שטעהט די קעניגין, די יודין די שניידערין, צו איהר'ע פיס די פוילישע ארימע ווייכסעל-בערג, דארט ווייט פערנעפעלט זיך דאס לאנד אין די האלב-געדיכטע טוי-וואלקען, וואס די נאכט און דער טאג וועבט פאר איהם... דארט ווייט בלאנדזשען די טאפאלען, די ארימע ערד-קינדער, איבערן וועג ארום, משוגע און ווילד מיט אבגעפליקטע קעפ... דארט ווייט בלאנדזשען די ווערבען און רייסען די צעפ פון די קעפ, און וויינען פאר זיך און פאר די גאנצע וועלט...

רחל=לאה: דו רעדסט, מיין קינד, פון הינט. וואו ביסט דו געוועזן?

יוסטינע: איך בין געוועזן אין דעם לאנד פון דער נשמה... אין די בערג בין איך געוועזן, וואו מיך האט געקושט יעדעס ווינדעל, געבלעטערט מיר די האר און געגלעט מיין נאקעטען האלז און געשעפטשעט מיר אין אויער פון אנדערע צייטען. איז די קעניגינס אסתר'קעס שלאס בין איך געוועזן.

האנד, רעדט ווי צו זיך). איך בין אויבען געוועזען אויף די בערג. איך האָב ווייט און ברייט אין דער וועלט געקוקט. די גאַנצע וועלט איז פאַר מיר, ווי אויף די האַנד געוועזען אויסגעשפּרייט, און אַלעס האָט גערעדט צו מיר. מיין נשמה האָט זיך ווי דער פֿויגעל געבאָדען אין פרייען לופט. איך האָב ברייט און ווייט די אָרים פערשפּרייט, עס האָבען מיך אַרום־גערינגעלט טייבען זאַנגען, קעפּ איבער קעפּ. פֿאָרטיג און גרייט איז שוין אַלעס דאָרט אויבען. די קעפּ האָבען זיך געניינט צו דער זון, און זיי האָבען זיך געבאָדען אין גאָלדענעם גלאַנץ פון דער זון. ארעגען פון גאָלד האָט עס אַלעס אַרום בעגאָסען מיט ליכט, און די וועלט לאַכט פון עשירות (דער־זעהט רחל-לאה'ן). זאָגט, באָבע, לאַנג איז שוין, ווי איהר באָדט זיך דאָ אין דער דורך־געווייקטער אטמאָספערע פון די פּולישע קעניגען?

רחל־לאה: וואָס דו פֿרעגסט מיך, מיין קינד, פער־שטעה איך נישט. צו איך בין אַ היגע? דאָ האט מיך מיין מאַמע ערצויגען. פֿערצעהן גילדען האָב איך שוין אין דער חברה-קדישה בעצאָהלט אויף אַ קבורה אויף נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר.

יוסטינע. (ווייזט אויף די בערג) ביסט דו שוין דאָרט אויבען געוועזען?

רחל־לאה: אין די יונגע יאָהרען שבת נאָכ'ן עסען, נים שפּיעלען.

יוסטינע: (ווי צו זיך). איך בין אויבען געוועזען. נאָהענט בין איך געשטאַנען די וואָלקען. דער הימעל האָט זיך געבראָכען איבער מיין קאָפּ. די וואָלקען, ווי געפליגעלטע שעפּסען, האָבען געבאָדען זייער וואָל אין דורכזיכטיגען וואָלען-טענער. איך בין געוועזען אין אסתרקע'ס שלאָס, צו מיר האָבען גערעדט די שטיינער, די מויערען, און מיר האָבען זיי בעגריסט זייער שוועסטער. פאַר מיר, צו מיינע פיס, איז געלעגען אויסגעצויגען די גאַנצע אָרימע פּוילישע ערד. איך האָב געזעהען די אָרימע חאַטקעס מיט זייערע פֿערפֿוילטע שינדעל-דעכער, פֿערטרונקען אין די הויכע טאָפּאָלען-בוימער.

וואו מיר האָבען אַרומגערינגעלט די אַלטע מויערן, די שטיינערנע עדות, וואָס האָבען געזעהן, ווי דער קעניג האָט געהאַלזט די שענע יודין, וואָס האָבען געהערט די תאווה'דיגע קושען, וואָס די יודישע שניידערין האָט געקושט איהר קאָכאַנעק, איהר מאַן, דעם קעניג... און מיר איז געוועזען, ווי איך וואָלט אין אַנדערע צייטען געלעבט, דענסמאָל, ווען דער שלאַכטשעץ איז געוועזען אַנ'אַנדערער, ווען דער יוד איז געוועזען אַ'נאַנדערער און מיר איז געוועזען, ווי דאָס אַלץ, וואָס האָט זיך אָבגעטהון אין דעם פּאַלאַטץ, איז צוריק לעבעדיג אויפגעשטאַנען פאַר מיינע אויגען. מיינע אויערן האָבען נאָך פערנומען דאָס געזאַנג פֿון די האַרפֿען, דאָס אָבקלינגען פון איהרע יודישע שעזאַנגען, וואָס זענען פֿערגליווערט געוואָרען; אין די שפּאַלטען פֿון פּאַלאַטץ נאָך פון דענסמאָל, ווען זי, די יודישע שניידערין פון אָפּאָלע, האָט געזונגען פאַר איהר קעניג און קאָכאַנעק וואָס איז געוועזען פערוויגט אין איהר שויס, אויף איהרע שוואַרצע, צופלאָשעטע האָר, פון ליעבע און פערגניגען.

רחל־לאה: רעד נישט אַזוי, מיין קינד (נעהמט זי אין און זעצט זיך מיט איהר אויף א גראָז-באַנק). געה נישט מעהר אין די בערג. זי האָט פערכּשופט דעם פּאַלאַטץ, מיט אויגען, מיט איהרע צוויי שוואַרצע אויגען, וואָס דער קעניג האָט געבעטען צו זיי (נאַאיוו). יעדע נאַכט קומט זי דאָך דאָרט אַהין בלינדערהייט און זוכט זיך די אויגען.

יוסטינע: (דערשראָקען) פון וועמען ערצעהלסט דו דאָס, באָבעשי?

רחל-לאה: פון די קעניגין אסתרקע, וואָס האָט פער־כּשופ'ט דעם קעניג מיט איהרע צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען. וואו דער קעניג איז געגאַנגען, זענען די אויגען איהם נאָכ־געגאַנגען. נאָך איהר טויט האָט דער קעניג איהר די אויגע ארויסגענומען, און אין צוויי גאָלדענע רינגען איינגעפאַסט

יוסטינע: וואָס האָט דער קעניג מיט די אויגען געטהון?

רחל־לאה: ער האָט זיך אַ שוואַרצען זאַל געהייסען אויפמויערן, דעם זאַל מיט שוואַרצעס טוך געהייכען ארומכלאַפּען

די רינגען האט ער אויף אַנ׳עמוד אנידערגעלייגט, יעדער נאכט, פונקט האַלבער נאַכט, קומט ער צוגעהען, קניעט פאר זיי און בעט צו זיי...

יוסטינע: איהר, קירכען-גלאָקען, הערט אויף צו קלינגען. איהר, מענשען, ווערט פערשוויגען, וועלט, האַלט דעם אָטעם אײַן! דער קעניג בעט אין איינזאַמקייט, אין איינזאַמקייט...

רחל-לאה: זי קען דאָך צום בית-דין של מעלה נישט קומען מיט אַרויסגענומענע אויגען. דער מלאך טרייבט זיי וואו האָסט דו די אויגען? וואו האָסט דו די אויגען? קומט זי צוגעהן יעדע נאַכט צום פּאַלאַץ מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד, זוכט זי זיך בליגדערהייט איהרע אַרויסגענומענע אויגען, צווישען די שטיינער, צווישען די גראָזען.

יוסטינע: דו האָסט זי שוין געזעהען?

רחל-לאה: נישט איינמאָל און נישט צוויי מאָל, וועסט זי זעהען היינט אויף דער נאַכט, ווען מיר וועלען דעם זיידען בעגלייטען געהן. איהרע שוואַרצע האָהר האָט זי צופלאָשעט איבער די ווייסע תכריכים. אויף׳ן קאָפּ האָט זי ברענען אַ אויסגעהענדיגע קרוין, און מיט פערשלאָסענע אויגען דרעפּשעט זי צווישען די שטיינער, צווישען די מויערען, און זי זוכט מיט דעם שטעקען צווישען דעם קאַלך און דעם ליים: האָט איהר מיינע אויגען געזעהען? האָט איהר מיינע אויגען געזעהען?

יוסטינע: (בעהאַלט זיך דאס פנים אין די הענד): שוויינ, באַבעשי, שווייג, באָבע לעבען!

(א לאנגע פויזע).

(עס קומען אין העלענע, אנקעל קאהן, בארים און טאנטע בערטא, שמועסענדיג צווישען זיך).

העלענע: (בעמערקענדיג יוסטינען, געהט צו צו איהר). יוסטינע, וואו ביסט דו געוועזען, מיין קינד?

יוסטינע: (האלט פערשטעלט דאס פנים אין די הענד און ענטפערט נישט).

אנקעל קאהן: (דערנעהערט זיך:) ווילקאָמען, שענעם פרייליין, האָבען זי גאַנצען טאָג נישט געזעהען, וואו פינדען זי זיך?

העלענע: (ווינקט צו רחל-לאה׳ן). זייט נור מוחל, באָבעשי,

זיי האָבען עפּעס צווישען זיך צו רעדען. (געהט אב מיט רחל-לאה׳ן, איבערלאזענדיג יוסטינען מיט׳ן אנקעל אליין).

אנקעל קאהן: זי ענטפערן מיר נישט, זאָל איך זיי פילייכט פערלאָזען?

יוסטינע: דאנקע, אָנקעל.

אנקעל קאהן: זאָלטען זי נאָך איינסט די רייזע צום אָנקעל נאָך פּויזען מאַכען. העטען וויר בערלין בעזוכען, צו בערלין איז עס גאַנץ, גאַנץ גרויסאַרטיג.

יוסטינע: וואָס זאָל איך דען אין בערלין מאַכען?

אנקעל קאהן: צו בערלין איז עס אַזוי שעהן, הערליך, וויר בעזוכען דאָס טהעאַטער, געזעלשאַפט, בעקענען יונגע לייטע מיט זאָלכעם איינעם היבשעם פרייליין, ווי ניכטע איז, פילייכט מאַכטע יעמאַנד איהנען דען האָף?

יוסטינע: וואָס פאַר אַ געשעפטען קען איך האָבען מיט דייטשען? זיי זענען דאָך מיינע טיעפסטע שונאים!

אנקעל קאהן: אָבער וויר, יודען אַלער וועלט, זינד איין פאָלק. דער פוילישע יודע, ווי אויך דער דייטשע יודע גלויבען אין איין גאָט, האָבען איין שבת.

יוסטינע: מיר קענען גלויבען אין איין גאָט, אָבער נישט גלויבען, מיר זענען צוויי פערשיעדען-אַרטיגע מענשען. נישט איך פערשטעה דעם פעטער און נישט דער פעטער פערשטעהט מיך. מיינע ליידען זענען אייערע שמחות, מיינע שמחות זענען אייערע ליידען. אין מיר לעבט די פוילישע ערד, דער פוילישער גייסט, און אין אייך לעבט דער גייסט פון מיין שונא. אַ אונאויפהערליכע מלחמה פון דור צו דור טיילט דורך צווישען אונז.

אָנקעל קאַהן: (מיט א געלעכטער). ווי דאָך, ווערדען וויר פילייכט שטרייטען ביינאַנדער, איך אין איין אַנדערעם העער, דו אין אַנ׳אַנדערעם העער?

יוסטינע: עס קען אַמאָל די צייט קומען אויך.

אנקעל קאהן: (לאכט). דאָך ווי אַזוי? וועסט דו, די טאָכטער מיינער׳ס ברודער, מיט דיינעם אָנקעל שטרייטען, נור אין דיזען ווילען, דאָס איך דויטשע בין, און דו פוילע זייסט?

וויר זין דאך אָבער יודען? וויר קעהרען דאָך צו איינער פאַמיליע אַן?

יוסטינע: אין דער הינזיכט זאָל דער זוהן מיט זיין פאָטער מ ה האלטען. און די טאכטער מיט איהר מוטער.

אנקעל קאהן: (אבגעהענדיג:) דאָס איז אָבער יאַ ניט צום פערשטעהן! וויר זינדען דאָך אָבער יודען? גלויבען אין איין גאָט? (אבגעהענדיג צו העלענען מיט באריס׳ן, וועלכע שמועסען ביי־זאמען מיט טאנטע פערטא). וויר זינד דאָך אָבער יודען! (צו טאנטע בערטא געמאכט). זאָגע דו, פוילע, וויר שטרייטען? נעם דעם זעבעל אינ׳ם האַנד, דו ביסט מיינע פרוי נישט, איך בין „דויטשע"—דו ביסט „פוילע"! חַ. חַ חַ...

באריס: וואָס טהוט זיך דאָס אַזוינס אין מיין הויז? (פון הינטער די בוימער קומען ארויס אנדרזשעי און בן־ציון, נאך זיי יוסף און משה).

אנדרזשעי: (צום פאטער:) דו, וואָס דו האָסט מיר לע־בען געגעבען, פאַר וואָס האָסט דו מיר נישט געגעבען דאָס אינהאַלט אין לעבען? זאָג! ווי אַ לעהרע זאַנג, שטעה איך איינער אַליין אין פעלד, אין קיין שייער וועט זי ניט ווערען אויפגענומען!

באריס: און אויף דעם האָב איך געהאָרעוועט מיין גאַנצעס לעבען? די וועלט איינגענומען, אייך בילדען צו לאָזען, מענשען פון אייך צו מאַכען? גליקליך אייך מאַכען? וואו איז אייער גליק? אייער גליק וואו איז? וואָס איז דאָס אַזוינס ביי אייך געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט לעבען? וואָס איז דאָס ביי אייך אַזאָלכעס געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט רוהען? וואָס זוכט איהר? וואָס ווילט איהר?

יוסף: אַזוי, ברודער, ביי אייך אין די הויכע פענסטער, איז עס מיט אַמאָל געקומען, ווי אַ דונער אין אַ שענעם הע־לען טאָג! ביי אונז אין די קעלער־שטובען האָט עס יעדער טאָג, יעדע שעה געפייניגט, געבואָטען. ביי אונז איז עס אַנ־זער טאָג־ברויט געוואָרען.

העלענע: (ברעכט זיך די הענד). וואָס איז דאָס אַזאָלכעס געשעהן?

משה: (רופט אויס). עס איז געקומען אַ צייט פון פעסער

בעהמען! דאָס שותפות׳דיגע לעבען אין פערנעפעלטען פאַרנאַכט איז פאַר אייך, אַלטע דורות, גוט ווי געווען, וואו איהר האָט זיך געקענט דורכגנב׳נען אונבעמערקט. מיר, יונגע דורות, ווילען פיהרען אונזער לעבען פריי און אָפען! אונפערשעמט ווילען מיר מענשען אין די אויגען קוקען, און אָהנ׳רחמנותדיג זאָלען אַנדערע אויף אונז זייערע בליקען שיקען. זעהט! דאָס און דאָס זענען מיר! אזוי האָט אונז גאָט בעשאַפען!

(עס ווערט פארנאכט, די זוהן געהט אונטער גאנץ ווייט, בעגאלדעט די הויכע טאפאלען־בוימער אונטער׳ן בארג, עס עפענט זיך אויף די פארטקע אין גארטען; עס קומען אריין ר׳ חנן מיט מלכה׳לען מיט די גרויסע סדורים אונטער די ארעם, מיט אויסגעוויינטע אויגען; נאך זיי טראגט נאך דער יונגעל צווייי אין דערהעלפט אויסגע־ברענטע ליכט. אלע ווערען שטיל, ווארטען, א לאנגע פויזע).

ר׳ חנן: (נעהמט דאס טיכעל ... אויגען צו און זאגט שטיל, אבער מיט א זיכערע שטימע:) גלויבט צו גאָט, מיט די טויטע האָבען מיר שוין אונזער רעכנונג געשלאָסען.

אנדרזשעי: (געהט צו צום זיידען, פרעגט איהם מיט א רוהיגע שטימע, ווייזענדיג מיט׳ן האנד אויפן ארומיגען עולם:) און מיט די לעבעדי־גע, זיידע, האָסט דו שוין דיין רעכנונג געשלאָסען?!...

(פארהאנג פאלט פלינק.)

דריטער אקט.

דריטער אקט.

סצענע: א לאנגער וועג, בעזעצט מיט הויכע טאפאלען, רינגעלט ארום א הויכען בארג, פון דעם בארג צווישען די בוימער ווייזט זיך א אלטע האלב-איינגעפאלענע חורבה. פון די חורבה שטארען ארויס צוויי הויכע שפיטצען, וועלכע בעהאלטען זיך אין די פיעלבלעטערדיגע צווייגען. פון דער חורבה פערשלענגעלט זיך א לענגליך ווייס שטעגעל צום וועג צו. איבערן וועג געגען-איבער דער חורבה, פערוואַרפט זיך א שלאגבוים; פון דעם הויכען קלאטץ ציהט זיך א קייט אראב. ביי וועלכער אין א קליין אלט איינגעפאלען הייזעל זיצט א יודענע, איינגעהילט אין א טוך און שלאפט, האלט נדיג אין דער האנד א לייכטענדע לאמטערן. אויף רעכט אין הינטערגרונד פערבלאנזשעט זיך דער וועג צווישען לאנגע אונענדליכע פעלדער. צווישען די פעלדער גלענצט זיך אין דער לבנה-שיין דאס בלאע צאפעלען פון וואסער. ווייט אין הינטערגרונד אויף יענער זייט ברעג ווערען הויכע און געדיכטע בוימער פערנעפעלט און פערטרונקען אין א טהוי-וואלקען, וואס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף. א ליכטיגע לבנה-נאכט. אלץ ארום איז בעגאסען מיט לבנה-ליכט. די ווייסע וועגד פון דער חורבה, וואס ווערען בעלויכטען אין דעם לבנה-ליכט, קוקען העל צווישען די טונקעל-גרינע בוימער ארויס.

א גרופע יודען, אין שווארצע קאפאטעס אנגעטהאן, שטעהען לינקס אין הינטער גרונד פון דער סצענע און זעגען מחדש די לבנה. מען זעהט זיי נישט אין גאנצען ארויס, נור בלייכע פנימער מיט די לאנגע שווארצע בערד, וועלכע ווערען בעגאסען מיט דעם ליכט פון דער לבנה.

איינער פון די דאווגער: (צום צווייטען) **שלום עליכם?**

א צווייטער: (אבגעטפערענדיג) **עליכם שלום!**

(איינער ווענדעט זיך צום צווייטען און די פראגע מיט דער אנטוואָרט איבערהאלען זיך דריי מאל).

א אַלטער יוד: (דאווענט הויך פאר אנדערע). הללויה, הללו, פרייזט גאָט, פרייזט אהין אין די הימעלן, פרייזט גאָט אין דער הויך, פרייזט איהם אלע זיינע מלאכים, פרייזט איהם אלע זיינע הערשאַפט, פרייזט איהם הימעל-הימעלן, און דאָס וואַסער, וואָס

איז איבער די הימעלן, זאָלען זיי לויבען גאָט׳ס נאָמען, ער האָט בעפוילען און עס איז געוואָרען בעשאַפען, ער האָט געבאָטען און נישט צו פערענדערען.

(דורך דער צייט, ווען דער אלטער דאווענט, זאגט איינער צום צווייטען צו דריי מאל):

—שלום עליכם?

—עליכם שלום!

(עס קומען אן פון לינקס ר׳ חנן מיט די זיהן, נאך זיי נאך מלכה׳לע מיט די מאכטער און שנור׳ס).

ר׳ חנן: (שטעלט זיך אב ביים שלאגבוים) שטעהט. געזעגנט מיך בעגלייט. עס איז געקומען די צייט צו געזעגענען זיך. דער שלאגבוים שטעהט צווישען אונז. נאָך רעד איך מיט אייך, נאָך זעה איך אייך. קוים קום איך הינטער דעם שלאַגבוים אַרונטער, קעהר איך שוין אָן צו דער פערגאַנגענהייט.

אַנקעל קאַהן: זאָל עס דער פאָטער נישט זאָ שפרעכען. מיר זאָלען איהם אימער, אימער געדענקען. און בעוויליגט עס דער הער גאָט אונז מיט אייגעם זוהן צו שענקען, אונזער הייסע וואונש איז עס, ער זאָלטע דעם פאָטערס נאָמען טראָגען.

ר׳ חנן: איך גלויב דיר, מיין קינד, איך גלויב דיר. אָבער איך האָב פון עפּעס אַנדערש געוואָלט זאָגען. דאָס לעצטע מאָהל זעה איך אייך. נישט די ערד, וואָס האָט מיך געבוירען, וועט מיך אין זיך בעהאַלטען, אַ פּ־עמדער בין איך שטענדיג אין מיין הײם געוועזן, און אַ היימישער אין דער פרעמד. איך געה אָב אין אַ לאַנד, וואָס איז זעהר וויים און זעהר נאָהענט, איך לאָז אייך איבער אין אַ לאַנד, וואס איז זעהר נאָהענט און זעהר וויים. מיר האָבען אונזער וואָרצעל אין דער לופט געפלאַנצט, דאך האָט קיין ווינד אונז פון קיין שורש נישט געקענט אויסרייסען. איהר ווייסט פאַר וואָס?

אַלע: (שוויינען, וואַרטענדיג).

ר׳ חנן: מיר, אַלטע יודען, האָבען געהאַט אַ גרויסען, גרויסען אָנהאַלט. דאָס איז געוועזן אונזער אמונה. די אמונה אין טאַטען, וואָס האָט דאַ אונז אַהער געשיקט, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע צייט, וועט ער אונז פון דאַנען אַרויסנעמען. די ווילדסטע שטראָמען פון די שטרומיגע ימים האָבען אונז פון אָרט נישט גע־

קאָנט ריהרען. פון לאַנד צו לאַנד האָבען מיר געוואַנדערט, שפּראַך צו שפּראַך האָבען מיר געטוישט, אונזער „יש" איז געבליבען דער אייגענער. אונזער ערד, אונזער לאַנד איז געוועזן אונזער אמונה. אָבער איהר, וואָס האָט צוטרישט אונזערן גרויסען גאָט אויף קליי־נע געטלעך, צו האָט איהר שוין געפונען אַזאַ אָנהאַלט, וואָס זאָל אייך זיין אַ שוטץ פאַר טעג, אין וועלכע שטורם־ווינדען בלאָזען, אין וועלכע ווילדע ימים געהען אַ־ויס פ׳ן זייערע ברעגען די וועלט צו פערפלייצען?.. (קיינער ענטפערט נישט. פויזע. צו באָרים׳ן): ברוך, ברוך, מיין בכור, צו דיר ווענד איך זיך צום ערשט. (גיעט איהם די האנד). זאָג מיר, מיין זוהן, פאַר מיין אַוועקגעהן: צו ביזט דו זיכער וועגען דעם, וואָס איך האָב גערעדט יעצט? צו קענסט דו נע־מען אויף דיר דאָס אחריות, אַז די ערד וועט דיין אַלטען טאַטען פון קבר נישט אַרויסוואַרפען, איבער די חרפות און בושות פון די לע־בענדיגע, וואָס ער האָט איבערלאָזט נאָך זיך?

באָרים: אויף מיר, טאַטע, קען איך נעמען דאָס אַחריות, איך האָב, גאָט צו דאַנקען, מיין פּרנסה, אַ בעל־הבית אין שטאָדט, און אַ יוד זינדיגט נישט פאַר וואויל־טאָג... מיינע קינדער אַזוי לאַנג, ווי איך לעב... חאָטש אין אמת׳ן ווער האָט היינט, מ׳שטיינס געזאָגט, רשות אויף קינדער? גאָט איינער ווייסט, מיט וואָכ פאַר אַ געשעפטען זיי פערנעמען זיך. אַז עס זענען מאָדעס אַרויסגעקומען אויף דער וועלט... לאָז דאָס לערנען, געלד אויף דעם קאָסטען?

ר׳ חנן: האָסט מיט זיי אַנדערע תורות געלערנט. איך וויל נישט יעצט קיין מוסר, קיין תוכחה זאָגען, היינטיגע וועלט פער־לאַנגט עס... ביסט דו נור זיכער אין זייער אמונה אין די נייע תורות?

באָרים: נאָך וועגען דעם זאָל איך קלעהרען? איך בין אַ היינטיג־וועלטיגער קויפמאַן, כ׳האָב געטהאָן דאָס וואָס די היינטיגע וועלט פערלאַנגט (קושט זיך מיט׳ן פאטער). דאָס איבריגע, אַזוי ווי זיי וועלען זיך אויסבעטען, אַזוי וועלען זיי שלאָפען. (געהט צו, קושט זיך מיט דער מוטער).

יוסף: זעהסט דו, טאַטע, איך האָב מיט זיי געלערנט די אַלטע תורות, זאָגען זיי, אַז דאָס איז שוין צו אַלט פאַר זיי,

אז דאס צופאלט און שטארבט אב. אז מען מוז בעשאפען, צוריק אויפפרישען דאס אלטע און צושניידען עס לויט דעם היינטיגען שניט. פערשטעהסט דו עס, טאטע?

ר' חנן: און יעדער אין זיין בעזונדערע תורה...

חנה'לע: (געהט צו מיט דריי גרויסע ליכט, וועלכע גיעט איבער ר' חנן'ן): איך האב טאקי דעם שווער געוואלט בעטען. כ' בעט איבער טויזענדער מאהל, כ' בין נור א זינדיגע יודינע. מיין הארץ שרעקט זיך. איך ווייס אליין נישט וואס, לאז דער שווער אנצינדען די ליכט אויף די מאמע רחל'ס קבר, איבער זייערע נשמות וועגען (ווייזט אויף איהרע דריי זיהן, מיט טרעהרען אין די אויגען): זאל דער שווער לויפען, מיהען זיך, גאט זאל העלפען, אז זיי זאלען דאך... איך ווייס אליין נישט וואס... איך ווייס אליין נישט וואס...

ר' חנן: (נעמט צו די ליכט). איך וועל לויפען, טאכטער, איך וועל מיך מיהען, עס זאל נור נאך צייט זיין.

העלענע: (מיט אויסגעווייינטע אויגען, ווייזענדיג מיט'ן פינגער אויף יוסטינען און אנדרושע'ן). און פאר מיינע קינדער אויך'עט, און פאר מיינע קינדער אויך'עט.

ר' חנן: (מיט די האנד צו איהר): און פאר דיינע קינדער אויך'עט, און פאר דיינע קינדער אויך'עט.

יוסף: (מיט טרערען אין די [illegible]). פאהרסט אהיים, טאטע, אין הייליגען לאנד. גריס זיי דארטען, די אלטע קברים, און די מאמע רחל'ס קבר, וואס שטעהט אויפ'ן וועג קיין בית-אל. זאג זיי דארט, פערציילל זיי דארט, וואס מיר שטעהען זיך אין גלות אוים. אז עס איז שוין צייט, אז מיר זאלען אויסגעלייזט ווערען, די מאס איז שוין פול, די צרות געהען שוין איבער, זאג זיי דארט... קינדער אין פרעמדע הענד... הפקר פאר דער וועלט... ווער עס וויל, ווער עס קען... (פאלט ארויף אויפ'ן פאטער'ס האלז).

ר' חנן: (חליפעט ארוים אין טרעהרען) איך ווייס עס גאנץ גוט... שוין לאנג געקומען די צייט... שוין לאנג צייט... עס פעהלט נור די ריכטיגע מינוט... די ריכטיגע מינוט... (געזעגענען זיך אין טרעהרען, זעהר היים... יוסף געזעגענט זיך דערנאך מיט די מוטער).

ר' חנן: (צום אנקעל קאהן, געבענדיג איהם די האנד צו זעגענען).

נו, אין דיינע געגענדען, אין דיינע לענדער ווארטען יודען אויך נאך אויף משיח'ן?

אנקעל קאהן: אך, יא, ליבער פאטער, וויר וואהנען אין איין „קאנסטיטוציאנירטעס" לאנד, אין איין קולטורעס לאנד, עס גיעבט יא קיינע בעגרענצונג אין רעליגיאנס-אנגעלעגענהייטען. דאגעגען, אונזער רעגירונג איז יא זעהר פיעל פיר רעליגיאן. וויר האבען אונזער טעמפעל, אונזער שוחט, אונזער קולטוס-געמיינדע, גיעבט אויך יא נישט „דיי", „דאס" (ציהט מיט'ן אקסעל אויף חיים, משה און בן-ציון'ן, מיט פאראד). און דער עריגערונגס-טאג אונזערער עלטערן ווירד ביי אונז געפייערט מיט'ן שענסטען פאראד. „יאהר-צייט" איז איינע גרויסע מצוה, ווי עס פלעגט זאגען דער ראבינער אין דער זינאגאגע זאנאווענד. נישט וואהר, מיין אנגעל?

טאנטע בערטא: (זייענדיג פערנומען מיט זעגענען זיך מיט דער מוטער, ווארפט ארונטער דעם קאפ צים מאן מיט האלב פערוויינטע אויגען). וואהר, מיין ליעבער, וואהר, מיין גאטע.

ר' חנן: (גיעט די האנד דעם אנקעל, געזעגענענדיג זיך מיט איהם). און וואס בעפעלסט דו מיט אהיים?

אנקעל קאהן: איך האב א ביטע צום פאטער, איינע זעהר גרויסע ביטע, וויסע דער פאטער איז פרומער יודע, זעהר פרומער יודע. זאל דאך דער פאטער דעם הער גאט ביטען און די הערען פראפהעטען: איך בין זא איינזאם און ווינשע מיר איינעם זענכען צו האבען, דען איך מיט דעם פאטערס נאמען נענען זאל, דער נאך מיר קדיש זאגען זאל...

ר' חנן: איך וועל מיך מיהען (געזעגענט זיך מיט'ן אנקעל, געהט דערנאך צו מלכה'לען, צו די אייניקלעך). און איהר, יונגע דורות, צו האט איהר עפעס מיט צו בעפעהלען? צו ווארט איהר אויך? צו האפט איהר אויך? (צו בן-ציון'ען). וואס זאל איך זיי דארט פון אייער נאמען זאגען?

בן-ציון: אז עס וועט זיין און דו וועסט אהיים קומען, אין לאנד אריין, זאג זיי דארט, וועק זיי דארט, אז עפעס וואס איז געשעהען אין גלות, אז עפעס וואס האט אויפגעלעבט צווישען אונז... וועסט דו זעהען די וויסטע פעלדער פון שרון און כרמל,

און די טויטע ברענגען פון אלטען ירדן, זיי זיי דארט מבשר, אז עס קומט די צייט, און די פערוואנדעלטע פון אלע פיער עקען קומען צוציהען מיט אקער'ס—פון וואג און אייל, מיט שניידערס— פון מעסט אוי קווארט... וועק זיי דארט, זאג זיי דארט, ס'איז נישט מעהר וועט זיי בעאונרוהיגען פון זייערע קברים קלאג-געוויינען פון אלטע גוסס'ע יודען, וואס ברענגען צושלעפען זייערע אלטע ביינער פון גלות אין דעם אלטען קאסטען ישמות אריין, אנדערע געזאנגען וועלען זיך איבער זייערע קברים לאזען הערען . . . וועק זיי דארט, זאג זיי דארט . . .

ר' חנן: איך וועל זיי וועקען, איך וועל זיי זאגען: משיח'ס צייטען, משיח'ס צייטען. גאנץ גוט, גאנץ שען, אבער דאכט זיך ניט גאנץ יודישליך, ווייס איך וואס אזוינס ?... סיי ווי סיי, בלייבט געזונד, מיין קינד, זאל גאט געבען, אז... (געזעגענט זיך מיט איהם). כ'וואלט אבער וועלען וויסען, ווארטען נאך דיינע ברידער, אויך'עט אזוי אויף משיח'ן ?

חיים: אבער ווי נאך אזוי, זיידע ? אבער נישט אויף דעם קליינעם שאווניסטישען משיח פון יודען-ציוניסטען. אין אונז האט זיך דערוועקט דער יוד דער מענש! פון די וואס פערלאזען זייער גארטען און געהען פלאנצען אנדערע גערטנער... די, וואס פערניכטען אלטע וועלטען און געהען בויען נייע, פון וועלכע זיי ווערען דערנאך אליין ארויסגעטריבען.... זאג זיי דארט, אז מיר וועבען דא די נשמה פון דעם נייען משיח'ן פון אונזערע זיידעס, די נביאים, וואס וועט קומען, ווי א זון אויף דער גאנצער וועלט, און וועט אויפעפענען פערבונדענע הענד, און אבווישען אונגליקליכע טרעהרען.

ר' חנן: משיח'ס צייטען, משיח'ס צייטען!

באריס: (האקט איהם איבער). קוקסט מיר אן מיינע משיח'ס מענשען ?

העלענע: (צו דער שוויגער). תפילים לעגען זיי ? דאוונען דאוונען זיי ?

יוסף: נייע יודען, נייע משיחים.

ר' חנן: איך וועל זיי זאגען, כ'וועל זיי זאגען, זאלען זיי דארט וויסען, זאלען זיי דארט וויסען. משיח'ס צייטען, משיח'ס צייטען... (געזעגענט זיך מיט איהם).

משה: יעדער דור און זיין משיח, יעדער דור און זיין משיח.

ר' חנן: און דו, וועמען הייסט דו דארט גריסען, מיין קינד ?

משה: אלע גוטע און פרומע לייט און אלע הייליגע קברים, וואס מען האט אונז אין חדר מעשיות דערצעהלט, און די מאמע רחל'ס קבר מיט די מערת המכפלה, און דעם כותל מערבי מיט דעם הזתים-בארג. און וועסט דו אפשר אליהו הנביא טרעפען תשעה באב אויף דער נאכט, ווען ער געהט די אבות וועקען און נאך אלטע גוטע בעקאנטע פון אמאליגע חדר-צייטען, לאז זיי דארטען הערצליך געריסען; לאז זיי דארט הערצליך גריסען.

ר' חנן: און פון משיח'ן דערמאנסטו גאר ניט ? א וואונדער עפעס!

משה: איך בין א יוד, וואס ליעבט דאס גלות, אט אזוי ווי עס איז, מיט דעם בית-המדרש-געסעל, מיט'ן רב און דין, מיט'ן שופר און חלוצה-שיך. דאכט זיך, דאס איז דאס יודישקייט, דאס אמת'ע, דאס פראסטע. אויף משיח'ן קען איך האפען, וואס וועט קומען צורייטען אויפ'ן ווייסען אייזעל, מיט'ן שופר און פאפירען-בריק. בין איך אדער שוין צו יונג, אדער שוין צו אלט, אז איך זאל נאך קענען גלויבען אין נסים. דער משיח פון מיין ברודער דורך קאלאניאל-באנק און נאציאנאל-פאנדען, דורך טעריטאריאליסטען און אונגאנדיסטען איז מיר פרעמד, איז מיר ווייט, עס איז נישט מיין, עס איז נישט דיין. און ס'דאכט זיך גאר מיט זייער לשון-קודש רעדען, עס איז דאך נישט יודישליך פון מיין זיידען, פון מיין באבען.

ר' חנן: א יונגער בחור מיט א לשון פון א ג'אלטען מאן.

משה: איך בין יונג און אלט. מען מוז דאס אלטהייט פערזונגען, און דאס יונגע מוז זייגען פון דעם אלטען, האט עס

דענסמאל א קיום, האט עס א בעשטאנד. א פאלקס=גייסט קאן מען נישט פון פינגער אויסזאגען, נישט פון צוויי טויזענד יאהר פריהער, נישט פון צוויי טויזענד יאהר שפעטער. עס מוז זיין פון דעם, וואס עס איז, פון נעכטען און היינט, פון היינט און מארגען...

ר' חנן: דיין וכוח ווערסט דו ווייטער מיט דיינע ברידער פיהרען. איך בין צו אלט פיר דעם. (געזעגענט זיך מיט איהם). ברוך'ס קינדער שטעהען מיר אזוי פון דער ווייטען. צו האבען זיי מיר גארנישט צו זאגען פאר מיין אוועקגעהען?

יוסטינע: איך, זיידע, א.

ר' חנן. וואס אזוינס?

יוסטינע: געלעבט האסט דו, זיידע, אויף דער ערד און יעצט געהסט דו שטארבען אין א נ'אנדערע מדינה! פון דער פרעמד ביסט דו געקומען צוציהען צו אונז, קיינער ווייס פון וואנען, קיינער ווייסט נישט ווען און וואו. מיט דעם ערשטען פאליאק אויף דער ערד געפינט מען דיך שוין, טראגענדיג דיין פעקיל מיט'ן שטעקען אין דער האנד צווישען די פוילישע ווערבען. וואו דו ביסט געקומען, האסט דו א קינד איבערגעלאזט. אונטער יעדען בוים האסט דו דיין טאטע, דיין מאמע בעגראבען. דיין בלוט, דיין ביין איז אין דער ערד געווארען פערזייהט.—ווי די פוילישע איינזאמע טאפאלען, אזוי האט מען דיך בעגעגענט אויפ'ן פוילישען וועג. יעצט געהסט דו וואו אנדערש דיינע אלטע ביינער אוועקטראגען,—ווילסט דו דען נישט מיטנעהמען מיט דיר א הויפען פון דער ערד, אויף וועלכער דו האסט געלעבט, אין קבר א־ריינצולעגען. זעה! (זי נעהמט א הויפען ערד). צוברעך די ערד! (זי טהוט דאס.) טאמער וועלען פון איהרע זעמדליך בלוט רינען, וועלען טריפען דיין בלוט, מארך, דיין ביין, וואס זעדער הויפען איז מיט דיר געוואקסען צוזאמענגעקנעטען!? וואו לאזט דו דיין טאטענ'ס, דיין מאמע'ס ביינער איבער?

ר' חנן. איך האב אויסגעהערט, מיין קינד, דיין מוסר. אז משיח וועט קומען, וועלען זיך די ביינער פון אונזערע אבות, וואס זענען בעגראבען אין גלות, קייקלען זיך אונטער דער ערד אין ארץ ישראל אריין און וועלען דארט צו תחית=המתים אויפשטעהען, שטעהט געשריבען אין אונזערע היילינגע ספרים (פויזע). און אהיים צו דער אלטער מאמע האסט דו גאר נישט מיטצובעפעהלען?

יוסטינע: אז איך האב זי קיינמאל נישט געזעהען, קיינמאהל נאך איהר נישט געדענקט, אז א נ'אנדערע מאמע האט מיך געבוירען, א נ'אנדערע מאמע האט מיך אויפגעצויגען...

ר' חנן: (ווענדט זיך צו אנדרזשעי'ן). און דו שטעהסט אזוי פון דערווייטען?

אנדרזשעי: איך ווייס נישט, ווער איך בין, פון וואנען איך קום, וואוהין איך אייל. א שפענדעלע אין ים בין איך. יעדע כוואליע שלעפט אין א נ'אנדערן וועג. דער טאטע האט מיר גארנישט געגעבען, די מאמע האט מיר גארנישט געגעבען, איך האב צו קיינעם גאר נישט מיטצובעפעהלען, צו קיינעם גאר נישט מיטצובעפעהלען.

ר' חנן: און ווי אזוי לעבסט דו, מיין קינד?

אנדרזשעי: ווי א ווינד, פון לאנד צו לאנד, פון שפראך צו שפראך, ווער עס וויל, ווער עס קומט, גיעט די האנד.. (פויזע), און עס פאלט מאהילמאל אן א שרעקליכער טרויער פון נע ונד. א טרויער פון קיינעם נישט צו געהערען, פון א הפקר=קינד, וואס ווייס נישט ווער זיין טאטע איז, ווער זיין מאמע איז...

ר' חנן: (צו זיך). משיח'ס ציימען, משיח'ס ציימען... (פויזע). גענוג, מיינע קינדער, גענוג, מיינע איינינקלעך. עס איז געקומען די צייט פון געזעגענען... האָרכט מיך אויס פאר מיין אוועקגעהען. אין פיעל לשונות האט איהר גערעדט צו מיר, אין געמען פון פיעל געטער, פיעל משיח'ן. יעדער און זיין משיח, יעדער און זיין משיח. איך בין דער שטאם, פון וועלכען איהר, צווייגען, זענט ארויסגעוואקסען. מיר אלע, דער גאנצער בוים מיט אלע זיינע צווייגען מיט זיינע ווארצעל, דאס איז דער יוד פון אויבינג, דער יוד, וואס איז געוועזן, איז און וועט זיין. דער בוים האט זיך צוטהיילט. יעדע צווייג האט זיך גענומען איהר חלק ווארצעל און איז זיך אוועקגעגאנגען פאר זיך אליין איינפלאנצען. גאט! דאך שיק דעם איינציגען משיח'ן, וואס זאל די אלע אונטער איין בארג סיני ארונטערנעהמען, וואס זאל די אלע דיין איינציגען נאמען מאכען וויסען, וואס זאל די אלע איין בשותפותדיגע נשמה געבען.... איך פיהל, אז עס דערנעהנט זיך די ריכטיגע מינוט... ער וועט קומען און צופיהרען די גרענעצען פון לאנד און לאנד, פון מענש און מענש... עס קומט די ריכטיגע

מינוט... משיח׳ס צייטען... משיח׳ס צייטען... איהר הערט, ווי עס רופט... הערט, מען רופט... די ריכטיגע מינוט... די ריכטיגע מינוט...

(עס ווערט זעהר שטיל צווישען עולם. אלע ווארטען און הארכען זיך איין מיט אונגעדולד, עס דערהערט זיך פֿון גאנץ ווייט א קול פֿון א שופר, בלאָזענדיג אלאנגע, אויסגעצויגענע תקי-עה— די תקיעה איבערהוילט זיך דריי מאל. צווישען איינע און די אנדערע א לאנגע פויזע. דערנאך הערט זיך א גערויש פון דער ווייטען, ווי א ווינד וואלט געבלאזען אין די זאנגען...)

ר׳ חנן: (אין דער שטיל אויסגעצויגען). די ריכ—טיגע מי—נוט... די ריכ—טי—גע מי—נוט...

משה
בן-ציון
חיים
(ווערען פערלארען אונטערן בארג. נאך א קליינע פויזע ווייזען זיי זיך אויף דער סטעזשקע, וואס איז אויפ׳ן בארג, קוקענדיג ערגעץ וואו ווייט אין דער וועלט אריין.) (א לאנגע פויזע).

חיים: (פֿון בארג אראב, ווייזענדיג דארט ווייט, וואו עס ווייזען זיך די פעלדער). עפעס וואָס רייסט זיך. און וועקט זיך און ברעכט זיך אין דער לופט... ווינדען, זיי בלאָזען פון מזרח און מערב... זיי וועקען, זיי בעלעבען די טויטע די ביינער. עפעס ווער קומט און געהט פון דער ווייטען, דעם הימעל שפּאַלט ער מיט זיין בליק. די ערד ברעכט ער מיט זיין שטימע... עס הערען זיך רעש׳ן פון טויערען, זיי ווערען צובראָכען... פון שלעסער, זיי צופּלאַצען... פון קייטען זיי צורייסען... פעס ווער קומט און געהט פון דער ווייטענס...

בן-ציון: זיי קומען פון אַלע פיער עקען וועלטען... זיין קומען, זיי געהען... איז עס מ נשען... די קברים, זיי עפענען זיך, די ערד, זי שפּאַלט זיך... עס שטייגען די טויטע פון אַלע דורות... די ביינער, זיי ווערען בעהויט, די גליעדער, זיי ווערען פערפלייצט... זיי קומען, זיי געהען פון אלע פיער עקען וועלטען...

משה: שטראָמען פֿון בלוט האָבען מיינע אָדערן ערפילט. עפּ׳ס וואָס האָט אויפגעלעבט אין מיין הארץ, וואָס האָט אַ מאָל ערגעץ וואו געלעבט, איך ווייס נישט און געדענק נישט וואו... עס רופען מיך קולות... עס וועקט מיך א שטימע, א פרעמדע און אַ בעקאַנטע, אַ נאָהענטע און אַ ווייטע, איך האָב, דאַכט זיך, וואו

זי געהערט... איך ווייס נישט ווען, איך געדענק נישט וואו...

בן-ציון: שטימען, זיי רופען פֿון ווייט און נאָהענט... מאכט עס אַ וועג אין גלות...

חיים: שטימען, זיי רופען פון אַלע פֿיער עָקען: דאָס פֿאָלק, וואָס איז געזעסען אין דער פינסטער, זעהט אַ גרויסעס ליכט.

משה: עָס וועבט זיך אין מיר א נייע נשמה. שטראָמע בלוט, נייע בלוט האָבען מיינע אָדערן ערפיהלט, און אַ ליכט איז געפאַלען אויף מיינע אויגען, איך זעה עפּעס וואָס... איך הער עפּעס וואָס...

(עס הוילען זיך איבער אַלץ אינאיינעם די לאנגע אויסגעצויגענע תקיעות פֿון ווייט, פון גאַנץ ווייט).

ר׳ חנן: (וואס איז געשטאנען די גאנצע צייט פֿערטיפֿט, וועקט זיך פלוצלונג אויף). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (רייסט זיך פון פאטער). וואו אַהין דאָס, טאַטע? וואו אַהין?

ר׳ חנן: דאָרט, וואו עס וועקט... דאָרט וואו עס רופט (ווייזט אויפ׳ן נאב׳ן של גבוים). עָס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (רייסט זיך פון פֿאטער). איך קען נישט, טאַטע, איך קען נישט, מאַמע. איך לאָז דאָך שטעהן דאָ מיין האָב און גוטס, אַ הויז אויף מאַריאַנסקע און קאַרמעליטסקע און היינט געלד אין גוי׳ס הענד. ערשט מאָרגען האָט מיר דער פּאַן פון מאראָווקע צו בעצאָהלען די זעקסטע ראַטע.

ר׳ חנן: לאָז דאָך איבער דאָס האָב און גוטס, ראַטעווע דיר די נשמה, די נשמה. עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (ארויסגעריסען זיך פון פאטער). איך קען נישט, טאַטע, איך קען נישט, מאַמע, מיין האָב און גוטס, מיין האָב און גוטס, פאַהרט געזונטערהייט, געהט געזונטערהייט, איך וועל דאָך אַ מאָל צו אייך צו גאַסט אַריבערקומען, ווען עס וועט זיך מאַכען א גוטע געלעגענהייט... אַ גוטע געלעגענהייט. (געהט אב מיט העלענען, ווינקענ-

דיג אויף די קינדער, אויף אנדרזשעין און יוסטינען). קומט מיט, קומט מיט!

אנדרזשעי: איך האב נישט קיין טאטע, איך האב נישט קיין מאמע, איך ווייסט נישט ווער איך בין, וואו אהין איך געה, פון וואנען איך קום.

יוסטינע: מיין טאטע איז מיר פרעמד, מיין מאמע איז מיר פרעמד. פון דער ערד בין איך געקומען, צו דער ערד געה איך צוריק. (זי זעצט זיך אויף א שטיין, וואס שטעהט אויפ'ן וועג, געגען־איבער דער חורבה):

(בארים און העלענע געהען אָב לאַנגזאַם לינקס)

(עס הוילען זיך איבער די תקיעות).

ר' חנן: (חאפט פאר'ן אנקעל קאהן). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאך מיט, קום דאך מיט...

אָנקעל קאהן. דאנקע בעסטענס, דאנקע בעסטענס. פערשטעהט עס דאך גאנץ גענוי, האבע אבער צו הויזע פאבריקאציאן, אינדוסטריע, וויר ווערזיען נאך נאכרענקען, נאך איבער דיזע שפרעכען מיט דעם פרעדיגער פון דער זינאגאג דיזען זאנאבענד.

בן-ציון: (אראבגעהענדיג פון בארג). לאז זיי געהן, די גלות־קנעכט, אין מדבר וועט איהר שטארבען ווי די עלטערן פארצייטענס, בענקענדיג נאך די טעפ פלייש, וואס זיי האבען אין מצרים געלאזט. לאזען זיי געהען, לאזען זיי געהן, מיר, דער יונגער, מיר, דער פרייער דור, קומען מיר אין ארץ־ישראל אריין.

אָנקעל קאהן. (ארויסגעריסען זיך) מיט גאטעס נאמען מיט גאטעס נאמען (צו בן־ציונ'ען). וואלטען זיי פיליכט מיין אגענט אויף פאלעסטינע ווערדען. דאס לאנד האט קיין קולטור, קיין אינדוסטריע, קען א גרויסער אבנעהמער ווערדען. דא היער האבען זיי מיין פריוואט־קאנט. (ארויסנעמענדיג פון דער טאשע א ביכעל). איז זעהר אינטערעסאנט, זעהר אינטערעסאנט...

חיים: (אראבגעהענדיג פון בארג). לאז זיי וואנדערן, לאז זיי וואנדערן, די אלטע העכט, די פעטע העכט, און די ביינער זיך פאשען מיט שאנד און שפאט, אויף מיסט און קויט...

אנקעל קאהן: (אראבגעהענדיג מיט די טאנטע בערטא און-

טער'ן אָרעם). דאנקע שען, דאנקע שען. מיט גאטעס נאמען, מיט גאטעס נאמען...

טאנטע בערטא: (האלבליך ברוגז). אך, קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג, ווי דאס וואלטע אין בארבארען־לאנד געבוירען. (געהען אָב געארעמט נאך באריס'ן מיט העלענען).

בן-ציון: (צו פאטער־מוטער). דארטען שיינט, דארטען פלאמט, קום דאך, טאטע, מיט, קום דאך, מאמע, מיט.

ר' חנן: (צו יוסף'ן). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאך מיט, קום דאך מיט...

יוסף: עפעס גלויב איך יע, עפעס גלויב איך נישט, אז איהר זאגט, געה איך מיט, געה איך מיט...

משה: (אראבגעהענדיג פון בארג). לאז מען מיטנעהמען פון גלות עפעס וואס, עפעס וואס. דא האט מען געלעבט, דא איז מען געשטארבען, און דאס בית־המדרש־געסעל מיט דעם פלוטפעל, עס איז דאך אזוי יודיש, אזוי יודיש...

יוסטינע: (דערהויבט זיך פון שטיין, נעהמט א טיכעל און פאקט איין אין דערינען ערד, וועלכע זי נעהמט פון הינטער א בוים, גיעט איבער דאס פעקעל דעם ייידען). נעהם דאס הויפען ערד מיט, נעהם דאס מיט דיר אין קבר אריין. אויף דער ערד ביסט דו געבוירען, געלעבט און געדאַוועט, געהאפט און געוויינט... אין דער ערד האסט דו דיין טאטען מיט דיין מאמען בעגראבען, דיינע קינדער מיט דיינע אייניקלעך איבערגעלאזט. נעם זי דיר מיט. עס איז א שטיק פון דיין לייב, פון דיין נשמה געווארען...

ר' חנן: (נעהמט פון איהר דאס פעקעל ערד). וויפיעל מאל אין שמונה־עשרה זי געמאנט, און ברכות איבער איהר געמאכט, און לערנען זיך אנגעהערט... (צו יוסטינען). אבער קום דאך מיט, ביי וועם און וואו וועסט דו איבערבלייבען?

יוסטינע: נישט אייער משיח איז מיין משיח, נישט אייער לאנד איז מיין לאנד. מיך רופען אנדערע שטימען, מיר זינגען אנדערע לידער. זעהסט דו דארט דאס לאנד ברייט און וויט? (ווייזט איהם אויף די פעלדער אין הינטערגרונד רעכט'ס), וואו עס בעהאלט דאס פנים אין די הענד און עס וויינט און עס בענקט, אט דאס ציהט דאך מיין נשמה... דו זעהסט די ווערזשבע מיט די לאנגע

צופלאשעטע צעפ, וואס זי שטעהט איינזאם אויפ'ן וועג, און ציהט רעכטס און לינקס אים די הענד? דאס רופט זי מיר, דארט אהין צו זיך... און די חורבה די ווייסע, ווי א בלייך העלדרען-געזיכט, קוקט זי ארוים צווישען גרינס, בעגאסען מיט לבנה-ליכט, ווארט, זי קומט, זי ענפלעקט, די קעניגין, דעם שניירערס טאכטער פון אפאלע מיט קרוין און גאלד, און זי רעדט, און זי דערצעהלט פון יאהרען לאנג, פון יאהרען וויט, וואס האט זיך דא אבגעטהון אין פאלאץ, אין קאומיערזשים צייט, אין קאומיערזשים צייט...

ר' חנן: (ווי אבגעהענדיג מיט מלכה'לען, אלע נאך זיי). בלייב געזונד, מיין ארים קינד, מיין א"ים קינד!

מלכה'לע: מאמע יענטע'לע, מאמע יענטע'לע! וואו לאז איך דיך איבער, וואו לאז איך דיך איבער?

משה: (צו אנדרזשיי'ן) קלויב אוים געשווינד א גאט און א משיח, דו הערסט, מען רופט? דו הערסט, מען בלאזט! עס איז געקומען א צייט פון אויסצוטוישען די פערלעגענע סחורות, קלויב געשווינד!

אנדרזשעי: דא איז מיר פרעמד, דארט איז מיר פרעמד.. אויף דער גרענעץ שטעה איך פון לאנד און לאנד... פון פאלק און פאלק, פון שפראך און שפראך. וואס איך וויל, דאס איז מיין... אייערע שטימען דוכען מיך נישט, אייערע שטימען וועקען מיר נישט. מיין טאטע האט מיר גאר נישט געגעבען, מיין מאמע האט מיר גאר נישט געגעבען, איך וויים נישט וועמען צו געהערען, וועמען צו געהערען.

ר' חנן: בלייב געזונד, מיין ארים קינד, מיין ארים קינד.

מלכה'לע: געה אויפין טאטענ'ס ר' אנשעלעס קבר און בעט מחילה, און בעט מחילה... דאס איז די בעסטע סגולה... די בעסטע סגולה...

יוסף: פאר'ן טאטענ'ס זינד ליידט דאס קינד...

(מען הערט תקיעות בלאזען, ווינדען יאגען).

בן-ציון: קומט געשווינד, קומט געשווינד (צו אנדרזשעין או יוסטינען. אלע). בלייבט געזונד, בלייבט געזונד. (אלע געהען דורך דעם שלאיריים און ווערען פערלוירען ווייט אויפ'ן וועג, וואס ווייזט זיך דארט

צווישען די פעלדער, אויסער יוסטינע, וועלכע זיצט אויפ'ן שטיין ביים וועג, און אנדרזשעי שטעהט ביים שלאגבוים).

אנדרזשעי: (שטעהענדיג ביים שלאגבוים). מיין מאמע האט מיך פערלוירען אויפן שיידע-וועג, אויפ'ן שיידע-וועג. איך וויים נישט, וואו אהין צו געהן, וועלכעס איז מיין... איך בין א מצבה אויף דעם גלות, וואס דא איז געוועזען א מאל, אויף דעם יוד פון א מאל... (עס הויבט אן טונקעל צו ווערען, די לבנה בעהאלט זיך הינטער די וואלקען, אלעס הילט איין א גרויסער נאכט-פלעק).

יוסטינע: (זיצענדיג אויפ'ן שטיין): מאמע ערד, דו הילסט דיך איין אין דיין נאכט-סוד און געהסט אריין אין דיר, נעם מיך מיט אין דיר, טולע מיך איין אין דער טיפעניש פון דיין סוד. מיין מאמע איז מיר פרעמד, מיין טאטע איז מיר פרעמד, מיין משפחה איז אוועקגעגאנגען אין א פרעמדעס לאנד. (פויזע). מאמע ערד, איך בין דיין קינד, פון דיר געקומען, צו דיר געה איך צוריק, נעם מיך מיט, טולע מיך איין צו דיין ברוסט (זי זעצט זיך אויף דער ערד און טוליעט איין אין איהר איהר געזיכט). וואס וויינסט דו, מאמע-ערד? וואס וויינסט דו אזוי אין דיר?... ווער איז דאס צו דיין ברוסט געטוליעט, דארט וויים, דארט ווייט, און רייסט די האר פון דעם קאפ... און קרעכצט אין דיר און וויינט אין דיר... (זי פערשווייגט).

אסתר'קע: (פון דער חורבה געהט זי ארוים אויף דעם ווייסען שטעגעל, וואס פירט צום וועג צו. זי איז זעהר אהויכע, איהר שווארצע צעפ האר לאזען זיך אראב איבער איהר גאלדענם קלייד, וועלכעס איז מיט א ווייס ליילעך ארומגעהילט. אויף דעם שטערן, ארויפגעפאסט אויף די האר, טראגט זי א זילבערנע קרוין, און וועלכע עס געהען אוים איהר פינקעל-דיגע שטערן. זי איז בלינד. האלט א גרויסען שטעקען אין דער האנד און זוכט מיט'ן שטעקען צווישען די גראזען. רע-דענדיג צו זיך. מיט א טענליכע, האלב פערלוירענע שטימע).

אסתר'קע: איך בין אסתר'קע, דעם יודישען שניידער'ס טאכטער פון אפאלע. דער יוד איז שמוציג, דער יוד איז ברודיג. די יודישע טאכטער איז שען! דער קעניג האט מיר געזעהען, אין זיין פאלאץ מיך געפיהרט, דעם גאלדענעם פאוואהאר מיר אין האנד געגעבען, פאר זיין קאבאנקע מיך געמאכט. שווייגט, איהר, ווענד, שווייגט, איהר, ביימער! א, קומט צו מיר מיין מאן, קומט צו מיר מיין פאן, דורך הינטער-וועגען, דורך הינטער-שטעגען... (פויזע).

איך בין געשטאָרבען, דער קעניג האָט מיך די או געןארויס־גענומען, און בעט צו זיַי, און קניעט צו זיַי... יעצט קען איך צו בית דין של מ/לה נישט קומען, מוז איך מיר די אויגען זוכען, די אויגען זוכען. (זי זוכט מיט'ן שטעקעל צווישען די גראָזען). נישט דאָ, נישט דאָרט... (וויַיט אין הינטערגרונד אַ וויַיטע קוים הערע:דיגע תקיעה...) ווער וועקט, ווער רופט.... וואָס ברענט דאָס מיַין געזיכט? וואָס ציהט מיַין האַרץ? פאַר חרפה, צו פאַר גליק? ווער וועט מיך ביַי דער האַנד אָננעמען און מיך צו מיַין מאַמע'ס קבר פיהרען?...
(דורך די ציַיט וואָס זי רעדט, געהט זי איבער'ן שטעגעל, צום וועג צו.)

יוסטינע: קום, שוועסטער לעבען, קום... איך וועל דיר ביַי דער האַנד אָננעמען און צו דיַין מאַמענס קבר פיהרען...
(זי נעמט י ן ביי דער האַנד און פיהרט זי, ביידע געהען אב ווייט אין דער נאַכט און ווערען פערנעפעלט אין דעם מהוי-וואלקען, וואָס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף.)

אנדרזשעי: (שטעהענדיג ביים שלאַגבוים, רעדט צו זיך.) מיַין מאַמע האָט מיך אויפ'ן שיידע־וועג פערלאָרען, אויפ'ן שיידע־וועג פערלאָרען. איך ווייס נישט, וואו איך זאָל מיך ווענדען, צו רעכטס, צו לינקס? שטעה איך ביַי דעם שלאַגבוים און ווייס נישט, ווער איך בין, וואו איך קום, וואָס איז דיַין, וואָס איז מיַין. עס איז מיר אלעס איין... אַלעס איין......

(דער פאָרהאַנג פאַלט זעהר לאַנגזאַם)

ענדע.

פערלאַג „קולטור“, מינסק.

ש. אַש.

מאַטעלע.

(אַ טרויעריגע מעשה).

פרייז 3 קאָפּ.

דרוק פון ש. ל. דייטשער. פאָדגורזע.
תרס"ו.

מאָטעלע.

צוזאַמען האָבען מיר מיט מאָטעלען געלערנט ביי ר׳ יוחנן דעם דרדק׳ער.

פֿון קינדהייט אָן איז ער געווען אַ טרויעריגער, שטענדיג געווען פֿערחוש׳ט, פֿערקלערט. ער פֿלעגט זיך אָפּט אָבשטעלען און קוקען פֿערטראַכט, ער קוקט און ווייס אַליין ניט וואָס. ער הערט מיט אָפּענע אויערען. און וואָס ווען? ער אַליין ווייס ניט.

געזעסען זענען מיר קינדער ביי׳ם טיש, אין חדר, און מיר האָבען געלערנט.

דער רבי איז געשטאַנען פֿאַר אונז און אַכטונג געגעבען, אַז מען זאָל פֿון דער גמרא נישט אַרויסקוקען.

— מאָטעלע, פֿרעגט דער רבי פּלוצלינג אין מיטען לערנען — מאָטעלע וואו האַלסט דו?

מאָטעלע, אַזוי ווי ער וואָלט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט, רופּט אויס מיט בליצענדיגע אויגען פֿאַר פֿרייד, ווייזענדיג צום הימעל.

„פֿייגעליך פֿליהען, אַ חתונה... די צוויי וואָס פֿליהען פֿאָרויס זענען חתן כלה, די איבריגע אַוודאי כלי זמרים...

הערענדיג דאָס, ווערט אַ גרויס געלעכטער צווישען אונז, מיר לערנען: צוויי קריגען זיך איבער אַ טלית, און ער דערצעהלט אַ מעשה פֿון פֿייגעליך, וואָס מאַכען אַ חתונה.

מאָטעלע פֿלעגט זיך אָפּט מאָל אַרויס׳גנב׳נען פֿון חדר און פֿערקריכען אויף אַ גאַנצען טאָג אין וועלדיל אַריין, וואָס שטעהט אונטער דעם שטעדטיל, ער געהט אַרום צווישען די בוימער און רעדט מיט זיך אַליין, ער זעצט זיך אויף אַ בערגיל, וואָס שטעהט נאָהענט ביי׳ם וואַסער און קוקט אין וואַסער אַריין. ער קוקט אויפ׳ן הימעל און זעהט ווי די ווייסע וואָלקענס ציהען זיך — ער פֿערלאַנגט עפּיס ער בעט עפּיס פֿון די גרויע הימלען — און ער ווערט שטאַרק טרויעריג...

און איהם דאַכט זיך, אַז אַלץ איז טרויעריג, דעם גאַנצען איבערשטענס בעשעפֿעניש, איז ערנסט און טרויעריג. אַלץ וויינט אין דער שטיל און קיינער הערט ניט. ווי טרויעריג עס קוקען די הימלען

פֿון דער הויך, ווי טרויעריג עס קוקען די לעצטע שטראַהלען פֿון דער זון אַראָב פֿון די בוימער, ווי טרויעריג עס שאָקלען זיך די בוימער און צווייגען. אַלץ איז אַריבערגעצויגען מיט אַ זיסער טרויעריגקייט. און ער, טראַכטענדיג דאָס — ווערט ערנסט — איהם פֿערגלוסט זיך צו וויינען, און די טרעהרען רינען איהם אויף זיינע באַקען.

און ביי נאַכט ווען ער פֿלעגט שטעהן, זעהענדיג די לבנה שיינען, האָט ער ביי זיך געהאַט אַנ׳איינרעדעניש — אַז די לבנה שפּילט מיט איהם אין בעהעלטעניש, זי גנבֿ׳ט זיך אַרונטער אונטער אַ וואָלקען און בעהאַלט זיך פֿאַר איהם — זי פֿערשטעלט זיך פֿאַר איהם, אַז ער זאָל זי ניט געפֿינען, אָט שפּאַלט זי דורך דעם וואָלקען און וויגקט צו איהם ממזר׳יש, אָט נעהמט זי אַ שטערן און וואַרפֿט איהם — און ער עפֿענט אויף די האַנד, ווי ער וואָלט איהם וועלען האַפּען.

שבת פֿאַר נאַכט. די שטערן האָבען זיך נאָך ניט בעוויזען און אין שטוב איז נאָך קיין ליכט ניט אָנגעצונדען. עס איז טונקעל, לאַנגע שרעקליכע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער אויף די ווענד, אויף דער פּאָדלאָגע; מאָטעלע שטעהט ביי׳ם פֿענסטער און קוקט אויף די שפּיץ בוימער, וואָס ווייזען זיך שוואַך אַרויס פֿון דעם גרויען פֿלעק, וואָס האָט איינגעהילט דאָס וועלדיל. די מוטער זיצט אין ווינקעל, און ברומט „גאָט פֿון אברהם“. פּלוצלינג פֿערוועלט זיך איהם עפּיס, ער ווערט שטאַרק רויט, ער וויל פּרובען זיין ווילען צו פֿעריאָגען, אָבער ער קען נישט, עס ציהט איהם שטאַרק פֿאַר דאָס האַרץ, ער קען זיך ניט איינהאַלטען. ער מוז זאָגען, ער געהט צו צו דער מוטער, דאָס האַרץ קלאַפּט איהם. די אויגען פֿינקעלן איהם. ער שעמט זיך. די מוטער וועט איהם אויסלאַכען. טראַכט ער ביי זיך — אָבער פֿערפֿאַלען: „מאַמע — זאָגט ער מיט אַ שטילען שעמענדיגען טאָן — מאַמע איך בעט דיך, בייזער דיך נישט... לאַך נישט...“ און איז שטיל געבליבען.

— וואָס ווילסט דו, מיין קינד? פֿרעגט איהם די מוטער מיט צערטליכקייט.

דאָס האָט נאָך מעהר זיין ווילען פֿערגרעסערט.

— מאַמע — זאָגט ער זעהר שטיל און וויל זיך צוריקחאַפּען: „מאַמע איך וויל דיך קושען!..“

— פֿע! נאַרעלע, פֿע, עס פּאַסט ניט פֿאַר אַ דערוואַקסענעם יונגיל.

— ניין, מאַמע איך וועל שוין מעהר ניט, — האָט מאָטעלע אויסגערופֿען פֿערשעמט, און טרעהרען האָבען זיך איהם בעוויזען אין די אויגען. — „איך בעט דיך. דערצעהל ניט פֿאַר קיינעם“. און געטראַכט האָט מאָטעלע ביי זיך: „וואָס בין איך שולדיג אַז מיין יֵצֶר הָרַע איז אַזוי גרוים?“

— געה בעסער דאַווענען, — האָט איהם די מוטער געזאָגט — און דאַווען פֿרום.

און מאָטעלע איז געגאַנגען דאַוונען. ער האָט פֿרום געדאַוועֶנט און פֿון דעם אייבערשטען געבעטען, אַז ער זאָל זיין יצר-הרע אָבשוואַכען.

אַ יָתוֹם איז מאָטעלע געווען. דער פֿאָטער זיינער איז איהם פֿאַר איינִיגע יאָהר געשטאָרבען. דאָס איז געווען זיין גליק, דאָס האָט אָבגעהאַלטען דעם רבי פֿון שלאָגען איהם. אונז פֿון חוזק מאַכען אויס איהם — ער האָט אַ געשטאָרבענעם טאַטען, ער וועט זיך פֿאַר איהם אָננעהמען.

און אַז עס ס׳איז געקומען „תִּשְׁעָה בְּאָב“, איז ער געווען אונזער גאַנצער פֿיהרער אויפֿ׳ן „גוטען אָרט“. ער האָט אונז אַרומגעפֿיהרט ווי אַ פּריץ אין זיינע גיטער, ער איז דאָך דאָ אַ היימישער: ער האָט דאָך דאָ ליגען אַ טאַטען.

מאָטעלעס מוטער, חוה די שוואַרצע—אַזוי האָט זי געהייסען—איז געווען אַ הויכע יודינע, אַ דאַרע, דאָס פּנים אויסגעצויגען, געל ווי וואַקס, די באַקען איינגעשרומפּען, צוזאַמענגעקנייטשט, די ליפּען איינגעטרוקענט, געשפּאַלטען, אַ האַלדז אַ שוואַרצער, מיט גראָבע בלויע אָדערען.

געהאַנדעלט האָט זי מיט היהנער, אייער, פּוטער, געפֿראָרען איז זי אַ גאַנצען טאָג פֿאַר קעלט, געגאַנגען אָבגעריסען. געגעסען טרוקען ברויט און געהאָרעוועט ווי אַנ׳אייזיל.

איהר גאַנץ ביסיל גוטס אויף דער וועלט איז געווען מאָטעלע, זי האָט געצאָהלט פֿאַר איהם שְׂכַר לִמוּד געלד, געזעהען ער זאָל האָבען אַ גאַנץ קאַפּאָטקעלע, מיט גאַנצע שטיוועליך, אַ וואַרעם קאַפּטיל אויף ווינטער, ער זאָל זיך חָלִילָה נישט פֿערקיהלען.

שבת נאָכ׳ן שלאָף פֿלעגט זי זיך אָנטהון די נייע יאַקע, מיט דער נייער הויב. נעהמען דאָס יונגיל פֿאַר די האַנד און פֿיהרען איהם צום דַיָן פֿערהערען.

און אַז זי האָט געהערט איהר מאָטעלע׳ן זאָגענדיג דעם „שִׁיעוּר“, איז זי שטאָלץ און גרויס געוואָרען ביי זיך. זי האָט געהאַלטען די וועלט פֿאַר קליין און נידריג. איהר דערוואָכענדיג פֿינסטערעס לעבען איז ליכטיג און העל געוואָרען. זי האָט געוואָלט מאָטעלען אויסקושען אַלע ביינדעליך. אָבער עס פּאַסט דאָך נישט פֿאַר אַ מאַמען צו קושען אַ דערוואַקסענעם יונגיל.

און אַז מאָטעלע איז אַלט געוואָרען אַ יאָהר צוועלף, איז ער ווייטער געוואָרען אַ יתום.

נאָך אַ קאַלטען ווינטער טאָג — איז חוה די שוואַרצע אַהיים געקומען אַ דערפֿראָרענע, מאַט און קראַנק — אַ ציטערקייט האָט זי דורך און דורך גענומען, זי האָט געשיקט מאָטעלען נאָך דער מוהמען. די מוהמע איז געקומען, מען האָט געמאַכט אין דער האַלב צעבראָכענער קיך פֿייער, די שטוב איז פֿול געוואָרען מיט רויך. אין אַ פּאָר טעג אַרום, ווען דער רוֹפֵא מיט׳ן אַפּטהייקער האָבען צוגענומען די לעצטע פּאָר גולדען, און לֵוִי דער מַלְוֶה די גאָלדענע אויערינגליך — וואָס זי האָט געקריגען אַ מַתָּנָה כַּלָּה׳וויַז פֿון איהר „טרויערינגען“. און אַ קישעלע, איז די יודינע געשטאָרבען. און מאָטעלע איז געוואָרען אַ יתום.

די שטאָדט האָט גענומען פֿאַר איהם זאָרגען, געשאַפֿט איהם טעג ביי די רייכע, אין „בֵּית הַמִּדְרָשׁ“ האָט ער געלערנט, דאָס ביסיל „בַּעַל-בַּתִּישקייט“ האָט מען פֿערקויפֿט און דאָס געלד האָט מען געגעבען צו האַלטען אַ „בַּעַל בַּיִת“ אין שטאָדט.

דאָס גאַנצע שטעדטיל איז געווען מיט איהם צופֿריעדען. אַ רוהיגער און שטילער, געהט זיך זיין אָקסען שריט, נאָר שטענדיג פֿערטראַכט. אַלע פֿאַרנאַכט, ווען די זון געהט אונטער, פֿלעגט ער שטעהן און גלאָצען מיט די אויגען, ווייזענדיג אַהין מיט׳ן פֿינגער צו מַעֲרָב זייט: „ווי שען איז דאָרט! ווי שען איז דאָרט!“ פֿלעגט ער אויסרופֿען צו די פֿאַרביי׳געהענדיגע.

מען פֿלעגט איהם דערפֿאַר שנעלען אין נאָז, אָדער וואַרפֿען קנוילען שניי אין קאָפּ אַריין אין אַ ווינטערנאַכט.

די שטאָדט האָט געזאָגט, אַז ער איז קראַנק, ער איז אַ פֿער-

חוש'טער. נאָר טהײל האָבען געזאָגט, אַז דאָס האָט ער נאָר אין זומער טעג, ווען גרויסע היצען זענען, טהײל האָבען געזאָגט, אַז ער האָט עס אַ גאַנץ יאָהר.

ער וואָלט שוין געווים אַ חתן געוואָרען. — די מוהמע האָט שוין פֿאַר איהם געזאַמעלט פֿעדערן אויף בעטגעוואַנד —, ווען ניט די טרויעריגע מעשה, וואָס ס'האָט זיך געטראָפֿען מיט איהם בײַ ר' משה חיים'ן.

* * *

ר' משה חיים אַ יוד אַ חסיד, אַ חלוש, ליגט שטענדיג אין בעט, און איז זיך מפרנס פֿון ווײַב'ס קרעמיל. און אַ מײדעלע האָט ער געהאַט, רײזעלע האָט זי געהײסען. מיט בלויע אויגען און בלאָנדע לאַנגע האָר.

מאָטעלע פֿלעגט אָפֿט אַרײַנקומען צו ר' משה חיים'ן. דאָס אַרײַנקומען האָט געהײסען גלאַט אַזוי אָדער משמש צו זײַן ר' משה חיים'ן. אין אמת'ן מײנט ער טאַקע גאָר ניט, נאָר משמש צו זײַן ר' משה חיים'ן. זי, רײזעלע איז איהם כּקעקא חורא, ווי אַ ווײַסע גאַנז. ווי גאָר נישט.

ער וויל נאָר האָבען, אַז ער זאָל זי טרעפֿען זיצען בײַ'ם ווינקעל פֿון קיך'ל, וואָס איז פֿערהאָנגען מיט'ן רויטען פֿאָרהענגיל. דאָרטען, וואוהין ער פֿלעגט אָפֿט וואַרפֿען פֿערשעמעדיג זײַן בליק, דאָרטען, פֿון וואַנען איהרע בליקען גנב'נען זיך אַהין צו איהם.

און איהרע בליקען זענען עפּיס אַזוי דײַטענדיג, זיי רעדען, דאַכט זיך, פֿרײַנדליך, ליעבליך, מיט טהײלנעהמונג. די אויגען קוקען שעמענדיג...

שטענדיג, ווען ער זעהט זי, ווערט ער ערנסט, גוט און רחמנות'דיג, זײַן האַרץ צוגיסט זיך איהם ווי וואַסער. עס גלוסט איהם צו ווײַנען.

דאַכט זיך, איהר בליק איז איהם ניט פֿרעמד. ער האָט אַמאָל געזעהען אַזעלכע גוטע אויגען. יאָ, ער האָט אַמאָל אַזעלכע אויגען געזעהען. און שוין לאַנג, לאַנג זעהט ער זיי נישט...

זיי זענען פֿערשוואונדען געוואָרען... דאַכט זיך, צײַט דער מאַמעס טויט...

יאָ... נאָר די מאַמע אַלײן האָט אַזוי געקוקט. און זי קוקט אויך

אַזוי. איהר בליק זאָגט די ווערטער: „מאָטעלע, וואָס ביסט דו אַזוי טרויעריג? וואָס מאַכסט דו מאָטעלע? ביסט דו געזונד?" פֿרעגען איהרע אויגען מיט אַ וואַרימקײט און ליעבע.

און ער וויל עפּיס. און ער ווערט שטאַרק רויט, ער האָט מורא מען זאָל איהם פֿון פּנים נישט אַראָבלײענען וואָס ער האָט אין זינען.

ער וויל איהר זאָגען נור אײן וואָרט: „רײזעלע" — נאָר בלויז דאָס, און נישט קוקען. דענסמאָל ווען ער וואָלט זי געזעהען וואָלט ער נישט געקענט זײַנע אויגען דערהויבען אין דער הויך.

און ווען ער זיצט בײַ ר' משה חיים'ס בעט, און גנב'עט אַהין אַ בליק צו איהר, שפּירט ער, ווי אַ זיס ציטערקײט נעהמט איהם אָן אַ מתיקה'דיגע אימה.

און ער פֿיהלט, ווען זי קוקט אויף איהם, דענסמאָל שפּירט ער ווי אַ וואַרעמקײט נעהמט איהם אַרום. ער שפּירט דענסמאָל אַזאַ זיסקײט וואָס ער קען עס נישט אַרויסזאָגען...

און דעמאָלט האָט ער מורא די אויגען אויפֿצוהויבען אין דער הויך, טאָמער וועלען זיך די בליקען בעגעגנען.

און גאַנצע נעכט פֿלעגט ער ליגען אויף זײַן געלעגער און קלערען, און איהם דאַכט זיך אַז ער זיצט אויבען'אָן בײַ אַ געדעקטען טיש. פֿון אויבענאָן זיצט דער רב, אויף דער צווייטע זײַט ר' משה חיים, אַ גרויסער עולם זיצען אַרום, מען צוברעכט טעלער, מען זאָגט „מזל-טוב". ער ווערט שטאַרק רויט... ער שעמט זיך...

און די קאָלדערע פֿאַלט איהם אַראָב פֿון זײַן געלעגער. דאָס ווינדיל, וואָס בלאָזט אַרײַן פֿון פֿענסטער, בלאָזט אויף איהם, און ער שפּירט נישט, און ער פֿיהלט נישט...

און איהם דאַכט זיך:

נאָך דער חתונה... רײזעלע געהט אָנגעטהון אַ הײַביל... זי קוקט פֿערשעמט, זיי האָבען נישט גערעדט נאָך צווישען זיך אײן וואָרט... ער ווײס נאָר נישט, ווי מען קען רעדען... ווי מען קען קוקען איהר גלײַך אין די אויגען אַרײַן...

אין דער פֿריה ווען ער דערמאָהנט זיך, וואָס ער האָט בײַ נאַכט געטראַכט, ווערט ער רויט, ער שעמט זיך פֿאַר זיך זעלבסט. ער האָט מורא מען זאָל איהם דאָס פֿון פּנים ניט אַראָבלײענען... אַמאָל האָט

ער איהר אַ בריוויל געשריבען, אין בריוויל שרייבט ער איהר אַזוי:
„קום, רייזעלע, היינט פאַר נאַכט ביי דעם ברונען אונטער דעם שטעד-טיל, איך דאַרף דיר אַ סוד זאָגען...“

און זי איז געקומען...

אָבער ער האָט נישט גערעדט און נישט געקוקט אויף איהר... ער האָט נישט געקענט...

און זי איז אַוועקגעגאַנגען פערשעמענדיג אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ צו דער ערד...

* * *

אין אַ שבת נאָכ׳ן עסען איז דאָס געוועזען.

מאָטעלע איז געוועזען ביי ר׳ משה חיים אין שטוב.

אין שטוב ביי ר׳ משה חיים איז געוועזען אַ קליין „גן-עדן“ אויס-געקעהרט, אויפגערעמט. אַלעס שיינט אַלעס גלאַנצט, אַ ווייסער טיש-טוך אויפ׳ן טיש.

אין אַויר אַפילו שפירט מען די הייליגקייט פון שבת.

ר׳ משה חיים ליגט אין שלאָף. די קאָלדערע, מיט וועלכער ער ליגט צוגעדעקט, בעוועגט זיך פון דעם אָטהעמען פון זיין האַרץ. די האָר פון באָרד בעוועגען זיך אויך.

רייזעלע ליגט אָנגעשפאַרט דעם קאָפּ אויפ׳ן טיש און שלאָפט...

און מאָטעלע זיצט און גלאָצט...

די זון גנב׳ט זיך אַריין דורכ׳ן פאָרהענגיל און בעגאָלד איהרע האָר.

און איהרע האָר, דאַכט זיך מאָטעלען, האָבען אַ שייכות מיט זיין האַרץ — זיי שפּאַלטען עס דורך און קניפּען זיך צוזאַמען און ציהען איהם...

איהרע אויגען זענען פערמאַכט און איהר פּנים איז אַזוי שען און עס זאָגט אַזוי: קום! קום! נעהנטער!... מאָטעלע שעם דיך נישט. האָב נישט קיין מורא... איצט איז קיינער נישט דאָ... קיינער זעהט נישט... קיינער ווייסט ניט...

אָבער די שטראַהלען פון דער זון — ?

פערשפּרייט האָט ער דאָס פאָרהענגיל פאַר׳ן פענסטער טונ-קעלער איז געוואָרען אין חדר —

און זיי בעטען דאָך — איהרע צוגעמאַכטע אויגען זאָגען: קום

אַהער, מאָטעלע! — נעהנטער — נעהנטער — און אַלעס איז מסכים — דאָס אַרויף און אַראָב געהען פון ר׳ משה חיים׳ס האַרץ איז אויך מסכים — אַלעס הייסט —

אָבער דער איבערשטער ווייסט און זעהט אַלעס וואָס דער מענש דענקט צו טהון —

אָבגערוקט האָט ער זיך —

אָבער די צוגעמאַכטע אויגען שלעפּען איהם מיט געוואַלד. דאָס פּנים ציהט — די האָר — און גענעהנט האָט ער זיך —

דאָס האַרץ קלאַפּט — די אויגען שווינדלען —

איהרע האָר — ניין — אויף איהר פּנים, אויף איהרע האָר ליגט אַ הייליגקייט — און דאָס לאָזט ניט — דאָס הייסט ניט — קושען — ניין — ליפּען זענען טמא, מטמא מאַכען איהרע האָר. אַוועקשעכטען די הייליגקייט פון פּנים.

ניין — ניין —

יאָ-יאָ — קום — קולות זאָגען, דאָס האַרץ ציהט — די האָר נאָך שטאַרקער — דאָס פּנים איהר׳ס רעדט — די אויגען נעהמען מיט געוואַלד — און קיינער איז נישט דאָ — קיינער זעהט נישט — און אַלעס הייסט — אַלעס איז מסכים — און גענעהנט האָט ער זיך שוין ווידער, שוין ריהרען אָהן זיינע ליפּען איהרע האָר.—

און די טהיר האָט זיך פּלוצים אויפגעעפענט און שפּרינצע ר׳ משה חיים׳ס ווייב איז אַריינגעקומען —

— אָ, וועה איז מיר! — אַ בראָך איז מיר

— —

און ער איז געבליבען שטעהן ווי פריהער, גלאָצט מיט די אויגען. גאָר נישט גערעדט, גאָר זיך נישט פערענטפערט —

*

אין אַ צייט אַרום —

מאָטעלע זיצט אין וואַלד אַליין —

עס איז אַ שטילע זומער-נאַכט.

אַלעס שלאָפט אַרום, די בוימער שטעהען שטיל און שלאָפען. דער הימעל האָט זיך אָנגעטהון זיין בלויען שלאָפקלייד און שלאָפט, נאָר די איינציגע צנוע׳דיגע לבנה גלאָצט נאָך אַראָב מיט איהרע אויגען — טהיילמאָל בעהאַלט זי זיך אונטער דעם הימעלס שלאָף-דעק,

חאַפּט אויף אַ ווײַל אַ דרימעל און לאָזט דערווײַל וואַכען איהר קאָ-מערדינער, דעם שטערן, וואָס בעגלייט זי.

נאָר איך אַליין בין אויף — טראַכט ער זיך — זיץ דאָ אַליין צווישען די בוימער פון וואַלד, איינזאַם, טרויעריג — און צו וואָס בין איך דען אַהער געקומען? פרעגט ער זיך אַליין. ווער האָט מיך אַהער געפיהרט? אָמור אויב איך ווייס. איך געה און געה, ביז איך פערקריך מיך, און קום דאָ אין וואַלד און זעץ מיך אַנידער אונטער דעם גרויסען בוים מיט די גרויסע צווייגען, וואָס איהם האָב איך אַליץ פערטרויט — אַליץ געזאָגט, קיין זאַך נישט בעהאַלטען און איך האָב מיך גאָר נישט געשעמט —

אַליין זיץ איך דאָ און שוויג.

טויזענדער שאָטענס, מיט טויזענדער בילדער און געשטאַלטען טאַנצען פאַר מיינע אויגען — און טויזענדער געדאַנקען און געפיהלען טאַנצען אין מיין קאָפּ און מיין האַרץ —

און פלוצלינג האָט ער פון אַלעם פערגעסען —

איהם דאַכט זיך, ער זיצט אין וואַלד מיט איהר —

ער האָט דאָך איהר אַ בריעוויל געשריבען, אַז זי זאָל קומען. און אַזוי קומט זי שוין שטענדיג אַלע נאַכט. זי קריכט אַלע נאַכט אַרויס פון איהר קבֿר, מאַכט זיך אָב דעם זאַמד פון די תּכריכים, צו-לאָזט זיך די האָר, קומט אין וואַלד אַריין און זעצט זיך אַנידער נעבען איהם — ער פרעגט זי: „רייזעלע דו ביזט דאָך שוין אַ ווייביל, דו האָסט דאָך חתונה געהאַט פאַר ר׳ מרדכי דעם למדן, און ר׳ מרדכי למדן׳ס ווייב געהט אין די אייגענע האָר, פע! רייזעלע, עס פּאַסט ניט, טהו אָן דיין הייביל!“

און איהם דאַכט זיך אַז זי ענטפערט איהם:

— ר׳ מרדכי למדן׳ס ווייב איז געשטאָרבען, און איך בין ר׳ משה חיים׳ס טאָכטער, נאָך אַ מיידעלע —

און ער פערגעסט, אַז זי איז געשטאָרבען. איהם דאַכט זיך אַז זי לעבט, און זי איז ווידער דיזעלבינע ווי זי איז געוועזען, איידער זי האָט נאָך חתונה געהאַט — דעמאָלט נאָך ווען ער פלעגט אַריינ-קומען צו ר׳ משה חיים׳ען.

דעמאָלט — דעמאָלט —

ער געדענקט אַליץ —

און יעצט זיצט ער דאָך מיט איהר אין וואַלד אַליין —

און די בוימער בעהאַלטען זיי און זענען איינגעשלאָפען — דאָס גאַנצע לעבען שלאָפט —

די לבֿנה האָט זיך איצט אַרונטערגעחאַפּט אונטער דעם הימעל׳ס דאַך און שלאָפט. אויך דאָס ליכטיל פון ווערכטערס הײַזיל איז אויס-געגאַנגען, אַ סימן — ער שלאָפט אויך.

נאָר יענער שטערן, דער לבֿנה׳ס וועכטער, איז נאָך אויף, און נאָר די זשאַבע אין וואַסער קוויטשעט — קוויטשעט ביטערדיג.

נאָך אַ רגע, זי האָט אויפגעהערט קוויטשען —

און דער שטערן קוקט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל אויף די גאַנצע וועלט — ער גריסט און קושט —

און דער שטערן קוקט אויף זיי און לאַכט — ער הערט זייערע סודות, וואָס זיי זאָגען זיך אין זייערע הערצער. נישט מיט ווערטער, ער ווייסט אַליץ און לאַכט —

און מאָטעלען דאַכט זיך אַזוי ווי דער שטערן וואָלט געזאָגט צו זיי: — האָט ניט קיין מורא, ליעבע קינדערליך — איך וועל פאַר קיינעם די סודות ניט אויסזאָגען.

און ער קושט זיי מיט אַ שטראַהל — און בעלייכט איהרע ווייסע תּכריכים.

און זיי ביידע — דאַכט זיך מאָטעלען — זיצען צוזאַמען האַרט נעבען אַנ׳אַנדער — איינער קוקט נישט אויפ׳ן צווייטען. ער קוקט אַרויף אין דער הויך צום הימעל, און זי טיעף אין וואַלד אַריין —

און פלוצלינג — דאַכט זיך איהם:

— מאָטעלע —!

— רייזעלע —!

ווײַטער איז שטיל — אַראָבגעלאָזט די קעפּ צו דער ערד און רויט ווערען די פּנים׳ער.

אַ טרעהר — דאַכט זיך איהם, קויקעלט זיך אַראָב פון איהר אויך אויף איהר באַק —

— און שטיל איז אומעטום — אַליץ שלאָפט געשמאַק — קיינער געהט ניט —

געקוקט — דאַכט זיך איהם — האָט זי אויף איהם מיט פיעל רחמנות, מיט פיעל דערבאַרעמקייט.

און ווײַטער שטיל —

אַראָבגעלאָזט פֿערשעהמט האָבען זײַ בײדע די קעפּ -- און דער שטערן — דאַכט זיך איהם — האָט געזעהען און געלאַכט.

— ריײזעלע — האָט ער קוים הערענדיג אויסגערופֿען.

— מאָטעלע — דאַכט זיך איהם, האָט זי געענטפֿערט מיט אַזאַ ווייכקייט, מיט אַזאַ ליעבליכקייט, אַז זײַן האַרץ איז צוגאָסען געוואָרען.

— „רייזעלע, זאָל איך דיך קושען?" — האָט ער פֿלינק אַ פֿרעג געטהון — און עס האָט איהם שוין באַנג געטהון און פֿלינק האָט ער געוואָלט זײַן וואָרט צוריקנעהמען —

און גאָר ניט — דאַכט זיך איהם — האָט זי געענטפֿערט, נאָר בעהאַלטען האָט זי איהר פָּנים צווישען איהרע קלײנע הענדליך און זי האָט געוויינט.

נאָר נאַכהער — דאַכט זיך איהם — האָט זי איהם אײנגערוימט ווײַזענדיג אויף יענעם שטערן: „דער שטערן זעדט אַליין — און פֿאַר איהם שעם איך מיך".

און זיי האָבען זיך פֿעררוקט אונטער די גראָבע בוימער און זיך בעהאַלטען פֿון דעם שטערן —

— — אָבער דער שטערן — דאַכט זיך איהם, האָט אַליין געזעהען און געלאַכט —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

באַלד האָט זי — דאַכט זיך איהם — אַפּאָר פֿליגעל פֿערשפּרייט און איז אַוועקגעפֿלויגען. איהרע ווײַסע תּכריכים האָבען זיך איהר נאָכגעשלעפּט — — —

ער איז געבליבען אַליין זיצען— — — — — — — — — — —

— —

אין שטעדטיל האַלט מען איהם פֿאַר אַ מָרה־שחורה'דיגען —

דער גובערנאַטאָר קומט.

זיעבען און צוואַנציג יאָהר האָבען די קאַזעמירער הײַזליך אײַן „אַנטהוּעכם" געטראָגען: אָבגעריסענע דעכלעך מיט שוואַרצע, פֿערפֿוילטע שינדלעך בעקלאַפּט; די ווענד אָבגעריסען, דער קאַלך אָבגעריבען, און עס האָבען זיך געוויזען די העלצערלעך, וואָס זענען ווי אַ „שתי־וָערֶב" אַנגעקלאַפּט, כְּדי דעם קאַלך אין זיך צו האַלטען. זענען די חֵדר יונגלעך אין גאַס אַרויסגעגאַנגען „פּאַלענט" שפּילען, האָט מען די העלצערלעך פֿון די ווענד אָבגעריסען — און קאַזומער איז געוועזען קאַזומער. פֿאַר וועמען זאָל זי זיך דאָ אויספּוצען? מישטיינס געזאָגט, פֿערשענערן זיך פֿאַר ר' ברוך קרעמער'ס הײַזעל? עס זענען דאָך אַלץ היימישע מענשען, אײַן זָקֵן פֿאַר צווייטען זיך שען צו מאַכען? און עס האָט קיינער נישט געשטערט. דער שרײַבער, אַ „כַּפָּרה זאָל ער געהן", איז אַ „טוב שבגוים", ער רעדט יודיש אין דער גאַס מיט יודען און מישט בײַ יעדען וואָרט אַרײַן „מײַנע נֶאֱמָנות", „שַׁבָּת מַלְכָּה", „איך זאָל אַזוי לעבען". ער האָט זײַן געהאַלט: יעדען זונטאָג אַ פֿונט צוקער מיט אַ $1/4$ פֿונט טהיי און 1 רובל מיט 50 קאָפּ. בִּמְזוּמָנִים. ווער ניט און פֿון וואָס פֿאַר אַ געלד דאָס געהט, קיינער ווייסט עס נישט, מען גיט שוין... דערפֿאַר זיצט ער אַ גאַנצען טאָג בײַ רחל'ען אין געוועלב און פֿערברייננגט זיך מיט יודישע מיידלעך. דער סטראַזשניק, זײַן מענש, אויף מײַנע נֶאֱמָנות, טראָגט אַ לאַנגע קאַפּאָטע, אויפֿ'ן הוט נאָר אַ רויטען קאַנט, אַ „זֵכֶר אויף אַ סטראַזשניק"... „ער געהט פֿאַר זיך"... דער נײַער פּאָסט־מייסטער, איז אֲפילוּ „אַנ'אַנטיסעמיט" דערפֿאַר, ווייל יודען פֿערקויפֿען איהם די גענז. וואָס דער רָב מאַכט טְרֵפָה, צו 15 גילדען, האָטש זיי האָבען געקאָסט, ווי ער רעכענט נאָר 10. טהון טהוט ער אָבער קיין בייז נישט קיינעם, ער זיצט זיך אַ גאַנצען טאָג פֿאַר דער טהיר, קײַעט רויהע אַרבעס און יאָגט מיט שטיינדעלעך זײַנע טויבען, וואָס פֿליהען אַרום דעם מאַרק, בְּשַׁעַת אין פּאָסט שטעהט אַ גויה און וואַשט וועש...

נאר דער פעלדשער, דער פעלדשער דער אכזר, דער האט „א פלייה אין דער נאז" — פאלט איהם נאר איין, לויפט ער אין די חדרים און שטעלט אלע חדר-יונגלעך פאקען. די מאמעס מוזען די 50 קאפ. צאהלען און די חדר-יונגלעך מיט אויסגעטהונע ארבלען און פערבונדענע הענד לויפען אין מארק ארום, און ווילען אין חדר נישט געהן.

און אזוי איז זיך קאזמער—קאזמער, מיט גאטס הילף. די הייזעלעך אין די „תחתונים" קוקען איינס דאס צווייטע אן, די בעלי-בתים דרעהען זיך אין מארק ארום, ביי דער פלאמפעל, און דער בארג שטעהט צו קאפענס דעם שטעדטיל. ער קוקט זיך אליין צו און שווייגט...

אמאל אין א שענעם פריה-מארגען, בשעת די חדר-יונגלעך זענען נאכ'ן אנבייסען מיט די בייגעל אין חדר געגאנגען, לאזט זיך פלוצלים פון דער פאליציי דער סטראזשניק ארויס אנגעטהון אין „פאלנע-פארם", מיט די צוויי אויסגעפוצטע מעשענע מעדאלען, האלט א גרויסען, אלטען גראגער אין דער האנד, און דער גראגער לאזט פון זיך ארויס א אלט בייזעריג חריפעדיג קול פון א אלטען יודען, וועלכער צובייזערט זיך אויף „המן" ביי דער מגילה.

די יודעלעך האבען זיך אלע ארום דעם גראגער צוזאמענגעקליבען, די ווייבער מיט די שטריק-נאדלען אין דער האנד — טהייל מיט די קאך-לעפלען, קינדער פון די חדרים, איינס נעבין מיט האלב ארא בגעלאזטע הייזעלעך אנטלאפען פון אונטער דעם רבינס קאנטשיק, דער רבי אין זאקען, דער שוסטער מיט דער נאל, און דער שניידער מיט שער און מאס. און אז דאס גאנצע שטעדטיל האט זיך שוין געהאט ארומגעקליבען, און אז דעם רבינס גבאי איז שוין אויך געקומען — אין די האלבע ווייסע שיך, און מיט דעם זיידענעם טיכעל, וואס די צוויי עקען צופליהען זיך אויף די צוויי זייטען קאפאטע — איז דער שרייבער (אנגעטהון אין פראק, מיט מעשענע קנעפ — און עפעס אין א מין נאפאלעאנישען מגולגולדיגען צוויי קאנטיגען הוט, די פעדער אונטער דעם אויער) פלוצלונג אין מיטען דערינען ענטפלעקט געווארען און פון א גרויסען בויגען פאפיער האט ער אנגעהויבען ארויסצולעזען:

„בהיות, אזוי ווי דער גובערנאטער האט אריינגעשיקט אין די „פאפירען" אז ער האט, בדעה אין דעם יאהר, אין דעם חודש, אין דעם טאג און אין דער שעה דורך דאס שטעדטיל דורכצופאהרען, על כן זאלען די בעלי בתים אויספוצען דאס שטעדטיל, די אבגעפליקטע ווענדטליך מיט ליים בעקלעפען און אבווייסען; די געוועלבער-טהירען אבפארבען און פאר די שוועלען מיט זאמד אויסשיטען — און די בלאטע אין גאס אויסרייניגען. אויסער דעם זאל מען דעם טאג, וואס דער גובערנאטאר וועט זיין, די שעפער אין די גאסען נישט ניסען און דא וועט נישט העלפען און פועלען קיין שום „כופר" נאר „פא זאקאנו" זאל עס ווערען אויסגעפיהרט אזוי און אזוי"...

ווי דער שרייבער האט דאס פאפיער געהאט נאר דורכגעלעזען, איז א גרויסע מהומה אין שטעדטיל געווארען: יודען חוקרים זענען אויף דער באנק פאר ר' דוד לייב'ס טהיר געזעסען און מען האט געשמועסט פון מלחמות, — אז דער רוס הויבט אן מיט'ן טערק און דאס איז די מעשה... יוסיל ארעלס, א יוד אין א פאר ברילען, דאס איינציגע „פאפירענע קראנגענדעל" אין קאזמער, וואס דרעהט זיך א גאנצען טאג אין גאס ארום און לאכט אויס די גאנצע וועלט — האט אויך איצט געלאכט און זיין דינינקעס שמייכעל, וואס האט זיך טרויעריג פערצויגען איבער זיינע דינע ליפען, פון זיין דינעם קליינעם געזיכט — האט, דאכט זיך, ווי בעהאלטען אין זיך דעם סוד פון דעם גובערנאטארס קומען, נאר די נאראנים זענען עס נישט ווערט צו וויסען...

און מיט איין ווארט, מען האט זיך גענומען צו דער ארבייט: אין שטעדטעל האט זיך געקאלעכט קאלך, קאלך און קאלך... טונען, פעסלעך, שעפלעך זענען פאר יעדען הויז געשטאנען, יעדער בעזעם האט פאר א פענזעל געדיענט, און יעדער, וואס האט נאר א האנד געהאט דעם בעזעם צו האלטען און א פוס אויף די לייטער צו קריכען, איז א מאליאר געווארען. אין גאס האט מען נאר געזעהען פערקאלעכטע ווייבער, פערקאלעכטע קינדער...

אין ענין מאלעריי האט יעדער דא ארויסגעוויזען זיינע „קונצלעך". עס האבען זיך אויפגעוועקט די פערשידענע „אומן יד'ס" „מושלמים", וואס אין בחור'שער-צייט האבען זיי מיט זייער בריה-שאפט אין דער

וועלט געקלונגען און וואָס נעבעך די פּרנסה האָט זיי פֿאַרשלאָפֿען. איצט האָבען זיי אַלע געקענט בעווייזען זייער קענטעניש און יעדער „אומן" האָט בײַ די הײַזערלעך זײַנע „דרײַדעלעך" געמאַכט. אײן האַלב הײַזעל איז געוואָרען רויט אָבגעפֿאַרבט, דאָס צווייטע האַלבע בלוי און בײַם דאַך איז געווען אַ מין קרענצעל בלוי אויף רויט און בײַ די פֿענסטער איז עס אין אַ ראָד געגאַנגען אַראָב. טהייל האָבען אויסגעצייגט זייער השלמה בײַם בוידעם-לאָך, דאָס רונדיגע לאָך, וואָס שטעהט העכער איבער אַלע פֿענסטער, איז עפּיס מסוגל דערצו. די קאַזמערער הײַזלעך האָבען ווי געשמייכעלט איבער זיך אַליין... מען נעהמט אַ זקן, וואָס דער קאָפּ איז איהם פֿערטהון, און צירט איהם אויס מיט „דרײַדעלעך" און „שמאָכטעלעך". די וואַנד האָט מען אָבגעפֿאַרבט, דאָס הייסט, אַ קנייפּ זיך אין באַק געגעבען, אַז זי זאָל רויט זײַן, אָבער די דעכער ווינקען מיט די לעכער אַראָב... אַזוי איז מיט אַמאָל קאַזמער פֿערענדערט געוואָרען, אַראָבגעוואָרפֿען פֿון זיך די „קאַפּאָטע", וואָס צעהנדלינגער, צעהנדלינגער יאָהרען האָט זי אויף זיך געטראָגען, דורכגעלעבט מיט זיי איהר פֿרייד, אי לייד, מיטגעטאַנצט אויף אַלע חתונות, און מיטגעטרויערט אויף אַלע אבלים, אַזוי, אַז די קאַפּאָטע איז שוין אַ שטיק פֿון גוף געוואָרען — און מיט אַמאָל נעהמט מען די קאַפּאָטע און מען טהוט זי אויס, מען וואַרפֿט זי אַוועק און מען טהוט זיך גאָר אַנ'אַנדערע אָן...

און ווער ווייסט, וואָס פֿאַר אַ צײַטען וועט די נייע קאַפּאָטע אַ דורך לעבען. איך שטעל מיר פֿאָר די לבנה, אַז נאָך דעם מולד וועט זי אַ האַלב אויג עפֿענען און געבען אַ בליק אויף איהר אַלט בעקאַנט קאַזמער, וואָס יאָהרען, יאָהרען קענען זיי זיך שוין בײַזאַמען, זי קוקט אַראָב און בעגלענצט איהרע דעכער און קאַזמער קוקט אַרויף און פֿרעגט נאַרישע קשיות... און עס דאַכט, אַז קאַזמער רעדט זיך פֿאַר דער לבנה איהר טרויעריג האַרץ אויס אין דער שטילער נאַכט... און מיט אַמאָל וועט די לבנה געבען אַ בליק אויף קאַזמער: „וואָס איז דאָס? וואָס טהוט זיך דאָס מיט די אַלטע? אויסגעפּוצט זיך?" גאָט מײַנער, וואָס פֿאַר אַ מינע וועט די לבנה מאַכען?!

קאַזמערער בעלי-בתים זענען פֿאַר די הײַזלעך געשטאַנען, געקוקט און געקליבען נחת: אויפֿגעלעבט, אויסגעפּוצט. און עס טראַכט

זיך אַ קאַזמערער בעל-הבית: אָט וועט דער גובערנאַטאָר דורכפֿאָהרען, ער וועט זיך זיטצען ברייט אין זײַן קאַרעטע, אַרויסוואַרפֿען אַ בליק אויף ר' מרדכי אהרן'ס הײַזעל: אָ, וואָ, געבען אַ פֿרעג די „צווייטע האַנד": וועמעס איז דאָס הײַזעל? דער צווייטער וועט געבען אַ פֿרעג דעם נאַטשאַלניק דעם וואָיט, דער וואָיט דעם שרײַבער און דער שרײַבער וועט געבען אַנ'ענטפֿער מורדכו אהרונו.

„פּאָריאַדאָטשני יעוורעיי", וועט דער גובערנאַטאָר געבען אַ רוף, „לאָז מען עס מיר אײַנשרײַבען אין מײַן ספר זכרון". און אַמאָל וועט זײַן „בלילה ההוא נדדה שנת המלך" אין יענער נאַכט איז פֿערוואָגעלט געוואָרען דער שלאָף פֿון קעניג, ויאמר להביא את ספר הזכרונות — גיט ער אַ בעפֿעהל זיך צו ברענגען דעם ספר הזכרונות, וימצא כתוב און עס וועט ווערען געפֿונען געשריבען, אַז מרדכי אהרן... און מרדכי אהרן האָט אַ זוהן, וואָס אין צוויי יאָהר אַרום דאַרף ער שטעהן צום פּריזיוו...

און „פּראָשעניעס" האָבען זיך יודען אָנגעגרייט, יעדער האָט אויסגעזוכט לאַנגע פֿערשפּיעלטע ספּראַווען. ווער עס האָט נאָר וואָס געקאָנט האָבען אַ שטיקעל פּרעטענזיע, איז צו לייזער אהרן דעם שרײַבער געקומען. עס איז געוועזען דענסטמאָל לייזער אהרן דעם שרײַבערס יריד. לייזער אהרן אין די ברילען אויף דער נאָז, צומאַכענדיג אַנ'אויג און גוט אײַנקנײַטשענדיג דעם שטערען, האָט יעדען אויסגעהערט און יעדען בעזונדער האָט ער אַ סוד אײַנגערוימט, אַז פֿאַר איהם דירעקט וועט ער גוט נאָכזוכען אין די זאַקאָנעס, ער פֿלעגט טאַקי בשעת מעשה אַרויסנעהמען פֿון אַלמער אַ בעפֿלעקט גראָב ביכעל ווי אַ סדור פֿון אַנ'אַלטען יודען, וואָס שמעקט טאַבאַק, און ציטערענדיג פֿלעגט לייזער אהרן אין די בלעטלעך מישען, און עפּעס אַליין רעדען צו זיך. דערנאָך פֿלעגט ער נעהמען די פֿעדער, דריי מאָל זי מיט די ליפּען נאַס מאַכען — און געציקעלט זיך אויף אַ „Ero", און פֿערזיכערענדיג דעם בעל-הבית, אַז די פּראָשעניע וועט מוזען „פּאָ זאַקאָנו" ווערטער רעדען, פֿלעגט ער זיך פֿערטיפֿען אין שרײַבען.

אין דעם יעניגען טאָג, ווען דער גובערנאַטאָר האָט געזאָלט דורכפֿאָהרען, האָבען קאַזמערער יודען זיך צוגעגרייט גאַנץ פֿריה. יעדער

בעל־הבית האט זיך אנגעטהון אין זיין שבת'דיגע קאפאטע, די שטי־וועל מיט עהל אויסגעשמירט, דעם בארד אויסגעקאמט און זיך פאר זיין הייזעל מיט זיין פראשעניע געשטעלט ווארטען אויפ'ן גובערנאטאר.

א צוויי דריי שעה זענען די בעלי־בתים געשטאנען און האבען געווארט, דער סטראזשניק אין פאלנע פארם איז ווי א זעלנער פאר דער קאנצעלאריע געשטאנען, געוואונקען און געמאכט מיט די הענד צו די ארומיגע יודען. דער שרייבער איז יענעם טאג אין קאנצעלאריע געווען און פון דער פאסט האט מען די וועש ארויסגעטראגען.

געשטאנען זענען די בעלי־בתים אין דער גאס און האבען גע־ווארט — און האבען זיך גע'חזר'ט די שפראך, וואס דער שרייבער האט זיי אויסגעלערנט, ווען זיי וועלען צוגעהן די פראשעניע אבגע־בען — און האבען זיך די בערד מיט די פינגער געקעמט.

יעדעס מאל האט מען זיך דערשראקען, ווארום א יונג האט גע־שריען: ער פאהרט! ער פאהרט!

און פלוצלונג איז ווי א בליטץ א קארעטע. אין צוויי פאר פערד געשפאנט, מיט גרויס רעש און געהייל דורכ'ן מארק דורכגעפאהרען. אין די קארעטע זענען צוויי עפעס געזעסען, איינער אין א ווייסען און איינער אין א רויטען הוט.

— שוין!

און די בעלי בתים האבען אפילו ניט געוואוסט, וועלכער איז דער גובערנאטאר: צי דער אין רויטען הוט, צי דער אין ווייסען?

און דערנאך, אז די בעלי־בתים האבען א קוק געווארפען אויף די הייזלעך האבען זיי געבעך אין זייערע אויגען אויסגעזעהן ווי אנ־אויסגעפוצטע כלה וואס דער חתן איז פון איהר אנטלאפען. טאקי גע־לוינט זיך צו פוצען: נאך וואס, נאך ווען? האבען די בעלי־בתים געקרעכצט.

און ווער ווייסט, ווי לאנג וועט קאזמער די „נייע קאפאטע" טראגען?!...

א יודישער נגיד.

I.

צוויי שטעדטלעך.

אז משיח וועט קומען, אין וואס פאר א שטאדט וועט ער אריין קומען? קיין ווארשא? געוויס נישט! נישט ער וועט דארט זיינע יודען דערקענען. און נאך ווייניגער וועלען זיך זיינע יודען צו איהם וועלען צו דערקענען געבען. און וועט ער אין א שוהל וועלען אריין קומען, וועט מען איהם דעם וועג פערשטעלען און נאך א פאס פרעגען...

אז משיח וועט קומען, וועט ער געוויס גלייך אריין קומען קיין... נאר אין דעם זענען שוין מחלק צוויי יודישע שטעדטלעך, גאסטענין און גאמבין. די יודען פון גאסטענין טענה'ן: משיח איז זייער! און געה טהו זיי עפיס דערפאר! וויפיעל צרות האבען זיי שוין געליטען און אלס אויף משיח'ן אבגעלעגט, — היינט אז ער וועט שוין קומען, ווי וועט ער נאר אין א פרעמדע שטאדט אריין קומען? די יודען פון דעם צווייטען שטעדטיל טענה'ן אבער: משיח פאסט פאר זייער שטעדטיל, טאקי א יודיש שטעדטיל מיט'ן קנאק; קודם כל געפינט זיך דארט ביי זיי תמיד און תמיד צוויי רבנים פון צוויי פערשידענע פארטייען, און יעדער רב האט זיין אייגענעם שוחט, חזן, שמשים, און דער שטאדט־עטאט איז קיינמאל נישט אונטערגעשריבען, מען ווייסט איהם פשוט נישט וועמען צו געבען.

גאמבין און גאסטענין זענען צוויי קליינע שטעדטלעך, וואס איינס ליעגט הארט נעבען דעם צווייטען, דאס לעצטע איז נאר א טפל, א צולייג צום ערשטען (האטש גאסטענין זאגט דאס זעלבע אויף גאמבין). ווארום גאמבין איז א מקום, וואס ערציהט מאנספערשווינען, גאסטענין איז ווייטער א מקום, וואס איז מגדל פרויענצימער, און גאט

ברוך הוא האָט געקליגט צו בעשאַפען איין שטעדטיל האַרט נעבען צווייטען, כּדי נאָר אַז יודען זאָלען זיך קענען צוזאַמען משדך זיין (אין איין שטאָדט אַ שידוך טהון, וואָס דאָרט זאָל זיך דער חתן מיט דער כּלה געפינען, פּאַסט דאָך נישט, זיי קענען זיך דאָך נאָך אַמאָל אין דער גאַס צוזאַמען טרעפען), און האָטש גאָסטענין ערציהט אויף מאַנספּערשוינען, דאָך איז עס נאָר אַ צוליינ צו גאָמבין, ווייל די יונגע לייטלעך קומען דאָך צו די שוועהרס קעסט עסען, קומט אויס אַז גאָסטענין ווערד וואָס אַמאָל קלענער, גאָמבין — גרעסער.

אויף דעם וועג פון גאָמבין קיין גאָסטענין איז פאַרהאַן אַ יודישע קרעטשמע, כּדי דאָרט זאָל זיין דער צוזאַמען-פאָהר פון ביידע צדדים. אַ בעזונדערע שטוב איז דירעקט אין דער קרעטשמע געמאַכט געוואָרען, אַז חתן כּלה זאָל צווישען זיך אַ וואָרט האַפּען, און דאָרט שרייבט מען תּנאים.

אלע גאָמבינער יונגלעך האָבען זיידעס און פעטערס אין גאָסטענין, אַלע גאָסטענינער יונגלעך האָבען באָבעס און מומעס אין גאָמבין, און אַז איהר פאָהרט אויף דעם וועג פון איין שטעדטיל אין צווייטען זעהט איהר טהיילמאָל ווי יונגלעך מיט אויסגעווייניטע אויגען לויפען מיט שרעק פון איין שטעדטיל אין צווייטען אַריין, אַ ברוגז זיך אַוודאי אין דער היים געמאַכט, לויפט ער צו אַ זיידען אָדער צו אַ פעטער... און אַז עס קומט חול-המועד געפינען זיך גאָסטענינער בעלי-בתּים אין גאָמבין — גאָמבינער בעלי-בתּים קומען צו גאַסט נאָך גאָסטענין.

דער וועג, וואָס פיהרט פון איין שטעדטיל אין צווייטען אַריין, הייסט אין גאָמבין: „דער גאָסטענינער וועג", אין גאָסטענין רופט מען איהם: „דער גאָמבינער וועג", און אַז עס קומט שבּת געהען גאָמבינער מיידלעך אויף איין זייט וועג שפּאַצירען, גאָסטענינער בּחורים אויפ'ן צווייטען זייט וועג שפּאַצירען, און ווען נישט דער תּחום-שבּת וואָלטען זיי זיך צוזאַמען געטראָפען...

שבּת נאָכ'ן עסען, אַזוי ווי דאָס שטעדטיל ווערט נאָר איינגעשלאָפען, לאָזט זיך אַ בּחור פון גאָסטענין אויף דעם „גאָמבינער וועג" אַרויס, ער טראָגט אַ לאַנגען ראָק מיט צוויי שניטען, איין אומגעלייגט קעלנערל אויפ'ן האַלז, און דער בּחור געהט, ווייטער... ווייטער... קוקט

זיך אַלע מאָל מיט שרעק אום, אויב עס געהט איהם, חלילה, נישט ווער נאָך, און ער געהט, און אַ ווינד בּלאָזט, דערהייבט דעם שטויב און ער ווערט אין קאָרזש פון מענשענס אויגען בעהאַלטען.

שבּת נאָכ'ן עסען, אַזוי ווי דאָס שטעדטיל ווערד נאָר איינגעשלאָפען, לאָזט זיך אַ מיידעל פון גאָמבין אויף דעם „גאָסטענינער וועג" אַרויס, זי טראָגט אַ לאַנג גרין קליידעל מיט אַ זומער פאַלדענדיגען זשאַקעט, און דאָס מיידעל געהט ווייטער... ווייטער... קוקט זיך אַלע מאָל מיט שרעק אום, אויב עס געהט איהר, חלילה, נישט ווער נאָך, און זי געהט, און אַ ווינד בּלאָזט, דערהייבט דעם שטויב און זי ווערד אין קאָרזש פון מענשענס אויגען בעהאַלטען.

אין מיטען וועג טרעפען זיי זיך צוזאַמען.

— פייגעלע! מיין מאַנד!

— שמערל! מיין זעעלע!

אַ געליעבסטער מיט אַ געליעבסטע זענען דאָס, וואָס לעזען ביידע שמר'ס ראָמאַנען.

II.

די שטעדטלעך צום נגיד.

דער מאַרק אין גאָמבין איז מיט קליינע הילצערנע הייזלעך אַרום נעריינגעלט, וואָס פון דערווייטען זעהען זיי אויס ווי קליינע שטיקלעך אָבגעבראָכענע פלויטלעך, און צווישען די שטיקלעך פלויטלעך פון איין זייט מאַרק קוקט אַ געלב אָבגעפאַרבט הויז אַרויס העכער פון אַלע, און דער נייער אָבגעשמירטער דאַך גלאַנצט מיט עזות אין דער גאַס אַריין. אויף אַ האָלצערנעם אַלט-מאָדישען גאַניקעל, וואָס העגנט איבער אַ נידריג געוועלב, טאַקי אין דעם זעלבען הויז זיצט שאָשע, בערקע דעם נגיד'ס וויב, אַ דיקע, ברייטע פרוי אָנגעטהון אין אַ ברייט פאַרטוך, און דאָס בונט שליסעלעך, וואָס איז אַריינגעשטעקט אין דעם פאַרטוך, און די גרויסע גאָלדענע באָמבאָס, וואָס הענגען איהר אַראָב פון די גרויסע אויערען, שאָקלען זיך יעדע ווילע אַזוי ווי נאָר די יודענע בעוועגט זיך. ביי איהר זייט אויף דעם גאַניקעל שטעהט

עפּיס אַ יונגעל אָנגעטהון אין אַ לאַנגע קאַפּאָטע מיט אַ ספר אונטערן אָרעם און ציהט זי ביי דעם פאַרטוך און קוויטשעט עפּיס וויינענדיג.

פֿון דער צווייטער זייט מאַרק פֿאַר אַ ווייס הויז, וואו עס גלאַנצט זיך אַ שילד, שטעהען אייניגע פֿייער-קענדלעך מיט וואַסער און עפּיס אַ סטראַזשניק, עפּיס אַ גוי מיט אָפּגעפּוצטע שטיוועל און הויזען מיט בלויע לאַמפּאַסען און אַ היטעל מיט לאַמפּאַסען, דרעהט זיך אין מאַרק אַרום.

אין מיטען גאַס שטעהט אַ דראָנג, אויפ'ן דראָנג איז אַ ברעט אָנגעשלאָגען מיט אָפּגעריבענע אותיות, ביים דראָנג הענגט אַ לאַמטער מיט אַ פֿערייכערט גלעזעל, ביי דער לאַמטער שטעהט איין אָפּגעריסענער יוד, מיט אַ צעריסען פֿערדרעהט היטעל, און קראַצט זיך אין דעם שוואַרצען אָפּגעברענטען לייב, וואָס קוקט אַרויס פֿון די צעריסענע קאַפּאָטע, און דער יוד שטעהט, קוקט אין גאַס און לאַכט.

אַ יונגעלע געהט דורך און שרייט: וועלוועל משוגע'נער! וועלוועל לאַכט; באַלד דערמאָהנט זיך דאָס יונגעלע, אַז עס איז שוין שפּעט, איילט ער זיך אין חדר אַריין.

אין מיטען מאַרק שטעהען אַ קופּקעלע יודלעך, אָנגעטהון אין לאַנגע קאַפּאָטעס, מיט שטעקענס אין די הענד, און שמועסען צווישען זיך, איינער שטעהט ביים דראָנג און שרייבט עפּיס אין אַ ביכעל אַריין.

פֿאַר די געוועלבלעך שטעהען ווייבער מיט שטריק-נאָדלען אין די הענד, שטריקען, שמועסען צווישען זיך; פֿון ערגעץ וואו הערט מען אַ וויינענדיג געשריי פֿון קינדער: אַ חדר אַ וודאי נישט ווייט...

אין דעם מאַרק, טאַקי אין דעם געלבען הויז, זיצט בערקע, דער שטאָדטס נגיד. פֿון וואַנען ער איז אַ נגיד געוואָרען, נישט קיין באַהנען געמאַכט, נישט קיין שיפֿען אויפ'ן ים? איין גאָט ווייסט עס! אין דעם מאַרק צווישען די צעבראָכענע אָפּגעריסענע פּלויטלעך דערצעהלט מען אַזוי:

אין אַפּטייקערס הויז אונטער די טרעפּ איז אַנ'איינגעלייגטער אויבען דאָ. דאָרט האָט אַמאָל אַ בעקער געוואוינט, אַפילו ביי טאָג איז אויך אַ סכנה דורך דעם הויז דורכצוגעהן, אייניגע ווייבער האָבען שוין דאָרט, נישט דאָ געדאַכט, גע'מפּיל'ט, ווען זיי זענען אַליין דורך

געגאַנגען. נטע הירש דער וואַסער-טרעגער האָט דאָרט געזעהען אייער ליגען, מיינט ער, אַז עס האָט זיי ווער אַנידערגעלעגט און פֿרעהט זיך אויף דער כשר'ע מציאה, וואָס גאָט האָט איהם צוגעשיקט, און נאָר אַזוי ווי ער שטרעקט זיין האַנד אויס, שטעה! עס פּלאַצען די אייער, און פֿערשידענע מענשלעך פֿליהען אַרויס מיט אַ גרויס געלעכטער, און זענען ערגעץ וואו פֿערשוואונדען געוואָרען.

און אויף בערקען פֿלעגט מען זאָגען נאָך פֿון קינדערהייט אָן, אַז ער האָט צו טהון מיט „יענע לייט", דאָרט אין אַפּטייקערס הויז אויפ'ן אויבען פֿלעגט ער טאַקי נעכטיגען, צוועלף אַ זייגער ביי טאָג זעהט מען איהם תמיד אַליין צום בית-עולם געהן. און דער ריכטיגער סימן איז, וואָס זומער טראָגט ער שטענדיג אַ גראָבען פּעלץ און עס פֿלעגט איהם נישט הייס זיין, ווינטער אַ לייכט האַלאַטעל און נישט קאַלט זיין.

און בערקע האָט אַמאָל „אַזאַ איינעם" בעשוואָרען, און יענער האָט איהם געוויזען פֿיעלע טעפּ מיט רענדלעך, וואָס דער אַלטער אַפּטייקער האָט אין אויבען געהאַט איינגעמויערט.

געוועזען איז עס אָרעם יודיש געלד, פֿון קראַנקע דערשלאָגענע מענשען, וואָס דער אַפּטייקער פֿלעגט פֿון זיי די הויט רייסען, דורך דעם האָט נישט דער אַפּטייקער און נישט בערקע קיין שליטה דערצו, זיי זענען נאָר שומרים איבער דעם געלד.

דורך דעם איז דאָך שוין קיין וואונדער נישט, וואָס בערקע איז אַ קאַרגער, אַז ער האָט קיין שליטה נישט אויף זיין אייגען געלד. טאַקי ער וויל העלפֿען, מיט'ן גאַנצען האַרץ וויל ער, מען זעהט דאָך טאַקי ווי ער וויינט פּשוט מיט טרעהרען, בשעת יענער קלאָגט זיך פֿאַר איהם, נאָר העלפֿען קאָן ער דאָך נישט... אַז עס איז נישט זיין געלד.

און חאָטש אין גאָמבין אַליין איז בערקע אַזוי שפּל'דיג — טאַקי ביי די גאָמבינער בעלי-בתים — אָבער אין דער פֿרעמד האַלטען גאָמבינער בעלי-בתים זעהר פֿיעל פֿון זייער בערקען, שטאָלצירען מיט זיין רייכקייט און בעריהמען זיך מיט זיין דאָרף „זאַפּאַראָווקע", וואָס שעמ'ט אין די סביבות — און זאָגט אַ גאָמבינער בעל-בית, אַז

אַ קוטנער נגיד איז רייכער פֿון בערקען, איז ער אייך גרייט אַ לעבעדיגען אויף צו עסען.

גאָמבין וואַרט אויף בערקעס טוידט ווי יודען וואַרטען אויף משיח'ן, אַ פּלויט צום בית־עולם, דאָס בית־המדרש — אַ דאַך. די מקוה — אַ נייעם קעסעל, די שוהל — איין אָרון; אַלס אויף בערקעס טוידט, קוים מאַכט בערקע „דאָס עסק...‟ וועט שוין אויף אַלעם קלעקען.

גאָסטעניין האַרט אויך אויף בערקעס טוידט — אי וואָס? גאָר נישט! דאַכט זיך אַזוי גלאַט וועט שוין נישט דורכגעהן: זיי זענען דאָך אויך יודען און דאַרפֿען אויך: איינס זייערע זיהן זענען גאָמבינער איידעמס, גאָמבינער בעלי־בתים — זייערע מחותנים. און גאָמבין שפּאַרט זיך איין: זיי קענען וואַרטען ביז משיח וועט קומען. זעצען זיי אַ בית־דין, ווי הייסט? זיי זענען דאָך אויך אָרעמע לייט! — מאַכט מען אַ פּשרה, זיי וועלען אויך אַ חלקל קריגען — עס קומט זיי טאַקי נישט — נאָר גלאַט, זאָלען זיי וויסען, אַז גאָמבין איז גאָמבין.

און בערקע געהט דערווייל אַרום און לאַכט.

נאָך דער שׂרפֿה שיקען די ראשי־הקהל צו איהם. ר' בערקע קרוין — וואָס איהר האָט צו געבען, גיט שוין, מיר זענען דאָך אין איין עת־צרה, וועט מען שפּעטער וועלוועלער לאָזען.

נאָר געה און שמועס מיט אַ מענשען, וואָס ער האָט קיין שליטה אויף זיין אייגען געלד נישט, ענטפֿערט ער זיי:

— דערווייל קיין גראָשען געלד נישט, דערנאָך וועט איהר צייט האָבען.

פֿאַר דעם האָט מען איהם גע'קנס'עט. זיך נישט צו ריהרען ביז 50 רויטע וועלען נישט ליגען אויפֿ'ן טיש.

און דער גבאי פֿון חברה־קדישא בעזונדער מיינט, אַז וויפֿיעל בערק וועט געבען וועט מען אַליך נישט די מטה מיט'ן נייעם טוך בעדעקען.

אַנדערע בעלי־בתים האָבען תּרעומות: וואָס זאָל ער געביך טהון, אַז ער קאָן נישט, אַז ער האָט קיין שליטה נישט?

III.

דער נגיד צו די שטעדטלעך.

בערקע אַליין איז זעהר אַ רייכער מענש פֿון דער נאַטור, אַ גוטער ברודער, האַלט זיך נישט גרויס מיט זיין פֿערמעגען, דרעהט זיך אַ גאַנצען טאָג אַרום אין דער גאַס, אָנגעטהון אין אַנ'אַלטע פּאָפּיעלאַטע קאַפּאָטע, אָבגעפּלאַקערט פֿון דער זון, מיט נייע בענדער און קנעפּ בענעהט, דאָס היטעל אויסגעריבען, האַלט אַנ'אַלטען שטעקען אין האַנד, וואָס אויבען ביים אָנגעהמער איז ער גלאַטיג, אַ סימן אַז ער דיענט שוין לאַנג זיין בעל־הבית. קוקענדיג אויף בערקען, אויף זיין אויסגעטרוקענט געזיכט, אויף די קאַלטע האַרטע קנייטשען, וואָס פֿאַלטען זיך אין זיין געזיכט, קריגט מען אויף איהם גרויס רחמנות, — זאָגט מיט שרעק, ווי אַ כּושל יעדען צוערשט „גוט מאָרגען‟, שמייכעלט צו אַלעמען ליעבליך און חנפֿ'עט אַלעמען, ווי ער וואָלט חלילה געבראַכט יענעמס לאַסקע. און קרעכצט תּמיד אויף דער ביטערער צייט.

— גוט מאָרגען, חאַצקעל, וואָס מאַכסט דו עפּיס גוטס? זאָגט ער צו האַצקלען דעם בעל־עגלה, ווען דער לעצטער געהט פֿון אַ געוועלב אַרויס און האַלט אין האַנד אַ קעסטעל מיט שמירעכטס.

— זעהסט דאָך בערקע (אַלע אין שטאָדט דוצען בערקען). מען שמירט דאָך דעם וואַגאָן און מען פֿאָהרט.

— וואו אַהין דאָס?

וואו דען? אַז נישט קיין גאָסטענין.

דערווייל קומען זיי אָן צו חאַצקעלס וואָגען, איינגעשפּאַנט אין צוויי אויסגעמאָגערטע גענאַדעס, בערקע געהט צו, קלאַפּט אויפֿ'ן פֿערדס ריקען, זאָגענדיג צו חאַצקלען:

— וואָס מאַכט דיין חיה עפּיס? אוי גאָר נישט קיין בריה, שוין צייט זי איבערצוטוישען, האַצקעל, און חאַצקעלס גענאַדע שטעהט אויסגעשטרעקט די אויערען און האָרכט זיך איין אין שמועס — און פֿערקלערט זיך: מען מיינט זי אפשר?

חאַצקעל דרעהט אַראָב דאָס ראָד, שפּאַרט אונטער דעם וואָגען מיט'ן ריקען.

בערקע גייט צו, שטעקט אַרונטער אונטער דעם וואָגען זיין דיקען שטעקען און וויל חאַצקלען העלפען דעם וואָגען אונטערהייבען. און פרייענדיג זיך אויף די טובה, וואָס ער טהוט דאָ איצט חאַצקלען, זאָגט ער מיט בעהאַלטענעם נחת:

— ווייסט וואָס, חאַצקעל? אין זאַכאַראַווקע זענען דאָ גוטע פערד צו קויפען. פאָהר אַרויס און זוך דיר עפּיס אויס אַ סחורה'לע פאַר דיר, ער וועט דיר וואָלוועל פערקויפען, ברוך.

חאַצקעל, אַרונטער שטעקענדיג דעם קאָפּ אונטער דעם וואָגען, דעם אַקס שמירענדיג, ענטפערט איהם פון אונטער דעם וואָגען.

— יאָ, ברוך, גאָר נישט מיט איהם וואָס צו מאַכען, זיבען און צוואַנציג רובל שוין געוואָלט איהם געבען און ער וויל נישט הערען און געדענקען.

— אַזוי, וויל נאָך נישט — וואונדערט זיך בערקע, האַ, האַ, האַ, ער קנייטשט איין דעם שטערן, און עס דאַכט זיך, ער האָט עגמת־נפש אויף זיין ראַשאַנצווע, וואָס ער וויל קיין זיבען און צוואַנציג רובל נישט נעהמען.

— וואָלסט איהם אַ בריוועל אַרויסגעשריבען, רעדט חאַצקעל פון אונטער דעם וואָגען אַרויס.

— עך, ביטערע צייטען! — קרעכצט בערקע און נעהמט אַרויס אַ פּישקעלע מיט שמעק טאַבאַק און איז מכבד חאַצקלען, — עס זעהט אויס, אַז בערקע איז זיך זעהר מצער דערויף.

דאָרט אין מיטען מאַרק שטעהען דאָס קופּקעלע יודען און קוקען אויף בערקען, ווי ער העלפט חאַצקעל פוהרמאַן דעם וואָגען אונטערשמירען, און זייערע פערטרוקענטע ליפּען, און דאָס קלאַפּען מיט די שטעקענס אויף די שטיינער דריקט עפּיס עגמת־נפש אויס אויף זייער נגיד, וואָס ווייסט נישט צו האַלטען זיך בכבוד און גיט זיך אָב מיט אַ לאַדע בעל־עגלה.

באַלד קומט בערקע אָן צו דעם קופּקעלע יודען.

— גוט מאָרגען.

— גוט יאָהר.

— וואָס הערט מען נייעס? ווער האָט אין זאַכאַראַווקע געקויפט?

— ער וויל נישט פערקויפען, איי־ערע — רופט זיך אָן איינער פון די יודען.

— אָ וואַ, פאַר דריי און פערציג אויך נאָך נישט, וואונדערט זיך בערקע.

— און איך זאָג דיר, אַז עס וועט דיר באַנג טהון, בערקע, — זאָגט צו איהם איינער.

אַ צווייטער יוד העלפט איהם מיט:

— וואַרט, בערקע! דו וועסט נאָך אונז בעטען.

— מילא, קרעכצט בערקע, מן הסתם וויל מען טייערער געבען, וועט אַ גאָסטעניגער קויפען.

— און אונז דאַרף מען נישט לאָזען לעבען, צעבייזערט זיך שוין איינער.

— עך, קרעכצט בערקע, און ווינקט צו אַ יונגען מאַן פון דער קופּקע:

— זרח, זיי נאָר מוחל.

יענער קומט צו צו איהם, און עפּיס ווי וועלענדיג בערקען איבערבעטען זאָגט ער צו איהם נאָך אַמאָל זיין אייגענעם גוט מאָרגען:

— שוין היינט מאָנטאָג, נעכטען נאָך צייט געווען, קרעכצט בערקע.

— גלויבט מיר, איך ווייס דאָס, און וואָס קאָן איך טהון?

— איך האָב דאָך אויך אַ ווייב מיט קינדערלעך, בעט זיך בערקע און די קנייטשען פון געזיכט זעהען אויס ווי וויינענדיג.

— די צייט איז שלעכט, פערענטפערט זיך זרח.

— די צייט איז ביטער — זאָגט בערקע, פרענענדיג דערמיט זרח'ן...

— הייסט דו צו שרייבען צום חוב,—קרעכצט בערקע נאָך אַמאָל

— מילא, וואָס קאָן איך מאַכען?

— ביזט נעבעך אַ שלי־מזל'ניק, בעדויערט איהם בערקע, שטאַרק אָבזיפצענדיג.

זיי שמועסען ווייטער צווישען זיך.

באַלד הערט מען פון גאַניקעל שאָשעס, בערקעס ווייב'ס קול.

— בּערקע, דאָס מיטאָג איז שוין פאַרטיג!

— האָסט דו הייטער אַ געשעפט, פאַרענטפערט זיך בערקע פאַר דאָס קופּקעלע יודען, און באַלד דרעהט ער זיך אויס, זאָגט עפּיס אַנ'אויסרייד און געהט אַהיים.

זיי קוקען איהם נאָך.

באַלד קומט בערקע אָן פאַר דער שטעל גרינם, וואָס איז פאַר זיין הויז, נעהמט אַ רעטעך אין האַנד, בעקוקט איהם פון אַלע זייטען.

ער נעהמט אַ פּיערער אַרוים פון קעשענע און גיט איהם דער יודענע וואָס זיצט פאַר דער שטעל.

די יודענע בעקוקט דעם פּיערער, און וואַרפט איהם אין אַ קוואָרט אַריין.

שוין אַנ'אויסגעדונגענער פּריז.

בערקע נעהמט דעם רעטעך און געהט מיט איהם אין הויז אַריין.

— ווייטער געלד אויסגעגעבען, זאָגט ער מיט אַ געלעכטערל צו דעם קרעמער, וואָס שטעהט אויף דער שוועל פון דעם געוועל־בעל, וואָס איז אונטער זיין גאַניקעל.

דער קרעמער קראַצט זיך אין בערדיל קאַלט-בלוטיג.